

Populism och främlingsmisstro

Sverige i Europa

Populism och främlingsmisstro – Sverige i Europa

Integrationsverkets skriftserie VI

© Integrationsverket 2006

ISSN 1651-1425

Integrationsverket

Box 633

601 14 Norrköping

Grafisk produktion och tryck: Elanders AB 2006

Innehåll

Förord	5	4. Hur långt till höger?	29
Summary	6	4.1) Högerpopulismens position på en politisk höger-vänster-skala	29
Sammanfattning	8	5. Den högerpopulistiska partifamiljen	35
Prolog från författarna	10	5.1) Kriterier för bestämning av partifamilj	35
1. En introduktion till forskningsfältet	12	5.2) Vem tillhörpartifamiljen?	36
1.1) En ouppklarad frågeställning: Sverige som dubbelt undantag	12	6. Populismens ideologiska grundvalar	38
1.2) Populismen i Västeuropa	14	6.1) Ideologins betydelse	38
1.3) Populism som empirisk realitet i Europa	14	6.2) Fosterlandet	39
1.4) Populism som idealtyp	15	6.3) Folket	39
1.5) Populism som dubbel artikulering av folklighet och småborgerlighet	16	6.4) Valfärdschauvinism på etnisk-nationell grund	41
1.6) Två definitioner av populism med flera beröringspunkter	17	6.5) Riktat missnöje	41
1.7) Höger-, center - och vänsterpopulism	17	6.6) Kritik med den representativa demokratin	42
2. En presentation av studien	19	6.7) Populismens dynamiska form	44
2.1) Syfte	19	6.8) Främlingsmisstro och främlingsfientlighet	44
2.2) Populism och högerpopulism – svårdefinierade begrepp	19	7. Faktorer som gynnat framväxten av dagens högerpopulistiska partier	46
2.3) Tillvägagångssätt	21	7.1) Postindustriella ekonomiska system och utvecklingen av välfärdsstaten	46
2.4) Studiens upplägg	24	7.2) Legitimetiskris inom de etablerade politiska strukturer	48
3. Populismens utveckling – första, andra och tredje vågen	25	7.3) Konvergens i partivärlden	49
3.1) Första vågen: Klassisk populism	25	7.4) Ökad individualisering och nya politiska sakfrågor	50
3.2) Andra vågen – missnöjespartiernas framväxt	27	7.5) Det historiska och ideologiska bagaget	51
3.3) Tredje vågen – högerpopulismen dominerar den populistiska diskursen	27	8. Det högerpopulistiska partiets organisation och väljarbas	52
		8.1) Det organisatoriska dilemmat	52

8.2) Väljarbas	53	11. Sverige i Europa	
9. Västeuropeisk högerpopulism – från nationella till regionala partier		– från undantag till regel?	81
9.1) Nationellt orienterade högerpopulistiska partier	55	11.1) Sverige som undantag	81
9.2) Regionalt orienterade högerpopulistiska partier	55	11.2) Faktorer som kan förvandla Sverige från undantag till regel	83
	60	11.3) Uppenbar fara eller ett övergående fenomen?	86
10. Populistiska uttryck i Sverige från 1980-talet till 2000-talet	63	Epilog från författarna	90
10.1) 1980-talet: Skånepartiet i Malmö och folkomröstningen i Sjöbo	63	Litteraturlista	92
10.2) 1990-talet: Greven och betjänten intar den politiska scenen	68	Bilaga 1	96
10.3) 2000-talet: Sverigedemokraterna putsar fasaden	73		

Förord

Som ett led i att följa samhällsutvecklingen ur ett integrationspolitiskt perspektiv och arbetet för att motverka och förebygga rasism och främlingsfientlighet, har Integrationsverket tagit initiativ till en studie som analyserar framväxten av högerpopulistiska partier och främlingsmisstro i Europa.

Det denna studie syftar till är att beskriva och analysera hur relationerna och påverkan ser ut vad avser populism och främlingsmisstro på den europeiska politiska arenan. Allt fler länder i Europa har fått se högerpopulistiska partier och rörelser växa fram och växa till sig. Därför är det viktigt att kritiskt analysera denna utveckling och förhålla sig till den särskilt med tanke på att de populistiska partierna och rörelserna utmanar den representativa demokratin på dess egna grundvalar. Det sker genom att de i vissa fall framför uppfattningar som är eller gränsar till att vara rasistiska eller främlingsfientliga. Det empiriska materialet baseras på genomgående litteraturstudier inom forskningsfältet samt intervjuer med svenska EU-parlamentariker.

Projektgruppen som arbetat med studien har bestått av doktoranderna Jenny Kiiskinen, Sigrid Saveljeff och professor Björn Fryklund, alla från Internationell Migration och Etniska Relationer vid Malmö högskola. Björn Fryklund, har varit projektledare och är vetenskapligt huvudansvarig för hela studien och dess genomförande. Jenny Kiiskinen och Sigrid Saveljeff är författare till studien med undantag för kapitlet *En introduktion till forskningsfältet*. Integrationsverket anlidade en extern anonym expert för genomförande av kvalitetsbedömningar.

José Alberto Diaz, forskningsledare vid Integrationsverket, har varit ledare för samarbetsprojektet. Johan Andersson, handläggare vid Integrationsverket har varit ansvarig för uppföljningsarbetet.

Integrationsverket tackar de personer som varit delaktiga i arbetet med rapporten.

Abdullahi Aress
Avdelningschef
Analysavdelning

Jose Alberto Diaz
Forskningsledare
Analysavdelningen

Summary

Populism and xenophobia: Sweden in Europe

During the last decades, right-wing populist parties have become more and more prominent within the European societies. This development can, in the long run, lead to increased xenophobia and racism even in Sweden. It is therefore important to discuss what constitutes populism, and right-wing populism as a central part of populism, but also to discuss how society can handle and meet this specific political movement and its political parties.

Today we can see a number of right-wing populist parties which are all active within the European political arena. Vlaams Belang from Belgium, Front National from France, Danish People's Party from Denmark and Lega Nord from Italy are all examples of such parties. These parties have managed to establish themselves as prominent political factors within the Western European democracies of today. The political development in Europe can come to influence the political environment in Sweden even though we do not have a successful right-wing populist party in Sweden represented on a national level at this moment. The development in Europe can come to influence the emergence of a Swedish right-wing political party which takes nourishment from xenophobia and racism. In the long run this development can lead to increased xenophobia and racism even in Sweden.

The study *Populism och främlingsmisstro – Sverige i Europa* is part of the work done by the Swedish Board of Integration in order to prevent

xenophobic and racist attitudes. The overall aim of the study is to describe populism and most of all right-wing populism as a political phenomenon. Modern research related to populism and right-wing populism is therefore central in this study.

The study shows that Sweden at the moment is to be seen as an exception when it comes to successful right-wing populism. Swedish populist elements have most of the time been connected to certain events (such as the referendum in Sjöbo in 1988) or to political movements that have been active and successful for only a short period of time (such as New Democracy in 1991–1994). What we can see today is a party called the Sweden Democrats which, by using right-wing populism, uses all its power to mobilize support in relation to the national election in September 2006. But the Sweden Democrats are still struggling with their past – a past which implies strong connections to racist movements that were active during the 1980s. The history of the party probably makes it more difficult for the party to gain the same amount of electoral support as its colleagues in Western Europe.

But, as research has shown, there are factors within the Swedish context that could work in favor of the development of a Swedish right-wing populist party. A number of Swedish voters feel that they no longer can identify with the established political parties. If the voters no longer can identify with the established parties, this could work in favor of the development and growth of a right-wing populist party, since parties like these tend to be favored by the reduction of party iden-

tification. These kinds of parties are also favored by a reduction in class voting. In Sweden, as in the rest of Europe, party identification as well as class voting have been reduced among the voters. This could, in other words, be factors that in the long run could work in favor of the establishment of a Swedish right-wing populist party.

Political discontent and alienation are other relevant factors when it comes to explaining the emergence of right-wing populist parties. This can make formerly loyal voters change party loyalty. Studies made in Western Europe during the last decade show that people's trust in political institutions has decreased, which could work in favor of the development of a new party – such as a right-wing populist party – that will exploit this development. Studies made in Sweden show that, during the years, the Swedish voter has become more and more dissatisfied with the established political parties and institutions. This is therefore an important factor that can work in favor of the establishment of a Swedish right-wing populist party that takes nourishment from a widespread popular discontent.

Studies conducted among the Swedish population also show that the Swedes have quite negative attitudes towards the European Union and the Swedish membership. Research has shown that right-wing populist parties which feed on this

kind of reluctance towards the European Union have had the ability to gain support among the voters and have been able to establish themselves on the political scene. One could therefore conclude that if a right-wing populist party uses the negative attitudes towards the European Union, it can have a chance of gaining votes and establishing itself on the Swedish political scene.

But, whether the Sweden Democrats gain more votes in the next national election or not, or whether a new right-wing populist party establishes itself on the Swedish political scene, we cannot overlook the fact that Sweden is a part of Europe – a Europe where right-wing populist parties have gained major electoral success during the last decades and have become a political agent on the European political scene. The existence of right-wing populist parties can therefore no longer be denied; this type of parties are here to stay. The big challenge for the Swedish society is therefore to handle the existence of this party family – irrespective of its presence *within* the Swedish national context. It is therefore important to discuss how the Swedish society could handle the presence of right-wing populist parties within the political system. To neglect this type of parties and refer to them as a temporary phenomenon is no longer an alternative.

Sammanfattning

Populism och främlingsmisstro: Sverige i Europa

Under de senaste decennierna har högerpopulistiska partier och rörelser kommit att bli allt mer framträdande runt om i Europa. Det handlar om partier som på olika sätt använder sig av främlingsfientliga och rasistiska uttryck för att föra fram sin politiska retorik till den breda allmänheten.

I dagsläget återfinns det ett antal högerpopulistiska partier som är aktiva på den politiska arenan runt om i de europeiska länderna. Exempel på sådana partier är Vlaams Belang i Belgien, Front National i Frankrike, Dansk Folkeparti i Danmark och Lega Nord i Italien. Dessa partier har på ett framgångsrikt sätt lyckats etablera sig som bestående politiska inslag och har under de senaste åren kommit att bli allt mer framträdande på den politiska scenen. Trots att vi i dag ännu inte ser något högerpopulistiskt parti som nått nationella framgångar i Sverige, kan den utveckling som skett i övriga Europa leda till att vi även i Sverige ser ett framgångsrikt högerpopulistiskt parti som hämtar näring ur främlingsfientliga och rasistiska tendenser för att vinna politisk framgång. I förlängningen kan detta leda till ökad främlingsfientlighet och rasism även i Sverige. Det blir därför viktigt att diskutera vad populism, med högerpopulism som en central del, representerar och uttrycker.

Studien *Populism och främlingsmisstro – Sverige i Europa* ingår som ett led i Integrationsverkets uppdrag att arbeta mot spridning av främlingsfientlighet och rasism i Sverige. Studiens över-

gripande syfte är att med hjälp av en utförlig litteraturgenomgång beskriva populism som politiskt fenomen, där fokus läggs på de partier som i dag är aktiva och som kan betraktas som högerpopulistiska partier.

Studien visar att Sverige är att betrakta som något av ett undantag när det gäller framgångsrik högerpopulism. De populistiska inslag som varit mest framträdande på den svenska politiska scenen under de senaste decennierna har antingen varit rörelser kopplade till en specifik händelse (folkromröstningen i Sjöbo 1988) eller politiska rörelser som snabbt blossat upp och sedan försvunnit lika snabbt (Ny demokrati 1991–1994). Vad vi kan se i dag är ett parti, Sverigedemokraterna, som med hjälp av högerpopulistiska inslag försöker mobilisera väljarstöd till riksdagsvalet 2006. Men Sverigedemokraterna dras fortfarande med sviterna av ett förflutet med alltför uppenbara kopplingar till rasistiska rörelser aktiva under 1980-talet, vilket för tillfället försvårar eller omöjliggör deras möjligheter att vinna ett större väljarstöd i likhet med andra högerpopulistiska partier runt om i Västeuropa. I dagsläget verkar det som om Sverigedemokraterna kommer att få mycket svårt att fortsätta konkurrera om en plats i riksdagen.

Forskningen visar dock att det finns faktorer inom den svenska samhällskontexten som skulle kunna vara gynnsamma för framväxten av ett framgångsrikt svenskt högerpopulistiskt parti. Det handlar bland annat om att de svenska väljarna allt mindre känner att de kan identifiera sig med de etablerade politiska partierna. Denna minskade identifiering har historiskt och traditio-

nellt sett varit en betydelsefull faktor som fungerat som förklaringsmodell för att förstå uppkomsten av högerpopulistiska partier. Dessa typer av partier gynnas när väljarna i allt mindre utsträckning identifierar sig med de etablerade partierna. I såväl Sverige som resten av Västeuropa har antalet väljare med stark partitillhörighet minskat. Samma trend är synlig när det gäller röstning utifrån klasstillhörighet. Klassröstningen har sjunkit allt mer under de senaste åren. Skillnaden mellan Sverige och många andra västeuropeiska länder är att såväl partiidentifikationen som klassröstningen i Sverige under efterkrigstiden legat på en i särklass hög nivå. Så även om en trend påbörjats de senaste 10–15 åren, då både partiidentifikationen och klassröstningen minskat, har detta skett från en sådan hög nivå att denna trend ännu inte inverkat gynnsamt på utvecklingen av svenska högerpopulistiska partier. Men sett ur ett längre perspektiv skulle detta kunna vara faktorer som på sikt kan möjliggöra framväxten av framgångsrik högerpopulism även i Sverige.

Utbrett politiskt missnöje och alienation har också ansetts vara viktiga faktorer när det gäller att förklara framväxten av högerpopulistiska partier, faktorer som kan bidra till att tidigare trogna väljare blir mer benägna att byta parti. Studier i Västeuropa visar att människors förtroende för politiska institutioner har minskat under de senaste decennierna, vilket i sin tur skulle kunna medföra incitament för framväxten av högerpopulistiska partier. Även studier i Sverige har visat att svenskarnas missnöje med de politiska partierna och institutionerna har blivit allt mer utbrett under årens lopp. Regelbundna opinionsmätningar visar ett återkommande missnöje med regeringens sätt att styra landet och det vardagliga talet om politikerförakt tar större utrymme i den samhälleliga debatten. Graden av politiskt missnöje och alienation i ett samhälle är således viktiga faktorer att ta i beaktande, och med den

utveckling som går att skönja i dagens Sverige finns det incitament som påvisar att vi i framtiden skulle kunna få se ett svenskt högerpopulistiskt parti som hämtar sin näring ur just ett utbrett folkligt missnöje.

Studier visar även att svenskarna hyser starkt negativa attityder gentemot Europeiska unionen och det svenska medlemskapet. Forskningen visar att högerpopulistiska partier som hämtar politisk näring ur ett sådant EU-motstånd (dock i kombination med andra ideologiska kärnfrågor) har haft stor benägenhet att vinna väljarstöd och har kunnat etablera sig som betydande aktörer på den politiska scenen. Det finns således faktorer som visar att ett svenskt högerpopulistiskt parti som väljer att ta utgångspunkt i ett utpräglat motstånd mot EU skulle kunna ha möjlighet att etablera sig och vinna gehör på den svenska politiska arenan. Men oavsett om Sverigedemokraterna vinner mer mark eller inte i samband med det kommande riksdagsvalet 2006, eller om ett nytt svenskt högerpopulistiskt parti etablerar sig, så befinner sig Sverige mitt i den västeuropeiska kontexten. En kontext inom vilken högerpopulistiska partier har vunnit stora framgångar under de senaste decennierna och kommit att bli mer framträdande och inflytelserika. Den högerpopulistiska partifamiljens existens går således inte längre att hantera som ett övergående fenomen, utan det förefaller som om partier av detta slag kommer att vara betydande inslag på den västeuropeiska politiska scenen under lång tid framöver. Den stora utmaningen för det svenska samhället ligger därmed i att hantera dessa partiers närvaro – oavsett om de agerar inom en svensk nationell kontext eller inte. Det är därför av vikt att en diskussion förs kring hur högerpopulistiska partier och deras åsikter kan bemötas inom ramen för det politiska systemet. Att negligera dem genom att betrakta dem som ett övergående fenomen är inget alternativ.

Prolog från författarna

Amsterdam, november 2004

I november 2004 mördas den holländske filmregissören Theo van Gogh på en gata i centrala Amsterdam. Regissören hade, ända sedan hans film *Submission* visats på TV (en film som behandlade kvinnors ställning inom islam), mottagit ett flertal hot från olika grupperingar. Även författaren till filmens manus, Ayaan Hirsi Ali, hotas och på van Goghs döda kropp återfinner polisen ett fastnaglat brev som innehåller starka hotelser mot Hirsi Ali. Senare grips en man av marockanskt ursprung som misstänkt för mordet. I pressen beskrivs förövaren som muslimsk extremist med medlemskap i en islamistisk terrororganisation.

Efter mordet på Theo van Gogh påbörjades en intensiv debatt i Holland om invandrades rättigheter och skyldigheter. I kölvattnet av mordet meddelade den radikale högerpopulisten Geert Wilders att han skulle starta ett nytt parti på den yttersta högerkanten. Partiets främsta mål skulle vara att motarbeta muslimska extremister, såväl i Holland som i övriga världen. Dessutom skulle partiet verka för att genomdriva hårda invandringslagar. Speciellt hårda invandrings- och asylregler ville partiet tillämpa gentemot individer som kommer från Marocko och Turkiet. En tid efter mordet på Theo van Gogh genomfördes en nationell omröstning om »den största holländaren genom historien«. På listan med nominerade återfanns namnkunniga holländare som Anne Frank och Rembrandt. Varken Anne Frank eller

Rembrandt vann. Utmärkelsen gick i stället till Pim Fortuyn, den kontroversielle partiledaren för det högerpopulistiska partiet List Pim Fortuyn som mördades i början av 2000-talet.¹

Mordet på Theo van Gogh i november 2004 gav eko i hela den västerländska världen och fick stort genomslag inom såväl media som den politiska debatten. Mordet fick snabbt en etnisk och religiös stämpel och bland högerextrema grupper i Holland fördömdes islam och det utropades slagord om att skärpa invandringslagarna i Holland och förvisa alla muslimer.²

Bryssel, april 2005

Den 20 april 2005 försöker Mario Borghezio, parlamentariker för det högerpopulistiska partiet Lega Nord i Europaparlamentet, genomföra en filmvisning och presskonferens i parlamentet. Filmen som han tänker visa (utan tillstånd från upphovsmakarna) är Theo van Goghs film *Submission*. Filmvisningen skulle inledas med ett kortare tal av Borghezio och därefter skulle filmen visas. Efter filmens slut har Borghezio inbjudit till en kortare presskonferens. Efter en mycket turbulent inledning ingriper parlamentets kvestorer och avbryter den planerade filmvisningen. Filmen visas aldrig och den utlovade presskonferensen kommer av sig.

Bland de anställda i Europaparlamentet (parlamentariker, politiska sekreterare och tjänstemän) diskuterades den förestående filmvisningen och huruvida man skulle bojkotta den helt eller gå dit

1 Expressens nätbilaga 2004-11-17; *European Race Bulletin* 2005(50):2ff.

2 *European Race Bulletin* 2005(50):2ff.

och se vad som hände.³ Trots att Mario Borghezios filmvisning aldrig blev av lyckades han ändå skapa en debatt kring händelsen.

De scener som utspelade sig i Europaparlamentet i april 2005 visar tydligt hur en tragedi kan användas i politiskt syfte. Den högerpopulistiske parlamentarikern Mario Borghezio använde sig av mordet på Theo van Gogh och hans omdis-

kuterade film för att inom ramen för Europaparlamentet skapa debatt kring etnicitet och kultur- och religionstillhörighet. Syftet med att visa filmen handlade troligtvis inte om att mana till ökad tolerans mellan olika befolkningsgrupper, utan snarare ville Borghezio visa sitt motstånd mot det mångkulturella samhället.

3 Samtal med Jan-Åke Johansson, politisk utredare för Junilistan, Bryssel, 2005-04-19; samtal med Alexandra Sannerstedt, politisk sekreterare för svenska Socialdemokraterna, Bryssel, 2005-05-11; mejl från Jan-Åke Johansson, politisk utredare för Junilistan, 2005-05-13.

1. En introduktion till forskningsfältet

1.1 En uppklarad frågeställning: Sverige som dubbelt undantag

I studien *Populism och missnöjespartier i Norden* (Fryklund & Peterson 1981) finns det en uppklarad frågeställning, där författarna diskuterar varför det under första delen av 1970-talet inte växte fram något politiskt missnöjesparti i Sverige som kan jämföras med Fremskridtspartiet i Danmark (Mogens Glistrup), Fremskridtspartiet i Norge (Anders Lange) och Landsbygdspartiet i Finland (Veikko Vennamo). Fryklund & Peterson försökte då, vid ingången till 1980-talet, besvara denna fråga genom att analysera motverkande faktorer eller blockeringar, vilka sammantagna skulle ha gjort det svenska samhället immunt mot populism. Vid denna tid mötte deras användning av begreppet populism på dessa partier starkt motstånd både inom forskningen och inom politiken.

Under 1980-talet blev det allt mer uppenbart att dessa motverkande faktorer i stor utsträckning ändrat karaktär eller upphört att verka på samma sätt som tidigare. Det gick att skönja att ett antal »blockeringar« var på väg att hävas. I det alltid lika säregna samspelet mellan strukturella förändringar och politiskt handlande aktörer gick det allt eftersom att urskilja hur gamla ekonomiska, politiska och sociala motsättningar växte och fick nya uttrycksformer samtidigt som nya motsättningar uppstod.

Genom hela 1980-talet går det att följa en politisk process i tid och rum, en process som först i 1988 års val och därefter i 1991 års val resulterade i framväxten av två helt nya partier på den

politiska scenen i Sverige: ett ideologiskt mer vänsterorienterat, Miljöpartiet, och ett ideologiskt mer högerorienterat, Ny demokrati. Valet 1991 gav Fryklund & Peterson den dubbelt symboliska beteckningen Systemvalet för att karakterisera vad valet 1991 i grunden handlade om, mot bakgrund av 1980-talets systemiska förändringar som föregick den valhandling som svenska folket utförde i valet 1991. Systemvalet var på en och samma gång ett folkligt missnöjesuppror mot det politiska Etablissemangen eller Systemet.

Redan dessförinnan hade Fryklund & Peterson, med studier av den politiska utvecklingen i våra nordiska grannländer som erfarenhetsbakgrund, betonat vikten av att studera de drag i samhällsutvecklingen som kan förklara de populistiska partiernas fortsatta framgångar. De såg ett samband mellan dessa framgångar och det påfallande uppsvinget för nyliberala och liknande idéströmningar som ytterst utgår från den enkla varuproduktionens världsbild. Perspektivet hade därmed vidgats från att ha gällt till synes perifera partier och rörelser i det politiska systemets utkanter till att beröra centrala frågeställningar både i de nordiska ländernas samhällsutveckling och i samhällsvetenskaplig teori.

Efter det att de populistiska partierna i de nordiska grannländerna näst intill förintats i slutet av 1970-talet fick de under 1980-talet, och sedermera under 1990-talet, en andra och en tredje storhetstid. Dessa partier hittade med sin näsa för vad som rör sig i folkdjupet en ny organiserande princip att vrida sin samhällskritik kring – flyktingfrågan. Under den första formativa perioden, andra hälften av 1960-talet och första hälften av

1970-talet, hade det populistiska systemupproret på motsvarande sätt formulerats, men då utifrån skattefrågan.

De populistiska partierna har fungerat som något av stormsvälvar – deras principiella nyliberalism (ihopkopplad med skatterevolten) avfärdades av alla politiska läger i början av 1970-talet men förebådade 1980-talets högvåg, deras anammande av främlings- och flyktingfientligheten syntes grotesk i början av 1980-talet men förebådade 1990-talets ideliga reträtter i den officiellt förda flyktingpolitiken.

Det går att konstatera att dessa partiers framgångar är knutna till vad som kan kallas en politisk systemkris – det kommer upp frågor på den politiska agendan som är ytterst svårhanterliga för det traditionella politiska systemet och de traditionella partierna. Detta beror ofta på ett stort avstånd mellan folkligt förankrade erfarenheter och upplevelser och politikernas hantering av de dilemman som uppstår kring dessa frågor. Det gäller särskilt hanteringen av flyktingfrågan, som är kringgärdad av etiska ställningstaganden och moraliska dilemman.⁴ Det uppstår vad vi kan benämna som ett glapp mellan den officiellt förkunnade och den reellt upplevda verkligheten, ett politiskt tomrum som kan fyllas av politiska entreprenörer med känsla för vad som rör sig i folkdjupet.

I dag, nästan 16 år senare, år 2006, går det att påvisa en situation i Sverige som liknar den vid ingången till 1980-talet, om Norden byts ut mot Europa och man betraktar Sverige och Norden som en delmängd av Europa. Ny demokrati har försvunnit från den politiska scenen i Sverige och inget nytt populistiskt parti har kommit i dess ställe. Sverigedemokraterna finns visserligen med ett 50-tal mandat i ett antal kommuner runtom i Sverige (med dominans i Skåne), men Sverigedemokraterna kan knappast sägas axla Ny demokratis populistiska mantel i någon rimlig mening. Ny demokrati raderades i stort sett ut helt redan före 1994 års val i och med att greven Jan Wacht-

meister, den ena delen av det populistiska tvillingledarskapet Greven och Betjänten, bestämde sig för att lägga ned sitt politiska projekt Ny demokrati. Uppenbarligen gick det inte att föra projektet vidare med bara betjänten Bert Karlsson kvar vid rodret, vilket säger något om svårighetsgraden för ett populistiskt partis möjligheter att nå bestående parlamentariska framgångar i Sverige. Det krävdes dubbel besättning för att »bryta igenom spärrarna« i det svenska systemet – den ene (Jan Wachtmeister) för att mobilisera nyliberala moderater, den andre (Bert Karlsson) för att mobilisera flyktingfientliga socialdemokrater och missnöjda icke-politiska/apolitiska grupper för det populistiska projektet. Valet 1994 kan ges beteckningen Ångervalet. Väljarmajoriteten markerade att den ångrade sitt val av nytt System tre år tidigare, men för sent (!), samtidigt som den valde bort populismen i form av Ny demokrati som politiskt alternativ. När väljarmajoriteten i valet 1998 insåg detta blev reaktionen snarast uppgivenhet. Av denna anledning kan det vara relevant att kalla valet 1998 för Uppgivarvalet; detta följdes av ett normalt val och normalt väljarbeteende 2002.

I våra nordiska grannländer har i Danmark Glistrups Fremskridtsparti avlösts av Pia Kjaersgaards Dansk Folkeparti (bildades 1995 och fick sitt genombrott i folketingsvalet 2001), som skördat stora framgångar både parlamentariskt, som oumbärligt stöd- och vågmästarparti för den nuvarande och den förra borgerliga regeringen, och utomparlamentariskt, i den folkliga opinionen där främlingsmisstron fått ett starkt fotfäste. I Norge fortsätter Carl I Hagens Fremskrittspartis framgångar genom att alltjämt vara ett av de största partierna i Norge. Efter septembervalet 2005 blev Fremskrittspartiet det näst största partiet med ett valresultat på 22 procent och 37 mandat i Stortinget. I Finland har det tidigare Landsbygdspartiet spelat ut sin politiska roll och inte efterträtts av något motsvarande. Däremot har den framgångsrika utvecklingen för populistiska partier i Norden under 1980- och senare 1990-talet fortsatt i allt fler länder runt om i Europa, med Sverige som något av undantaget som bekräftar

4 Fryklund & Peterson i Andersson (red.) 1996.

regeln. Detta innebär emellertid inte att populistiskt tänkande och den organiserande frågan som populismen väver sin samhällskritik utifrån inte påverkat den förda politiken. Påverkan kan vara minst lika stark men ta sig andra uttrycksformer inom ramen för det etablerade politiska systemet och den förda politiken.

Hur ska då denna utveckling förstås och förklaras? Och vad är det som gör att det vid ingången till andra hälften av 2000-talet saknas ett högerpopulistiskt parti i Sverige medan det samtidigt kan konstateras att populismen i många europeiska länder, även i våra närmaste grannländer Danmark och Norge, är fortsatt stark och dessutom skördar nya framgångar?

Med dessa två frågor som utgångspunkt blir det intressant att se på utvecklingen i Sverige ur ett jämförande europeiskt perspektiv med avseende på populism och dess historia.

1.2 Populismen i Västeuropa

Populismen i Västeuropa har en historia som är nästan 40-årig beroende på vilket startdatum som sätts. Här har det satts till mitten av 1960-talet då Poujades parti (poujadismen) i Frankrike utmanade det politiska etablissemangen med sin folkliga skatterevolt med utgångspunkt från den vid den tiden stora skaran av småhandlare och småköpmän i det franska samhället. I Finland var det Veikko Vennamos Landsbygdsparti som ställde sig i spetsen för ett folkligt uppror från landsbygdens småfolk. Det handlade främst om villkoren för det »bortglömda folket« i det finska samhället, som Vennamo riktade sin populistiska appell till. Här någonstans, i två så skilda länder som Frankrike och Finland, börjar det populistiska ifrågasättandet av det etablerade politiska system som byggts upp i Västeuropa efter andra världskriget. Hur kommer det sig då, mot denna historiska bakgrund, att det dominerande förhållningssättet har varit och fortfarande är att på olika sätt bortförklara eller bortse från (»bara en dagslända«) populismens närvaro och tillväxt på den politiska scenen i Västeuropa? Det gäller inte bara för de

etablerade partierna och politikerna utan gäller också i stor utsträckning för forskarsamhället och samhällsforskarna (som statsvetare, sociologer och historiker). Efter att ha »dammsugit« forskningsfältet kan vi på goda grunder säga att det först är under de tio senaste åren som populismen som ideologiskt och politiskt fenomen på allvar börjat uppmärksammas i vetenskaplig litteratur och tidskriftsartiklar, och då av en mindre grupp samhällsforskare. De etablerade politikerna däremot, lyser fortfarande med sin frånvaro i det offentliga samtalet och debatten. Det förefaller som om »strutsens sätt att sticka huvudet i sanden« inte leder till önskvärt resultat, det vill säga förhindrar eller minimerar populismens närvaro inom politiken. Facit säger något annat. Vid de samtal vi förde med svenska politiker i Europaparlamentet i Bryssel under besöken våren 2005 var, med några undantag, svaret på våra frågor om vilket/vilka förhållningssätt man förordade gentemot de högerpopulistiska partierna, att det var bäst att isolera dem politiskt och nonchalera deras framförda uppfattningar och förslag, i parlamentet och utanför – att behandla dem som om de inte fanns där. Intervjusvar som bara förstärkte den bild som vi fått bekräftat flera gånger om, vid tidigare möten med politiker och genom uttalanden som politiker gjort i medierna i frågan.

1.3 Populism som empirisk realitet i Europa

Forskarna Yves Mény och Yves Surel ställer i inledningen till boken *Democracies and the Populist Challenges* (ett samlingsverk av centrala populismforskare, 2002) några grundläggande frågor: Är de populistiska partierna/rörelserna verkligen ett hot mot de demokratiska institutionerna eller är det bara ett övergående och återkommande problem med anpassning eller justering (av det politiska systemet i Västeuropa)? Hur ska dessa nya populistiska sociala rörelser, aktörer och organisationer klassificeras? Ska de förändringar som äger rum inom partisystemen analyseras som enbart konjunkturella anpassningar eller som

djupare politiska, ideologiska och institutionella brytningar (eng. *realignments*)?

Svaren på dessa frågor har blivit mera påträngande och komplexa genom uppkomsten eller snarare återuppkomsten av begreppet populism som en empirisk realitet och ett akademiskt problem. Tidigare centrala studier av begreppet populism som Ghita Ionescus & Ernest Gellners *Populism and its Meanings and National Characteristics* (1969) och Margaret Canovans *Populism* (1981), liksom Fryklunds & Petersons första studie, *Populism och missnöjespartier i Norden* (1981), försökte reda ut vad populism kan tänkas vara för något och om det är möjligt att enas kring en gemensam definition. Studierna kom till slutsatsen att de olika företeelser och situationer som populism försöker fånga svårligen låter sig inbegripas under en gemensam definition. Men som Mény och Surel påpekar, har det politiska landskapet förändrats.⁵ Populismen har återvänt både som empirisk verklighet och som akademisk angelägenhet. Ordet pånyttfödelse speglar situationen. Skillnaden mot de tidigare populismstudierna är också att det nu inte handlar så mycket om karismatiska ledargestalter i tredje världen, utan att begreppet populism mer och mer har kommit att beteckna situationer mitt i Västeuropas utveckling. Populism har i ökande utsträckning kommit att förknippas med europeiska politiker, partier och rörelser i allt fler länder, vilket har inneburit att de nya ansatserna kommer mycket närmare den nordamerikanska populismtraditionen än vad som var fallet i de tidigare tredje världen-studierna. Begreppet populism har i Europa mer och mer kommit att användas på politiska företeelser och fenomen som inte låter sig passas in i det traditionella politiska systemet. Populism brukas som en etikettering på ovanliga politiska framträdelse- och uttrycksformer, på utmanare som ifrågasätter den västeuropeiska demokratins grunder, institutioner, värden och regler. Populism har på så sätt kommit att betraktas som ett potentiellt hot mot den representativa demokratin.

5 Mény & Surel i Mény & Surel (red.) 2002:2.

1.4 Populism som idealtyp

Den brittiske forskaren Paul Taggart har i sin bok *Populism* (Taggart 2000) sökt definiera populism efter att ha gått igenom och granskat andras definitioner och perspektiv och dessas tillkortakommanden. Det är särskilt intressant att ta del av hans försök att definiera populism generellt eftersom han i en tidigare bok, *The New Populism and the New Politics* (Taggart 1996), analyserat den skandinaviska populismen i samband med att han under en kortare period befann sig som gästforskare i Sverige och därmed kan sägas ha ett både utifrån- och inifrånperspektiv på samhällsutvecklingen i de skandinaviska länderna. Taggart börjar med att konstatera att »populism är ett svårt, slipprigt begrepp. Det saknar karaktärsdrag som gör det mer gripbart.«⁶ Taggart diskuterar sedan utifrån vad idéhistorikern Isaiah Berlin kallat populismens Askungekomplex – hur svårt eller omöjligt det är att bland alla fötter (alla olika fall av populism) hitta en fot som passar skon (den generella populismen). De olika exemplen på populism kan passa mer eller mindre bra in på en generell definition men passar aldrig in helt och hållet. För att attackera denna problematik konstruerar Taggart ett generellt populismbegrepp, kännetecknat av sex nyckelteman som han ser som en idealtyp i Max Webers anda. Med Webers idealtyp förstås något som inte fullt ut finns i verkligheten (något eller några nyckelteman saknas) men som fungerar som en måttstock mot vilken (den populistiska) verkligheten kan mätas, det vill säga de olika populistiska fallen kan förstås och jämföras med det generella populismbegreppet. Populism betraktad som en idealtyp kan enligt Taggart hjälpa oss att få en generell och djupare förståelse av populism.

Taggarts sex nyckelteman som kännetecknar populism är:

- Populister är fientliga mot representativ politik.
- Populister identifierar sig själva med ett idea-

6 Taggart 2000:2.

liserat fosterland («heartland») inom det samhälle som de älskar.

- Populism är en ideologi som saknar grundläggande värden.
- Populism är en kraftfull reaktion på en upplevd extrem kris.
- Populism innehåller fundamentala dilemman som gör den självbegränsande.
- Populism är en kameleont som antar omgivningens färger.

Taggart summerar själv sina sex teman på följande täta sätt: populism är en reaktion på idéer, institutioner och praktiker av representativ politik som hyllar ett implicit eller explicit fosterland som ett svar på en upplevd kris, men som saknar universella grundläggande värden, den är kameleontisk, tar på sig omgivningens attribut och är i praktiken tillfällig. Populism är ett tillfälligt, antipolitiskt, hjärtlöst, kameleontiskt hyllande av fosterlandet stående inför en upplevd kris.

Taggart konstaterar också att populism växer fram inte bara på många olika platser och tider utan också i olika former. Den kan bestå av en rörelse, ett parti, en ledare eller en idé men är vanligtvis en kombination av några av dessa; dock sällan alla på en och samma gång.

1.5 Populism som dubbel artikulering av folklighet och småborgerlighet

Fryklund & Peterson har ett annat perspektiv än Taggart. De definierar populism som en kombination av det folkliga och det småborgerliga. Den populistiska appellen består av en dubbel artikulering av det folkliga och det småborgerliga. Utgångspunkten är småföretagarens och entreprenörens världsbild och perspektiv på samhällsutvecklingen. Det folkliga består av en uppsättning icke-klassbundna ideologiska element, deras förankring i nationens historiska traditioner och de sätt på vilka olika klasser använder dessa element

i sina strävanden att uppnå folklig legitimitet. Det folkliga rör sig vidare om föreställningar, tänkesätt och handlingsmönster som är grundade i människors arbets- och vardagsverklighet. Dessa kan utvecklas kring teman som berör exempelvis nationen, kulturen, religionen, moralen, demokratin, arbetet, familjen, miljön och sociala gemenskaper. En framgångsrik populistisk appell förutsätter att entreprenörens världsbild kan formuleras som en trovärdig tolkning av de folkliga föreställningarna, det vill säga att den också appellerar till grupper ur andra klasser och skikt (arbetare och tjänstemän). Men detta förutsätter också en politisk situation där den populistiska appellen kan konkurrera i trovärdighet med de etablerade partiernas folkliga appeller, eller snarare där väljarnas tilltro till dessa sviktar – en situation som är relaterad till en kris för det politiska Systemet. Populism framträder som ett folkligt politiskt och ideologiskt fenomen, vilket innebär att det folkliga blir det överbestämmande elementet i den populistiska appellens dubbla artikulering, där Vi (Folket) ställs mot Dom (Makthavarna, Etablissemangen, Eliten). Den populistiska appellen vävs kring en organiserande fråga (som skattefrågan, flyktingfrågan) som måste vara av det slaget (ha den karaktären) att den kan nyttjas för utbredd kritik på många andra samhällsområden. Grunden för populism ligger i en reaktion på ett upplevt eller reellt hot mot den enkla varuproduktionens positioner i samhällsutvecklingen. Enkel varuproduktion omfattar produktion av både varor och tjänster inom ramen för det som vanligen kallas småföretag. Det finns flera skäl till att särskilja denna typ av produktion från den dominerande kapitalistiska produktionen. Småföretagsamheten baseras inte i första hand på en utvidgning av verksamheten och vinstmaximering utan på att man upprätthåller sin självständighet, skapar sin egen existens (reproduceras) och sitt eget system. Småföretagaren är i likhet med arbetaren fullt verksam i produktionen, men skiljer sig från arbetaren genom att också vara ägare.

1.6 Två definitioner av populism med flera beröringspunkter

Det kan förefalla som om Fryklunds & Petersons definition av populism är olik Taggart's förslag att se på populism som en Webersk idealtyp, men det går att påvisa flera tydliga beröringspunkter, liksom några skillnader, i sättet att definiera populism. Likheterna är som följer:

- Att det borde vara fullt möjligt att bortom alla de olika uttrycksformerna för populism finna en generell definition av populism, som går att använda som en idealtypisk modell eller måttstock vid studier av de enskilda fallen.
- Att de olika uttrycksformerna för populism aldrig helt överensstämmer med den generella modellen eller idealtypen för populism.
- Att variationerna av olika populismer bestäms av samhällskontexten, det vill säga det ser ut som om populismen är kameleontisk till sin karaktär.
- Att populismen kan anta såväl reaktionära som progressiva uttrycksformer, ha en demokratisk såväl som en autokratisk framträdelseform.
- Att populismens starka appell till folket som det mest centrala inslaget i själva definitionen handlar om en bestämd uppfattning, eller snarare föreställning, om vem eller vilka som inkluderas i folket och vem eller vilka som exkluderas, det vill säga de med annan etnisk, nationell, kulturell och religiös bakgrund än majoritetsbefolkningen.
- Att populismen är en kraftfull reaktion på vad vi kallar en systemkris, upplevd eller reell, och där kris handlar om en process av övergång eller transformation av mer grundläggande karaktär, från en samhällssituation till en annan.
- Att populismens demokratiuppfattning är en annan än den representativa demokratins och att den populistiska kritiken formuleras i folkliga appeller med direktdemokratiska utgångspunkter, i en situation där det uppstått ett stort avstånd mellan de politiskt valda representanternas officiellt förkunnade verklighet och den folkligt reellt upplevda verkligheten.

- Att populismen har ett inbyggt dilemma genom att dess möjligheter att göra sig gällande har varit genom deltagande i de parlamentariska valen, och erhållande av representation i det politiska system som man själv tar avstånd ifrån.

När det sedan gäller skillnader är den viktigaste att Fryklund & Peterson har en definition av populism som förutom det folkliga också inbegriper en innehållsmässig bestämning av den populistiska ideologin som rotad i den enkla varuproduktionen (och tjänsteproduktionen), samt dess klassmässiga koppling till urban och agrar småborgerlighet. Denna definition är då inte förenlig med Taggart's uppfattning att populismen saknar grundläggande värden. Den implicerar vidare att det finns gränser för hur kameleontisk populismen kan vara till sitt innehåll och framträdelseform. Den småborgerliga världsbilden sätter/begränsar ramarna för den populistiska appellens innehåll och framträdelseform, men samtidigt måste sägas att frihetsgraderna är stora, eftersom småborgerligheten är den klass som förenar lönearbete och ägande. Den är på så sätt den klass som är den mest folkliga till sin grundläggande karaktär och den äger en potential att mobilisera grupper från andra klasser och skikt som går långt utöver de egna medlemmarna.

1.7 Höger-, center- och vänsterpopulism

Det går att tala om höger-, center- och vänsterpopulism inom ramen för en helhetlig populistisk ideologisk struktur. Det handlar helt enkelt om olika positioner på en politisk höger-vänsterskala för populismen som helhet. Vi kan illustrera det hela schematiskt (figur 1) genom att kombinera en höger-vänster-skala för populismen med inställningen till marknadsekonomin. Denna bör då analytiskt ses skild från den klassiska indelningen av politiken på en skala från höger till vänster, och som bestäms av inställningen till kapitalismen från positiv (höger) till negativ

(vänster). Detta synsätt förutsätter att kapitalism inte blandas samman med fri marknadsekonomi som analytiskt begrepp.

Vår utgångspunkt är att högerpopulismens främsta angreppspunkt är stat och offentlig sektor, och att dess största problem är hur den ska förhålla sig till fri marknadsekonomi. För vänsterpopulismen gäller det omvända: huvudproblemet är hur den ska förhålla sig till stat och offentlig sektor medan dess främsta angreppspunkt är den fria marknadsekonomin. Om vi dessutom gör en tredelning och tar med centerpopulism, hamnar denna någonstans däremellan. Den riktar sig åt båda hållen, vagt eller kraftfullt, och förespråkar en form av reglerad marknadsekonomi. Högerpopulism har då i jämförelse med vänsterpopulism en mer positiv inställning till fri marknadsekonomi och en mer negativ inställning till stat och offentlig sektor. Centerpopulism

är på samma skala placerad i mitten med mindre positiv inställning till fri marknadsekonomi och mindre negativ inställning till stat/offentlig sektor i jämförelse med högerpopulism. Precis som vi delar in politiska ideologier i konservatism, liberalism och socialism (och även talar om »höger« och »vänster« inom dessa, till exempel nyliberalism kontra socialliberalism) utifrån inställningen till fri marknadsekonomi, kan vi dela in populism i höger-, center- och vänsterpopulism.

I den studie som följer ligger tyngdpunkten och fokus på tredje vågens populism i Europa, och denna domineras av högerpopulism – vilket inte utesluter att bilden i framtiden kan förändras så att vänster- och centerpopulism återigen (liksom framför allt under första vågen men även under andra vågen) kan framträda med andra, nya populistiska appeller på den politiska scenen.

Figur 1.

Populism och populistiska partiers inplacering på en politisk höger–vänster-skala och inställning till marknadsekonomi

2. En presentation av studien

Under de senaste decennierna har högerpopulistiska partier och rörelser kommit att bli allt mer framträdande runt om i Europa. Denna utveckling kan i förlängningen leda till ökad främlingsfientlighet och rasism även i Sverige. Det blir därför viktigt att diskutera vad populism, och högerpopulism som en central del av denna, kan sägas representera för politisk rörelse i dagens Europa.

2.1 Syfte

Studiens övergripande syfte är att med hjälp av en utförlig litteraturgenomgång beskriva populism som politiskt fenomen, där fokus läggs på de partier som i dag är aktiva och som kan betraktas som högerpopulistiska.

2.2 Populism och högerpopulism – svårdefinierade begrepp

Det råder ingen konsensus när det gäller begreppsdefinitioner inom den forskning som bedrivits och som fortfarande bedrivs gällande populistiska partier och rörelser i Europa. Det förefaller som om i stort sett varje enskild forskare använder sig av olika versioner av begreppet populism för att beskriva denna politiska partifamilj. Vad som dock är intressant att notera är att det är samma partixempel som används för att beskriva alltifrån populism till högerpopulism, extremhöger och radikal högerextremism. Partier som Lega Nord och Front National har kallats allt från högerpopulister till radikal höger och neofascister.

Populism is an unusual concept. [...] Populist movements have systems of belief which are diffuse; they are inherently difficult to control and organize; they lack consistency; and their activity waxes and wanes with a bewildering frequency. Populism is a difficult, slippery concept.⁷

Det är inte enkelt att definiera vad högerpopulism kan sägas vara, men enkelt uttryckt kan man säga att högerpopulism rent ideologiskt befinner sig i en position till höger inom ramen för en helhetlig populistisk ideologisk struktur. Högerpopulism hyllar fri marknadsekonomi och har en negativ inställning till stat och offentlig sektor och dess intervention i ekonomin. Högerpopulism kombinerar detta ekonomiska perspektiv inriktat på den fria marknaden, med en auktoritär och exkluderande syn på nation, kultur, moral och etnicitet. Vi skulle kort kunna säga att högerpopulism idealt hyllar den fria marknaden i kombination med en nattväktarstat med auktoritära inslag. Det finns ett antal ideologiska kärnteman som vi menar är utmärkande för såväl populism generellt som högerpopulism specifikt – och som därigenom skiljer ut denna partifamilj från andra högerorienterade partifamiljer. Det finns även teman som urskiljer högerpopulistiska partier från andra populistiska rörelser.

Centralt i den populistiska retoriken generellt är fokuseringen på *fosterlandet*. Detta fosterland utgörs av en historiskt idealiserad bild av samhället och nationen. Värderingar och moral bygger på folkets sunda och enkla förnuft, och det extrema och/eller marginaliserade exkluderas.

⁷ Taggart 2000:1f.

Ett annat betydelsefullt kärntema inom populistisk ideologi är populistiska appeller riktade till *folket*. Populistiska partier säger sig företräda »det vanliga« folkets intressen gentemot den styrande eliten i samhället. Partierna försöker vinna politisk legitimitet och väljarstöd genom att hävda att man enbart för fram det vanliga folkets åsikter i syfte att möjliggöra mer inflytande och makt för folket. Implicit i den politiska retorik som populistiska partier gärna använder sig av återfinns en starkt idealiserad bild av folket. Detta folk ses som bärare av de normer och värderingar som den populistiska retoriken framför allt vill betona. Genom den populistiska agendan kan folkets vilja, värderingar och uppfattningar således kanaliseras.

Populistiska partier ges möjlighet att verka och agera inom det representativa demokratisystemet. Men populism som ideologi har *en komplicerad relation* till de demokratiska strukturerna och framför allt till *den representativa demokratiformen*. Denna relation antar formen av ett dilemma för dessa typer av partier, vilket är ytterligare ett karaktärsdrag för populism. Partier av detta slag väljer att enbart fokusera på den makt som folket har tillgång till, och de anser att fördelningen borde vara sådan att folket utgör den enda maktbasen i ett samhälle. Populistisk ideologi kan således sägas bygga på en kraftig förenkling av verkligheten och på en politik som är förankrad i direktdemokratiska former. Sitt deltagande inom den representativa politiken försöker dessa partier göra så enkelt som möjligt utifrån föreställningen om att politiken ska genomsyras av enkelhet och direkthet. Detta förhållningssätt blir dock ett dilemma för populistiska partier, eftersom det endast är inom den representativa demokratin som dessa partier ges möjlighet att verka och vinna inflytande.

Något som särskiljer högerpopulistiska partier från andra populistiska uttryck är att högerpopulistiska partier gärna använder sig av en politisk retorik som är färgad av vad som brukar kallas för *välfärdschauvinism på etnisk-nationell grund*. Välfärden är, enligt de högerpopulistiska partiernas företrädare, det statliga sociala skyddsnet

som finns för att skydda och ta hand om medborgarna när de behöver det. Högerpopulistiska partier menar dock att detta sociala skyddsnet enbart bör tillfalla de individer som anses tillhöra samhället (ett samhälle baserat på kulturella, nationella och etniska referenser) och som på olika sätt varit med om att skapa och upprätthålla denna välfärdsapparat. De individer som inte anses ha bidragit till välfärden bör därmed, enligt högerpopulismen, inte ges möjlighet att utnyttja de välfärdsstatliga förmånerna. Implicit i välfärdschauvinismen ligger en dikotomisering av befolkningen i närande och tärande grupper. Invandrare är de som kategoriskt utpekas som tärande grupper av högerpopulistiska partier, då de anses utnyttja välfärdssystemet ensidigt utan att själva bidra till systemets fortsatta uppbyggnad och expansion.

Det som framför allt gör att de högerpopulistiska partierna särskiljer sig från andra populistiska rörelser är att de förstnämnda gör sig till språkrör för attityder som glider längs en skala från *främlingsmisstro* till direkt *främlingsfientlighet* gentemot invandrare och andra människor som inte anses vara en del av en given kontext. Vanligt är också att dessa partier företräder en identitetsuppfattning som är starkt präglad av *nationalistiska* drag och som därigenom kommer att exkludera de individer eller grupper inom befolkningen som inte uppfattas dela denna nationellt baserade identitet. Den främlingsfientlighet som ofta återfinns hos dessa typer av partier består av två element som kan betraktas som radikala i sin utformning. För det första bidrar dessa partiernas radikala politiska retorik till att förändra och påverka väljarnas inställning till de effekter som nya socioekonomiska förändringar kan komma att bidra till. För det andra menar dessa partier att medlemskap i en nation ska bygga på ett antal specifika kriterier – kriterier som på många sätt är exkluderande till sin karaktär och bidrar till att utesluta många individer från medlemskap i den nation de lever i.

Författarna till denna studie ber dock läsaren notera att vi inte sätter likhetstecken mellan

rasism, främlingsfientlighet och högerpopulism. Ändå går det att konstatera att flertalet av de högerpopulistiska partier som i dag är aktiva i Europa på många sätt hämtar näring ur främlingsfientlighet och rasism när det gäller att föra ut sin politiska retorik och sitt budskap.

2.3 Tillvägagångssätt

Studien har byggts upp genom en teoretisk översikt av den senaste forskningen kring populism mer generellt och högerpopulism mer specifikt som politiskt fenomen i ett föränderligt Europa. Studien försöker förklara framväxten och närvaron av dagens högerpopulistiska partier i Europa. Den inkluderar ett svenskt perspektiv genom att avhandla populistiska och högerpopulistiska uttryck i en svensk kontext från 1980-talet och framåt. Vidare initierar studien en diskussion kring dessa partiers varaktighet på den politiska arenan – liksom en diskussion om hur samhället kan hantera närvaron av dessa partier.

2.3.1 Litteratur

Studien bygger huvudsakligen på en omfattande litteraturstudie med fokus på populism och högerpopulism som teoretiskt begrepp inom en västeuropeisk kontext, samt en studie av befintligt sekundärmaterial vad gäller populistiska och högerpopulistiska yttringar i en svensk kontext. I valet av litteratur har ambitionen varit att presentera den senaste forskningen inom fältet, samtidigt som vi har velat bredda perspektivet för att fånga populismforskningens utveckling över tid. Litteraturvalet har diskuterats fram gemensamt inom projektgruppen⁸ samt i samtal med Jens Rydgren, docent i sociologi med fokus på högerpopulistiska partier i Västeuropa, samt verksam vid Stockholms universitet.

⁸ Projektgruppen består av Björn Fryklund, professor i sociologi vid IMER (Internationell Migration och Etniska Relationer), Malmö högskola, samt Jenny Kiiskinen och Sigrid Saveljeff, doktorander i IMER vid IMER, Malmö högskola/Tema Etnicitet, Linköpings universitet.

I likhet med de vågor av populism som kan sägas ha dragit fram över Västeuropa har även forskningen antagit ett likartat vågmönster. Under dessa olika vågor kan forskningen sägas ha varit deskriptiv till sin natur, med fokus på ett eller flera objekt i en specifik nationell kontext.⁹ Ett nordiskt komparativt perspektiv på populistiska fenomen anlades genom avhandlingen *Populism och missnöjespartier i Norden. Studier av småborgerlig klassaktivitet* (1981) av Björn Fryklund och Tomas Peterson. Fryklund & Peterson prövade ett antal hypoteser kopplade till begreppen populism och missnöjespartier i en nordisk kontext. I avhandlingen framförs tesen att det går att betrakta populism som såväl en ideologisk strömning som en rörelse, men med den gemensamma nämnaren att populismen utgår från småborgerligheten och de specifika intressen som är kopplade till denna klass och dess produktionsform, intressen som artikuleras med en specifik folklig appell. Fryklund & Peterson menar vidare att en signifikant markör för populism är den dubbla artikuleringen, som består i att småborgerligheten smälter samman med den folkliga populistiska appellen på ett sådant sätt att appellen kan tränga in även i andra närliggande klasser och skikt i samhället.

När det gäller högerpopulism i Västeuropa finns det ett ganska digert vetenskapligt material att ta del av. Flertalet av dessa litterära bidrag fokuserar dock antingen på fallstudier av existerande högerpopulistiska partier i Västeuropa eller på studier som utifrån ett flertal olika empiriska exempel försöker förklara den högerpopulistiska partifamiljens framväxt, förutsättningar och innehåll. Hans-Georg Betz studerar i boken *Radical Right-Wing Populism in Western Europe* (1994) frågan hur det, trots att det enbart är femtiotalet år sedan andra världskrigets slut, kan komma sig att partier med ideologier färgade av radikal högerpopulism har blivit en framträdande politisk familj i Västeuropa. Utifrån ett antal partiexempel drar Betz slutsatsen att framväxten av radikala höger-

⁹ Mudde 2000:6.

populistiska partier i Västeuropa kan ses som en direkt respons på övergången från industriell välfärds kapitalism till en postindustriell kapitalism som varit och är starkt influerad av individualism. Betz menar även att dessa partiers framgång kan förstås utifrån det faktum att radikala högerpopulistiska partier blandar välfärdschauvinism och marknadsliberalism – en kombination som Betz menar uppenbarligen tilltalar en stor del av de västeuropeiska väljarna.

Genom boken *The Radical Right in Western Europe* (1997) ger Herbert Kitschelt sitt bidrag till debatten om framväxten av radikala högerpartier i Västeuropa. Kitschelt menar att de valframgångar som dessa typer av partier haft framför allt kan förklaras med att de valt en politisk strategi som går ut på att kombinera ett ekonomiskt perspektiv inriktat på den fria marknaden med en auktoritär syn på kultur, politik och etnocentrism (i vissa fall kryddat med rasistiska inslag). Enligt Kitschelt har denna politiska kombination lett till att dessa partier kunnat attrahera en bred väljar-kår, till skillnad från partier som enbart fokuserar på ett rasistiskt eller auktoritärt budskap.

Ytterligare ett bidrag till diskussionen kring populism i Västeuropa ges genom boken *Populism* (2000) av Paul Taggart. Taggart studerar olika populistiska rörelser, partier och idéer för att kunna skapa en bild av vad populism kan innebära. Taggart påpekar att dessa partier och rörelser uppstått inom en begränsad tidsperiod i flera olika länder och att de tar upp i stort sett samma teman i sin politik, genom att lyfta upp sakfrågor som de etablerade politiska partierna inte har monopoliserat. Taggart menar att trots diverse olikheter partierna emellan, har de i dag aktiva partierna alla gemensamt att de kan betraktas som högerpopulistiska och att de vunnit gehör på den europeiska politiska arenan, något som manifesterat sig genom att de vunnit mandat i olika nationella parlament (men även i Europaparlamentet). En av förklaringarna till dessa partiers stora framgångar handlar om att de uttryckligen gjort sig till företrädare för en »anti-etablissemangspolitik«, det vill säga att de utmanar

de givna politiska strukturerna genom att formera sig på ett nytt sätt, men även genom de sakfrågor som de valt att fokusera på.

Jens Rydgren har varit aktiv i debatten kring högerpopulism i Europa (framför allt med utgångspunkt i Frankrike och Sverige) under de senaste åren. Han vill genom avhandlingen *Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization – the Case of the French Front National* (2002) studera framväxten och etableringen av högerpopulistiska partier utifrån ett sociologiskt perspektiv. Studien bygger på analyser gjorda på makro- och mikronivå med fokus på det franska partiet Front National och dess högerpopulistiska uttryck. För att kunna genomföra en studie av detta slag har Rydgren valt att titta närmare på två aspekter som kan sägas finnas inom den högerpopulistiska diskursen, nämligen den politiska efterfrågan (väljarnas attityder) och det politiska utbudet (partiernas ideologiska strategier).

Genom särtrycket *Radical Right Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long?* (2002) har Rydgren valt att studera radikal högerpopulism utifrån ett svenskt perspektiv. I särtrycket diskuterar och analyserar han det faktum att inget radikalt högerpopulistiskt parti ännu kunnat slå sig in på den svenska politiska arenan och vinna nationellt gehör under en längre tidsperiod.¹⁰ Rydgren finner ett flertal orsaker till detta och menar att det bland annat handlar om att de etablerade politiska identiteterna inte har skakats om på samma sätt i Sverige som på andra ställen i Västeuropa, men även att ekonomiska sakfrågor i stor utsträckning dominerar den politiska dagordningen i Sverige på ett sådant sätt att det minskar utrymmet för partier att föra fram alternativa politiska sakfrågor.

Ytterligare ett bidrag till debatten om högerpopulism kom genom antologin *Från Le Pen till*

¹⁰ Ny Demokrati är det enda svenska högerpopulistiska parti som lyckats ta sig in i riksdagen. Detta skedde i början av 1990-talet, men partiet lyckades inte hålla kvar sin nyvunna riksdagsrepresentation utan åkte vid nästföljande val ut ur riksdagen.

Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa (2004). Tillsammans med Anders Widfeldt är Jens Rydgren redaktör för antologin som diskuterar högerpopulistiska partier i Europa, deras framväxt, utveckling, politiska budskap och deltagande i de politiska systemen. Bland annat diskuteras Front National i Frankrike, Dansk Folkeparti i Danmark och FPÖ i Österrike.

Rydgrens senaste bidrag kom 2005 i och med boken *Från skattemissnöje till etnisk nationalism – Högerpopulism och parlamentarisk högerextremism i Sverige*. I denna bok försöker Rydgren ta ett helhetsgrepp om den svenska kontexten från 1980-talet och framåt. Han presenterar förklaringar till Ny demokratis uppgång och fall liksom till varför Sverigedemokraterna har haft svårigheter att etablera sig på det nationella planet.

Antologin *Democracies and the Populist Challenge* (2002) med Yves Mény & Yves Surel som redaktörer är ytterligare ett bidrag inom debatten om västeuropeisk populism. Antologins medförfattare (däribland Paul Taggart och Margaret Canovan) belyser hur populistiska yttringar kommit att bli ett ständigt återkommande inslag i de västerländska demokratierna. Dessa populistiska inslag ställer demokratierna inför nya utmaningar. Antologin försöker problematisera fenomenet europeisk populism med fokus på dagens högerpopulism och söker, bland annat utifrån begrepp som politisk ideologi och retorik, visa på orsaker och förklaringar till varför denna partifamilj kunnat växa sig stark i Europa under de senaste decennierna.

Piero Ignazi ger ytterligare ett bidrag till debatten genom boken *Extreme Right Parties in Western Europe* (2003). Ignazi diskuterar denna partifamiljs uppkomst och framväxt i Europa och presenterar därefter en genomgång av de olika partier runt om i Europa som han menar kan kategoriseras som en del av denna partifamilj. Bland annat diskuterar han Alleanza Nazionale i Italien (tidigare MSI), Die Republikaner i Tyskland och Front National i Frankrike. Framför allt fokuserar han på hur dessa typer av partier bör definieras. Han

vänder sig mot att kalla dem för radikal höger och väljer i stället att benämna (och kategorisera) dem som extremhöger. Ignazi menar att det är ett begrepp som på bästa sätt förklarar partiernas innehåll, ideologiska tillhörighet och position på den traditionella politiska höger-vänster-skalan.

En sista viktig bit av det litterära materialet i studien utgörs av de årliga opinionsundersökningarna från SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Framför allt har material från dessa undersökningar använts för att understödja vissa slutsatser och resonemang som förs fram i studien.

2.3.2 Samtal

För att komplettera det litterära materialet, och samtidigt utvidga kunskaperna om högerpopulistiska partiers närvaro i Europa, valde vi att fokusera på Europaparlamentet som arena för politisk påverkan. Anledningen till detta är att vi anser att Europaparlamentet kan fungera som ett övergripande forum och en politisk arena inom vilken dagens europeiska högerpopulistiska partier strålar samman och deltar i den europeiska politiska debatten. I Sverige är högerpopulismen inte speciellt synlig på den politiska arenan, framför allt beroende på att det ännu inte finns något svenskt högerpopulistiskt parti som lyckats nå nationell representation. Svenska politiker och samhällsinstitutioner tvingas därmed inte i sitt dagliga politiska arbete bemöta dessa politiska rörelser, som på olika sätt använder sig av en politisk retorik färgad av främlingsfientlighet och rasism. I Europaparlamentet återfinns dock ett flertal av de högerpopulistiska partier som i dag är verksamma i Europa. Genom den svenska representationen i Europaparlamentet tvingas därmed svenska politiker dagligen bemöta och hantera den högerpopulistiska politiska retoriken. Genom medlemskapet i EU påverkas Sverige i flera fall av de direktiv som det beslutats om inom ramen för EU – med andra ord av direktiv vars utformning högerpopulistiska partier varit med och påverkat. Den europeiska högerpopulismen har således en indirekt påverkan på det svenska politiska klima-

tet och på olika samhälleliga institutioner.

Redan när studien påbörjades genomfördes samtal med Olle Schmidt, före detta Europaparlamentariker, och med Ola Nord, Malmö stads representant i Bryssel. Detta var kontakter som delvis redan hade etablerats och som vi ansåg kunde vara behjälpliga i det fortsatta arbetet. De inledande samtalen ledde fram till rekommendationer angående vilka parlamentariker och tjänstemän i Bryssel som kunde vara intressanta att kontakta. Under en vecka i april 2005 genomfördes därför ett antal samtal med svenskar verksamma inom Europaparlamentet och ECOSOC (Ekonomiska och sociala kommittén). Att enbart svenska parlamentariker och andra tjänstemän tillfrågades berodde främst på att ett redan befintligt kontaktnät fanns som underlättade de initierande kontakterna. Samtal genomfördes med Jan Olsson, ledamot i ECOSOC; Cecilia Malmström, parlamentariker för folkpartiet; Jan Andersson, parlamentariker för socialdemokraterna; Jan-Åke Johansson och Henrik Dahlsson, politiska utredare för Junilistan; och Alexandra Sannerstedt, politisk sekreterare för socialdemokraterna. Viktigt att poängtera är att urvalet av samtalspartner inte styrdes av partitillhörighet, utan handlade om personernas tillgänglighet och deras personliga erfarenheter av högerpopulism i Europa.

Samtalen genomfördes utifrån ett semistrukturerat frågeformulär där frågorna kretsade kring vilka politiska strömningar i Europa som dagens högerpopulistiska partier representerar och hur dessa partiers närvaro på den politiska arenan bör bemötas. Utöver detta diskuterades även om dessa partier kan anses vara tillfälliga dagsländer eller om de representerar ett bestående inslag i den europeiska politiken (se bilaga 1). Författarna till denna studie vill dock poängtera att dessa samtal inte ingår i någon systematisk eller heltäckande intervjuundersökning. De svar som samtalen resulterade i är endast exempel på uppfattningar som inte kan generaliseras.

2.4 Studiens upplägg

Första delen av studien består av en teoretisk genomgång av populism, och framför allt högerpopulism, som vetenskapligt begrepp och politiskt fenomen. Ett antal olika definitioner av populism presenteras, diskuteras och jämförs. I fokus för studien står olika parlamentariska högerpopulistiska uttryck som återfinns och är framträdande i dagens Europa. För att ge substans åt de teoretiska diskussionerna ges kortare beskrivningar av de högerpopulistiska partier som kan anses vara de mest dominerande på den europeiska politiska arenan i dag. Dessa partier kan delas in i två huvudsakliga grupperingar, nämligen nationellt representerade partier och regionalt baserade partier. Till den första gruppen hör Front National (Frankrike), Dansk Folkeparti (Danmark), Fremskrittspartiet (Norge) och Freiheitliche Partei Österreichs (Österrike). Till den andra gruppen räknas Lega Nord (Italien) och Vlaams Belang¹¹ (Belgien). Gemensamt för samtliga av dessa partier, med undantag för norska Fremskrittspartiet, är att de alla har ett eller flera mandat i Europaparlamentet. I relation till dessa parlamentariska exempel diskuteras populismens ideologiska grundvalar och de faktorer som främjat framväxten av dagens högerpopulistiska partier.

Andra delen av studien fokuserar på populistiska, särskilt högerpopulistiska, uttryck i en svensk kontext. Utgångspunkt tas i en diskussion om svenska populistiska partier och rörelser från 1980-talet fram till dagens datum.

Studien avslutas med en diskussion kring om dagens högerpopulistiska partier kan betraktas som tillfälliga aktörer på den politiska scenen, eller om dessa partier ska betraktas som permanenta politiska inslag som i förlängningen kan utgöra ett hot mot de demokratiska systemen såsom de utvecklats i Västeuropa.

11 Partiet hette tidigare Vlaams Blok.

3. Populismens utveckling – första, andra och tredje vågen

Populism är inget unikt för 2000-talets Västeuropa, utan är något som varit närvarande på den politiska scenen sedan mitten av 1850-talet. Det går dock att konstatera att populismen antagit olika uttryck och agerat olika beroende på vilken tidsperiod den återfunnits inom. Olika tidsperioder har dominerats av olika populistiska uttrycksformer. I detta kapitel görs en kortare genomgång av populismens historiska utveckling – en utveckling som kan sägas ha skett i tre vågor. Denna diskussion är nödvändig för förståelsen av de uttryck av populism, nämligen högerpopulism, som i dag är de mest framträdande på den europeiska politiska arenan.

Den första vågen domineras av den klassiska populismen, med andra ord den ryska och amerikanska populismen. Den andra vågen domineras av de protestpartier som uppstod i slutet 1960-talet och som framför allt inriktade sig på en missnöjespolitik där skattefrågan var en central politisk fråga. Den populism som dominerar och är aktuell i dag, och som skulle kunna sägas utgöra den tredje vågen av populism, kan kategoriseras som högerpopulism eftersom dessa typer av partier riktar stark kritik mot det mångkulturella samhället och fokuserar mycket av sin politiska retorik på att agitera för en skärpt invandrings- och invandrarpolitik. Den tredje vågen började växa fram i slutet av 1990-talet och i början av 2000-talet, och har i dagsläget mandat i såväl lokala och regionala som nationella parlament runt om i Europa.

3.1 Första vågen: Klassisk populism

Den moderna forskningen om populism har sina rötter i den *klassiska populismen*. Denna form av populism bygger dels på den ryska narodnismen och dels på den amerikanska populismen. Båda dessa rörelser var som mest framträdande under slutet av 1800-talet.

3.1.1 *Populism i Ryssland – en rörelse med bas hos den ryska intelligentian*

Rysk populism, eller narodnism som den också kallas, är intimt förknippad med Lenins analyser av småborgerligheten¹² och kapitalismens framväxt. Lenin betraktade populistiska yttringar som en form av protest från småborgerligheten, och denna protest riktades mot det kapitalistiska samhället och dess uttrycksformer. Narodnismen hyllade den enkla varuproducenten i det ryska samhället, ett samhälle som var starkt präglad av en kollektiv bygemenskap och en romantiserad bild av allmogen och dess samhällsliv. Den populistiska appellen bestod i en vädjan till det ryska

¹² I den så kallade småborgerligheten ingår de som försörjer sig på eget arbete, som äger produktionsmedlen i form av verktyg och liknande, eller som försörjer sig på den egna egendomen. Inom småborgerligheten finns det en skiljelinje mellan en agrar och en urban fraktion. Den agrara delen av klassen består av bönder som arbetar på den egna egendomen med tillhörande arbetskraft. Handlare, butiksägare och småproducenter utanför jordbruket tillhör den urbana delen av den småborgerliga klassen (Fryklund & Peterson 1981:37ff, 109).

folket från småborgerligheten att försvara den enkla varuproduktionen genom att förhindra framväxten av ett kapitalistiskt ryskt samhälle.¹³

Den ryska populismen utvecklades kring en liten samling ryska intellektuella som alla företrädde en radikal världsbild och världsordning.¹⁴ Mellan 1870 och 1917 stod den ryska populismen på topp, och under denna tidsperiod fanns ett flertal olika personer som var speciellt framträdande inom rörelsen.¹⁵ En av de mest framträdande personerna var Aleksandr Herzen, som företrädde radikala ideal och fick tillbringa många år i exil på grund av sina uttalanden. De ideal som Herzen representerade var en kombination av en västerländskt orienterad socialism och en stark tilltro till samhälleligt samarbete av olika slag. Herzen själv var alltför aristokratisk och radikal för att kunna betraktas som renodlad populist, men kan ändå sägas ha lagt grunden för den ryska populismen.¹⁶

Den ryska populismens främsta mål handlade om att skapa en rörelse som företrädde folkliga perspektiv och intressen, en rörelse som frångick och tog avstånd från vad som upplevdes som den kulturella elitens abstrakta värld och perspektiv. De främsta kraven var att alla ryssar (framför allt jordbrukarna) skulle få var sin del av den ryska jorden och att de små jordbrukssamhällena skulle bli självstyrande. Genom denna process skulle det ryska folket bli ett fritt folk som inte styrdes av olika elitistiska och centraliserade strukturer. Ett sådant samhälle gick endast att skapa genom revolutionära medel.¹⁷

3.1.2 *Populism i USA*

– *en folklig och agrar gräsrotsrörelse*

Populismen i USA hade sin bas hos de amerikanska jordbrukarna. Den rådande kulturella normen i USA påtalade vikten av självständighet

och framför allt vikten av att varje individ skulle arbeta hårt för att driva sitt liv (och sin nation) framåt. Trots detta upplevde många jordbrukare i USA att de inte tilläts leva upp till denna allmänt rådande norm. Jordbrukarna menade att deras liv underminerades av staten och av de styrande strukturerna, och att de tappat kontrollen över möjligheterna att själva styra och hantera sina liv.¹⁸

Politiskt utgick den amerikanska populismen från ett parti som grundades i slutet av 1800-talet, det så kallade People's Party. Utifrån sina rötter i den amerikanska södern kom People's Party att formera sig som ett parti som företrädde en form av agrar radikalism. Partiet riktade sin politik mot de norra delarna av USA, där landets finansiella och politiska centrum fanns. Partiet nådde snabbt framgångar i presidentvalet 1892. En av de »motstrategier« som de etablerade partierna tog till för att bemöta det nya partiets framgångar var demokraternas lansering av sin presidentkandidat (William Jennings Bryan), en kandidat som skulle kunna betraktas som »semipopulistisk« och som på många sätt övertog de populistiska budskap som People's Party fört fram i det tidigare presidentvalet. Nästföljande presidentval slutade dock med att den republikanska presidentkandidaten stod som slutlig segrare, och de tidigare populistiska framgångarna vändes till ett svidande nederlag.¹⁹

3.1.3 *Amerikansk och rysk populism i jämförelse*

Kan man då säga att amerikansk och rysk populism är två sidor av samma mynt? En del forskare, däribland Margaret Canovan, menar att det snarare handlar om två distinkta populistiska uttryck som visserligen befinner sig inom samma politiska spektrum, men som representerar var sin ytterposition inom detta politiska spektrum. Det finns självklart en del drag som förenar de båda formerna av populism, men det finns samtidigt flera

13 Fryklund & Peterson 1981:19.

14 Canovan 1981:60.

15 Canovan 1981:95.

16 Canovan 1981:64ff.

17 Canovan 1981:76ff, 96.

18 Canovan 1981:18.

19 Canovan 1981:17.

drag som skiljer dem åt. Det som främst förenar de två formerna av populism är att de betraktade sig som »folkets« företrädare och att den bild av folket som de förde fram var starkt idealiserad.

Den främsta skillnaden mellan de två populistiska uttrycken är den bas utifrån vilken de två populistiska rörelserna växte fram. Den amerikanska populismen hade sin bas hos den jordbrukande gräsrotsbefolkningen, medan den ryska populismen växte fram inom den ryska intelligentian. En annan framträdande skillnad mellan den amerikanska och den ryska populismen var att den förstnämnda fokuserade på att få igenom sina förslag genom att använda sig av de politiska instrument som fanns till hands, till exempel genom olika former av lagstiftning och deltagande i de politiska urvalsprocesserna (t.ex. presidentvalet). Den ryska narodnismen kan snarare sägas ha motarbetat de olika konstitutionella uttrycken och förespråkade i stället användandet av politiska verktyg som ansågs ligga närmare det revolutionära hållet.²⁰

3.2 Andra vågen – missnöjespartiernas framväxt

Den våg av populistiska missnöjespartier som västvärldens demokratier tvingats bemöta under de senaste decennierna är inte något nytt fenomen i sig; tvärtom har denna typ av rörelser återfunnits på många platser och i olika former runt om i världen, inte minst i Västeuropa under efterkrigstiden. Fremskridtspartiet²¹ i Danmark och Fremskrittspartiet i Norge, som uppkom i början av 1970-talet, är båda exempel på partier som på

20 Canovan 1981:96ff.

21 Fremskridtspartiet leddes från början av skattejuristen Mogens Glistrup, men i samband med att Glistrup avtjänade ett fängelsestraff tog Pia Kjærsgaard över som partiledare. Glistrup marginaliserades allt mer och den slutliga brytningen mellan Kjærsgaard och Glistrup kom i slutet av 1995. Kjærsgaard startade då ett nytt parti som gavs namnet Dansk Folkeparti (Björklund & Goul Andersen 1999:1f; Goul Andersen i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:148ff).

olika sätt utgjort en utmaning för de europeiska demokratierna. De partier som var aktiva under 1970-talet kan kategoriseras som så kallade missnöjespartier, främst beroende på att de inriktade sin politiska retorik på att kritisera det politiska etablissemanget samt hanteringen av statsapparaten och de offentliga skatterna och avgifterna.²² Under denna andra våg var skattefrågan den organiserande princip som det populistiska missnöjet formerades och organiserades utifrån när det gällde kritik på andra centrala samhällsområden. Under denna period fanns ett samtidigt framträdande av olika uttrycksformer av populism – från vänster- över center- till högerpopulism – vävd kring frågan om offentliga skatter och avgifter och hur dessa användes av de politiska makthavarna.

3.3 Tredje vågen – högerpopulismen dominerar den populistiska diskursen

Den våg av nyetableringar av högerpopulistiska partier som har skett främst under det senaste decenniet skiljer sig från de tidigare perioderna i främst tre avseenden. En första skillnad är att etableringen av högerpopulistiska partier och rörelser i många västerländska demokratier har varit synkron, på så sätt att de fått sina genombrott vid ungefär samma tidpunkt i flera olika länder. En andra skillnad är att dagens partier har lyckats påverka den politiska agendan i mycket större utsträckning än sina föregångare, och då speciellt i frågor av sociokulturell och sociopolitisk karaktär. En tredje skillnad mellan dagens partier och deras föregångare är att dagens partier varit mer framgångsrika i att erövra politiskt inflytelserika positioner och därigenom förbättra sina möjligheter till reell maktpåverkan och politiskt inflytande.²³ Partierna under denna tredje våg har det gemensamt att de alla kan betraktas som

22 Björklund & Goul Andersen 1999:1; Goul Andersen i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:148ff.

23 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:1.

högerpopulistiska eftersom de riktar stark kritik mot det mångkulturella samhället och eftersom de förespråkar strängare lagar och regler när det gäller såväl den nationella som den europeiska invandrings- och invandrapolitiken.

Flera forskare menar att vi i dag möter en ny typ av politiska partier på den yttersta högerkanten, och att dessa på ett ganska framgångsrikt sätt lyckats göra sig av med ett ideologiskt bagage influerat av fascism och högerextremism, ett bagage som i stor utsträckning skulle ha försvårat för dem att erhålla ett utbrett väljarstöd och politiskt inflytande. I dag framträder dessa partier med en politisk strategi som kombinerar verbal radikalism, symbolisk politik och politisk marknadsföring för att sprida sitt ideologiska budskap.²⁴

Utgångspunkten för dagens högerpopulistiska rörelser är införandet av ett auktoritärt samhällssystem där rättigheter baseras på tillskrivna karaktärsdrag såsom ras, etnicitet eller religion. För dagens högerpopulistiska partier är det dock viktigt att betraktas som demokratiska och lojala mot den representativa demokratin, och som en följd av detta är partierna tvungna att fjärma sig från ideologiskt bagage som av politiska motståndare och väljare kan uppfattas som alltför extremistiskt orienterat. Dessa partier kan därför sägas

utgöra en ny form av politisk radikalism på den yttersta högerkanten.²⁵

Den högerpopulistiska våg som i dag är aktuell i Europa utgör den mest framgångsrika perioden för denna typ av partier, oavsett om fokus läggs på väljarstöd eller på ideologiska framgångar. Förvisso betraktas en del av dessa partier som alltför extrema för att kunna ingå i ett formaliserat samarbete med de etablerade politiska partierna, men under det senaste decenniet har vi ändå kunnat se många exempel på hur högerpopulistiska partier vunnit terräng bland väljarna och på allvar kunnat utmana de etablerade politiska partierna på ett eller annat sätt.

I det franska presidentvalet 2002 lyckades Jean-Marie Le Pen (Front National) slå ut den socialistiska presidentkandidaten Lionel Jospin i första omgången och stod alltså mot Jacques Chirac i kampen om presidentposten i Frankrike. I Danmark är det genom sitt samarbete med Dansk Folkeparti som den borgerliga koalitionsregeringen har lyckats behålla makten, och i Österrike ingick FPÖ år 2000 i regeringsunderlaget. Att avfärda dagens högerpopulism som ett randfenomen är därmed ingen på fakta grundad väg att gå – inte minst mot bakgrund av partiernas relativt stabila väljarstöd.

24 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:1f.

25 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:3f.

4. Hur långt till höger?

Såväl i den allmänna samhällsdebatten som inom den vetenskapliga debatten diskuteras var fenomenet högerpopulism ska placeras politiskt på en höger–vänster-skala. En utgångspunkt för denna diskussion är att diskutera vilken relation högerpopulism har till andra politiska högerideologier. Genom att man jämför skillnader och likheter mellan högerpopulism och olika högerinriktade ideologier som konservatism, fascism och rasism kan det på ett tydligare sätt framgå vad högerpopulism kan sägas vara, men även vad det *inte* kan sägas vara.

4.1 Högerpopulismens position på en politisk höger–vänster-skala

För att kunna placera de högerpopulistiska partierna politiskt kan man ta utgångspunkt i en höger–vänster-skala kombinerat med inställningen till marknadsekonomi. Eпитeten »höger« och »vänster« trädde in i den politiska vokabulären i samband med franska revolutionen. Denna politiska distinktion nådde relativt snabbt gehör såväl bland de aktiva politikerna som bland väljarna och kom att innebära en strikt uppdelning mellan två politiska enklaver, nämligen den traditionella och konservativa högergruppen och den moderna och mer liberala vänstergrupperingen.²⁶

Förenklat kan man säga att den politiska inplaceringen till höger respektive till vänster mäter inställningen till en statlig omfördelningspolitik där partier på höger sida förespråkar en liten stat-

lig organisation med stort individuellt ansvar och där partier på vänster sida tvärtom propagerar för en expansiv omfördelningspolitik som kräver en större statlig organisation och intervention i enskilda medborgares liv.²⁷ Under årens lopp har innehållet i begreppen »höger« och »vänster« kommit att modifieras och definieras utifrån de givna kontexter som de olika politiska partierna återfinns inom. Det går dock att konstatera att epitetet »höger« varit relativt stabilt i sin betydelse genom årens lopp, till skillnad från begreppet »vänster«, som varit betydligt rörligare och mer differentierat till sitt innehåll.²⁸

Den traditionella politiska höger–vänster-skalan kan sägas bidra till att skapa någon form av tydlighet i de annars ganska komplexa politiska systemen. Höger och vänster kan fungera som tydliga koordinater vilka är till hjälp för väljaren när det gäller att överblicka den politiska kartan och dess olika deltagare: »[...] Left and Right are just tools that are employed to reduce political complexity«.²⁹

4.1.1 Högerpopulism i relation till konservatism

Hur långt till höger på en politisk skala måste partierna befinna sig för att kunna klassificeras som högerpopulistiska? Det är mycket svårt, kanske inte ens möjligt, att placera högerpopulistiska partier på den klassiska höger–vänster-skalan. En

27 Forskarseminarium med docent Jens Rydgren, IMER, Malmö högskola, Malmö, 2005-06-01.

28 Ignazi 2003:4ff, 9.

29 Ignazi 2003:9.

26 Ignazi 2003:4ff, 9.

av anledningarna är att dessa partier är högst rörliga i sin framtoning beroende på vilka sakfrågor som står i fokus liksom vilken kontext partierna befinner sig inom. Ett exempel är synen på medborgarskap, invandring och lag och ordning, där högerpopulistiska partier normalt sett intar en restriktiv och i många fall starkt konservativ hållning. På politikområden som behandlar frågor kopplade till välfärdsstaten rör sig de högerpopulistiska partierna däremot snarare in mot mitten på höger-vänster-skalan.³⁰

Det finns ingen specifikt uttalad punkt på en politisk höger-vänster-skala som partierna måste passera för att kunna kategoriseras som högerpopulister, utan snarare handlar det om att göra denna bedömning utifrån partiernas interaktion och dialog med övriga partier som agerar på den politiska arenan. Vidare spelar även partiets ideologiska perspektiv stor roll i relation till den folkliga dimensionen. Utifrån partiernas ideologiska ståndpunkter går det att göra bedömningar om var partiet befinner sig politiskt och om hur »extremt« partiet kan sägas vara. För att ett parti ska kunna kategoriseras som högerpopulistiskt bör vissa ideologiska element finnas närvarande, såsom xenofobiska perspektiv, kritik mot det demokratiska systemet och en uttalad antipluralism.³¹

Intressant att notera i sammanhanget är att forskare menar att de traditionellt etablerade högerpartierna började röra sig allt längre ut på den högra kanten redan innan de högerpopulistiska partierna dök upp på den politiska scenen, troligtvis som ett resultat av de neokonservativa vindar som blåste över Europa under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet. Det var först när dessa traditionella högerpartier (mainstream-högern) började röra sig in mot mitten igen som de högerpopulistiska partierna började dyka upp. Dessa partier förde med sig nya politiska sakfrågor som de placerade på den politiska dagordningen, frågor som de traditionella partierna av olika skäl inte velat eller kunnat ta upp. Under 1970-talet

gällde det framför allt skattefrågor och missnöje med de etablerade politiska partierna. Under 1980-talet skiftades fokus och invandringspolitikerna kom att bli den alltigenom dominerande frågan för de populistiska partierna. När avståndet mellan de olika traditionella partierna (såväl höger- som vänsterorienterade partier) ökade allt mer, gavs möjlighet för dagens högerpopulistiska partier att ta plats på den politiska scenen, och dessa kunde i allt större utsträckning föra fram sina åsikter och politiska budskap. De högerpopulistiska partierna använde sig av det ökade avståndet mellan de traditionella partierna för att spela ut dessa mot varandra, och samtidigt visa på vad de ansåg vara den representativa demokratins stora problem och på den legitimitetskris som de menade att demokratisystemet höll på att genomgå.³² Ytterligare en aspekt som skiljer de högerpopulistiska partierna från den traditionella konservativa högern är de förstnämndas starkt negativa inställning till mångkulturalism samt den frekventa förekomsten av framför allt xenofobiska perspektiv och åsikter.³³

4.1.2 Högerpopulism i relation till fascism

Med utgångspunkt i ovanstående diskussion går det att konstatera att högerpopulistiska partier, precis som namnet antyder, befinner sig på den politiska högerkanten, men att de skiljer sig från den allmänna politiska högerfalangen framför allt på den punkten att högerpopulism motsätter sig pluralism i samhället. Högerpopulismen motsätter sig även representativ demokrati och parlamentarism som politiskt system.³⁴ Det förekommer försök att i den allmänna debatten sätta likhetstecken mellan dagens högerpopulistiska partier och fascistiska rörelser. Fascism kan, enkelt uttryckt, definieras som en ideologi präglad av antiintellektualism där instinkt och handling hyllas och premieras på bekostnad av det »småborgerliga« förnuftet. Nationen intar en

32 Ignazi 2003:208f.

33 Kitschelt 1997:11.

34 Rydgren 2002a:16f.

30 Rydgren (a) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:26.

31 Ignazi 2003:31ff.

speciell position inom den fascistiska ideologin, och individuella och klassbundna intressen får underordnas nationens intressen. Demokratien betraktas som ett hot mot den starka nationen, och av denna anledning har fascismen utvecklats i antidemokratisk riktning. Ett annat viktigt inslag inom den fascistiska ideologin är att nationens vilja anses komma till uttryck genom den karismatiska ledarens ledarskap. Företrädare för fascismen anser vidare att statsapparaten ska styras enligt militaristiska principer.³⁵

Partier som Front National i Frankrike och FPÖ i Österrike har definierats både som högerpopulister och som neofascister³⁶ och neonazister. Det finns en del forskare som tydligt tar avstånd från denna sammanblandning (jfr Kitschelt 1997; Taggart 2000; Mény & Surel 2002; Rydgren 2002a) och som påvisar en rad olika faktorer som skiljer de två ideologiska perspektiven åt. Viktiga skiljelinjer existerar mellan ideologierna och handlar främst om vilka politiska krav som förs fram, men även om sammansättningen av respektive väljarbaser.³⁷ En annan viktig skillnad ligger i det faktum att fascistiska partier och rörelser väljer att fokusera på att nationen ska styras av ett starkt centraliserat ledarskap snarare än av ett sådant folkligt baserat styre som de högerpopulistiska partierna förespråkar.³⁸

Tilltron till auktoritära strukturer utgör en signifikant markör för såväl högerpopulistiska partier som fascistiska partier, men detta tar sig

olika uttryck inom de olika rörelserna. De auktoritära inslagen inom fascistiska rörelser tydliggörs i deras explicita avståndstagande från devisen om den fria marknadens betydelse. Högerpopulistiska partier försvarar i stället en fri marknadsekonomi, men menar samtidigt att marknaden likväl bör omgärdas av auktoritära strukturer och en liten, väl sammanhållen auktoritär statsapparat.³⁹

En annan tydlig skillnad mellan fascism och högerpopulism är den tidpunkt då partier har möjlighet att bryta igenom elektoralt. Forskningen visar att fascistiska rörelser och partier framför allt uppkommer i övergången från agrart till industriellt samhälle. Orsakerna till detta är flera, men en betydande förklaring kan vara att fascistiska partier, som ett resultat av den ideologiska och retoriska inriktningen, har en tendens att attrahera sympatisörer som inte till fullo funnit sin plats i ett industrialiserat samhälle. Detta kan sägas gälla för till exempel mindre köpmän och utbildade jordbrukare. Högerpopulistiska partier har i stället en tendens att uppstå i övergångsperioden från ett industriellt till ett postindustriellt samhälle, och deras väljargrupp tenderar att till stora delar utgöras av arbetare och ägare till mindre affärsrörelser som – i likhet med jordbrukarna – kan ha svårt att finna sin plats i den nya samhällsformationen.⁴⁰

Skiljelinjen mellan fascism och högerpopulism går även bortom ideologiska och retoriska ramar och omfattar också organisationsstrukturen. Fascistiska partier bygger ofta upp omfattande organisationer med ett stort antal aktivister. Det är vanligt med ett antal underorganisationer med paramilitära inslag som enande faktor. Högerpopulismen organiserar sig vanligtvis utifrån en relativt hårt sammanhållen ledarstruktur med centraliserade inslag i kombination med en lös, informell organisationsstruktur.

Det finns dock några faktorer som förenar de två typerna av högerorienterade partier och

35 Nationalencyklopedin 2000, sökord: *fascism*; Ignazi 2003:15ff; jfr Malnes & Midgaard 1994.

36 Intressant att notera i detta sammanhang är att Nationalencyklopedin definierar Front National som just ett neofascistiskt parti. Slår man upp begreppet nyfascism eller neofascism, kan man läsa följande: »Samlingsbenämning på högerextremistiska rörelser och partier som i fråga om program, symboler och aktionsformer anknuter till fascismen och nazismen. [...] Bland sådana grupperingar kan nämnas MSI i Italien, Republikanerna i Tyskland [och] Front National i Frankrike« (Nationalencyklopedin 2000, sökord: *nyfascism*).

37 Kitschelt 1997:3.

38 Canovan 1981:150.

39 Kitschelt 1997:30f.

40 Kitschelt 1997:35f, 42; jfr Betz 1994; Taggart 1996; 2000; Mény & Surel (red) 2002; Rydgren 2002a; 2002b.

rörelser. Dels handlar det om fokuseringen på ett karismatiskt ledarskap och dels handlar det om att organisationsstrukturen inte antar en sådan formell byråkratisk karaktär som annars är vanlig när det gäller formering av politiska partier och rörelser.⁴¹

Det finns också en del ideologiska preferenser som är gemensamma för fascistiska och högerpopulistiska partier. Den gemensamma kärnan utgörs av deras ömsesidiga strävan att skapa ett nytt samhälle byggt utifrån nationalistiska perspektiv. Företrädare för såväl fascistiska som högerpopulistiska partier och rörelser menar att en sådan förändring kan åstadkommas genom en gemensam nationell insats där folket har en aktiv roll i förändringsprocessen.⁴²

Det förekommer ibland en tro på att högerpopulistiska partier enbart får fäste i länder där fascistiska och nationalsocialistiska partier tidigare haft stort inflytande i historien. Forskningen visar dock att detta inte alls är en självklar slutsats. Det förefaller snarare som om högerpopulistiska partier återfinns mer frekvent i länder där fascistiska och nationalsocialistiska partier enbart haft en mycket svag ställning.⁴³

4.1.3 Högerpopulism i relation till neorasisism

Såväl i den vetenskapliga som i den vardagliga debatten förekommer sammankopplingar mellan högerpopulism och neorasisism.⁴⁴ Utan att vi här i detalj redogör för denna koppling anser vi det ändå vara av vikt att diskutera de båda fenomenen i relation till varandra på grund av att det handlar om partier och rörelser som befinner sig på den allra yttersta högerkanten. Det går att konstatera att det inom flertalet av de europeiska högerpo-

pulistiska partiernas retorik återfinns teman som på många sätt skulle kunna relateras till en rasistisk diskurs, eftersom högerpopulism i likhet med rasism kategoriserar, inkluderar och exkluderar individer utifrån statiska kategorier. Det som dock skiljer högerpopulismen från den »klassiska rasismen« är de grunder utifrån vilka kategoriseringar görs. Inom den klassiska rasismen utgör individers upplevda rastillhörighet basen för kategorisering. Dessa drag kan i vissa fall även återfinnas inom den högerpopulistiska retoriken, men det som framför allt kan sägas utmärka dessa typer av partier är deras användning av ett neorasisistiskt språkbruk.⁴⁵ Neorasisism innebär att individers upplevda kulturtillhörighet används som utgångspunkt för kategorisering och exkludering av individer. Detta språkbruk blir ofta tydligt i de högerpopulistiska partiernas diskussioner om det mångkulturella samhället. I flera fall förekommer en stark skepsis mot det mångkulturella samhället, en skepsis som de högerpopulistiska partierna

45 Under de senaste decennierna har allt fler forskare börjat diskutera närvaron och användningen av ett så kallat neorasisistiskt språkbruk. Denna nya rasism använder inte biologiska referensramar när det gäller kategorisering av individer, utan fokuserar snarare på kulturtillhörighet när det gäller differentiering och exkludering av individer. P.A. Tagiueff väljer att kalla detta för en differentialistisk rasism – med andra ord en rasism som fokuserar på olika kulturers särställning. Denna form av rasism byggs upp utifrån föreställningen om att olika kulturer och traditioner inte kan kombineras med varandra, och att det finns en stor fara med att försöka reducera vad som anses vara »naturliga« kulturella gränsdragningar (Balibar i Balibar & Wallerstein 1997/2002:38f). Det som framför allt utmärker de neorasisistiska perspektiven är den uttalade tudelningen mellan vi (vi som inkluderas i gemenskapen) och de (de som exkluderas från gemenskapen). Dikotomin vi–de är statisk i sin utformning och innebär i praktiken att det som skiljer »oss« från »dem« är skillnader som aldrig kan överbryggas. Implicit i denna kategorisering av vi–de ligger således upplevda kulturella skillnader. Det är dessa upplevda kulturella skillnader som skapar den statiska dikotomiseringen av befolkningsgrupper som återfinns inom neorasisismen (Hervik 2004:253f).

41 Kitschelt 1997:32.

42 Ignazi i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:24f; jfr Ignazi 2003:20ff.

43 Kitschelt 1997:3.

44 Ett sådant exempel är när en domstol i Belgien i början av 2005 förbjöd det högerpopulistiska partiet Vlaams Blok (nuvarande Vlaams Belang) att verka, med hänvisning till att det var ett rasistiskt parti.

baserar på tanken om att »överstigliga kulturella skillnader« finns mellan olika befolkningsgrupper och att ett fungerande samhälle inte kan byggas utifrån kulturpluralistiska principer.⁴⁶

I en debatt på temat »Kvinnor och fundamentalism« i Europaparlamentet den 12 mars 2002 sade Lega Nords parlamentsledamot Mario Borghezio följande:

Det finns [ytterligare] två missförstånd: Det första är att jämställa den islamiska fundamentalismen med principerna i den kristna traditionen, som avpolletteras som överspelade och bakåtsträvande, när i själva verket den kristna och katolska traditionen är en integrerad del av de europeiska folkens arv av värderingar och gemensamma kultur. Det andra är när man betraktar den islamiska fundamentalismen som en sekteristisk vrångbild av islam, när den i själva verket representerar den genuina och normala tolkningen av islam, den som lärs ut vid samtliga islamiska universitet. Det är möjligt att det är politiskt korrekt att bortse från detta, men det hindrar Europa från att försvara sig mot den fara som de islamiska samhällena utgör, samhällena i vilka de stränga reglerna i sharia råder, och som tar samma hänsyn till kvinnors rättigheter som de tar till vår familjerätt och alla våra frihetsprinciper.⁴⁷

Borghezio väljer att fokusera på islam som kulturell faktor och det blir i ovanstående uttalande tydligt att kulturtillhörighet används som grund för exkludering. I sitt anförande tar Borghezio utgångspunkt i något som han betraktar som en gemensam europeisk kultur, en kulturtillhörighet som utifrån Borghezios perspektiv utgör den rådande normen. Resultatet blir att individer som av olika skäl inte anses tillhöra denna europeiska kultur kategoriseras och betraktas som främmande och till och med som ett framträdande hot mot det europeiska folket och den »europeiska kulturen«. Det blir även tydligt att Borghezio

anser att denna upplevda gemensamma europeiska kultur är framåtsträvande och liberal. Den europeiska kulturen ställs mot den muslimska kulturen – en kultur som han betraktar som förtryckande och intolerant och som han dessutom menar utgör en stor och överhängande fara för det europeiska samhällets grundvalar.

Dansk Folkeparti är ett annat högerpopulistiskt parti som ofta väljer att anspela på neorasistiska perspektiv när det gäller synen på kultur och kulturtillhörighet. Följande exempel är hämtat ur partiets arbetsprogram:

I vor tid er de små landes kulturer kommet under pres. Danmark oplever i disse år, at mennesker fra lande med helt andre normer end vore strømmer ind i landet. [...] Dansk Folkeparti er tilhænger af et kulturelt samarbejde med andre lande, men vi er modstandere af at give kulturer, der bygger på helt andre værdinormer end vore, indflydelse i Danmark. Den livsform, vi har valgt i Danmark, er enestående. Den er betinget af vores kultur, og den kan i et så lille land som vort ikke overleve, hvis vi tillader masseindvandring af fremmede religioner og fremmede kulturer. Et multikulturellt samfund er et samfund uden indre sammenhæng og sammenhold, og derfor er denne verdens multikulturelle samfund præget af mangel på solidaritet og ofte tillige af åben konflikt.⁴⁸

Det är i ovanstående exempel tydligt att Dansk Folkeparti använder sig av en terminologi som skulle kunna betraktas som neorasistisk. Individer som kommer från andra länder än Danmark och som för med sig vad Dansk Folkeparti anser vara »en främmande kultur«, upplevs utgöra ett hot mot och en omedelbar fara för det danska samhället. Om kulturer blandas, menar Dansk Folkeparti, kommer det som är genuint och unikt för Danmark och »den danska kulturen« att gå om intet och försvinna. Här blir spänningen mellan högerpopulism och det mångkulturella samhället

46 Hervik 2004:235f.

47 <http://www2.europarl.eu.int/omk>

48 Dansk Folkepartis arbetsprogram, www.dansksfolkeparti.dk.

tydlig. Högerpopulistiska partier menar således att det mångkulturella samhället är ett omöjligt samhällsprojekt, ett projekt som enbart bidrar till att den »unika nationella kulturen« försvinner, vilket dessa partier i sin tur menar skapar ett samhälle som karakteriseras av instabilitet och inre oro.

Det går att konstatera att nyckeln till att förstå relationen mellan högerpopulism och neoracism ligger i de högerpopulistiska partiernas syn på

det mångkulturella samhället. Flertalet av dessa partier använder sig av individens (upplevda) kulturtillhörighet som verktyg för att legitimera exkludering och utestängning från samhället. För de högerpopulistiska partierna utgör ett mångkulturellt samhälle ett direkt hot mot det ideala samhälle som eftersträvas – ett samhälle som består av en kulturellt och etniskt homogen befolkning.

5. Den högerpopulistiska partifamiljen

I detta kapitel diskuteras den högerpopulistiska partifamiljen. Efter en inledande diskussion om vad som konstituerar en partifamilj läggs fokus på vilka partier som kan inlemmas i den högerpopulistiska partifamiljen.

5.1 Kriterier för bestämning av partifamilj

En partifamilj är en grupp partier som på ideologiska grunder förenas i en större övergripande konstellation som oftast är internationellt orienterad, det vill säga det är ideologiskt närbesläktade partier från olika länder som går samman i en internationell organisation. För att förstå den högerpopulistiska partifamiljens uppbyggnad kan vi använda oss av Klaus von Beymes typologi, som är användbar för att studera denna typ av partifamilj.

Det viktigaste kriteriet i typologin återfinns på den ideologiska nivån, nämligen *familles spirituelles*. Klaus von Beyme identifierar nio olika *familles spirituelles*, varav den åttonde utgörs av högerpopulistiska partier.⁴⁹ Utgångspunkten för att placera enskilda partier inom någon av dessa nio partifamiljer är (det egenvalda) partinamnet

och väljarnas uppfattning om partiets ideologiska tillhörighet.⁵⁰

En likartad modell utvecklades av bland andra Michael Gallagher i syfte att urskilja olika partifamiljer i västeuropeisk politik. Denna modell har tre kriterier som verktyg för att kategorisera enskilda partier, nämligen »genetiskt« ursprung, transnationella sammanslutningar och politiska program. Det första kriteriet, partiernas »genetiska« ursprung, handlar om att undersöka om partierna gör anspråk på att representera likartade intressen eller om de mobiliserar i en likartad historisk kontext. Exempel på två partifamiljer som kan urskiljas med hjälp av detta kriterium är socialdemokratiska partier och bondepartier. Kriteriet har dock begränsad nytta när det gäller att identifiera högerpopulistiska partier. Trots att många partier växte fram under samma historiska omständigheter – 1980-talets Västeuropa – var dessa partier emellertid inte ensamma om att utvecklas under denna period. Även den politiska miljö rörelsen utvecklades under samma period, och det bildades miljöpartier och gröna partier runt om i Europa under hela 1980-talet.

Det är heller inte konstruktivt att identifiera de högerpopulistiska partierna på basis av kriteriet att de säger sig representera likartade intressen, eftersom studier av högerpopulismens väljarbas gett en relativt splittrad bild.⁵¹

Det andra kriteriet handlar om transnationella band som utvecklats mellan nationellt baserade

49 Övriga partifamiljer är de liberala och radikala partierna, konservativa partier, socialistiska och socialdemokratiska partier, kristdemokratiska partier, kommunistiska partier, bondepartier, regionala och etniska partier samt ekologiska partier (miljöpartier) (Mudde 2000:2).

50 Mudde 2000:2.

51 Mudde 2000:3; jfr Betz 1994; Kitschelt 1997.

partier. Ett exempel på en sådan transnationell koppling är de olika partigrupperna i Europaparlamentet. Mycket av arbetet inom parlamentet äger rum i partigrupper som samlar ideologiskt närliggande partier från olika länder i samma grupp, för att utveckla en politisk samsyn i specifika frågor. Det finns dock problem med att uteslutande använda sig av detta kriterium för att klassificera högerpopulistiska partier. Framför allt handlar det om att denna typ av transnationella kopplingar mellan nationellt orienterade partier oftast inte är av officiell karaktär.⁵² Förvisso har en del partier varit representerade under en längre period i Europaparlamentet, men ofta har de olika högerpopulistiska partierna haft påtagliga inbördes samarbetsproblem som inte bara försvårat ett konstruktivt samarbete utan även medfört svårigheter för dem att samla sina resurser för att vinna inflytande i partigrupperna. Det är även så att de mer framgångsrika högerpopulistiska partierna undviker att (öppet) förknippas med andra högerpopulistiska partier för att på så sätt värja sig mot att kategoriseras som högerextrema eller högerpopulistiska.⁵³ Ett tydligt exempel på detta går att finna i de högerpopulistiska partiernas agerande i Europaparlamentet. De flesta av de högerpopulistiska partierna, exempelvis Front National, Vlaams Belang och FPÖ, återfinns i partigrupperingen »Grupplösa« (NI). Även Lega Nord tillhörde denna gruppering under mandatperioden 1999–2004, men under den innevarande perioden, 2004–2009, har Lega Nord valt att bryta sig ur och återfinns numera inom partigruppen »Självständighet och Demokrati« (IND/DEM). Dansk Folkeparti återfinns i ytterligare en annan grupp, nämligen partigrupperingen »Gruppen

52 Ett bra exempel på detta är Sverigedemokraternas påstådda samröre med Front National i Frankrike inför valet 1998. Enligt massmedia hade företrädare för Sverigedemokraterna deltagit på möten arrangerade av Front National, och uppgifter förekom om att den svenska valkampanjen delvis finansierades med hjälp från det franska partiet, något som dock ihärdigt förnekades av Sverigedemokraterna. Sydsvenskans nätbilaga 2003-04-22.

53 Mudde 2000:4f.

Unionen för nationernas Europa« (UEN), där de bland annat samarbetar med italienska Alleanza Nazionale.⁵⁴

Det tredje kriteriet som kan användas som utgångspunkt för att identifiera en partifamilj handlar om vilka politiska program som drivs av partier i olika länder. Finns det ett mönster kring vilka politiska frågor som en viss typ av partier driver i flera olika länder, skulle detta kunna brukas som ett kriterium för att föra in det partiet i en bestämd partifamilj. Detta kriterium har dock en inbyggd svårighet när det gäller en komparativ ansats, nämligen att ett bestämt politiskt program inte nödvändigtvis betyder samma sak i skilda nationella kontexter. Denna komparativa svårighet kan dock undvikas genom att man i stället fokuserar på partiernas ideologiska bas: »Ideologies function as the normative bases of the pursued policies of political parties and have the advantage of being more generally formulated than the more nationally centred policies that are pursued.«⁵⁵

5.2 Vem tillhör partifamiljen?

En central fråga inom studiet av högerpopulism är vilka partier som ska inkluderas i denna partifamilj. Vid en snabb genomgång av den forskning och litteratur som producerats under de senaste tio–femton åren konstaterar man en tydlig koncentration kring en handfull partier runt om i Europa. Detta blir intressant mot bakgrund av den pågående diskussionen om vad dessa partier ska kallas och vad som kännetecknar dem. Trots att det inte alltid råder konsensus kring dessa frågor, är de empiriska fall som studeras nämligen nästan genomgående identiska i studie efter studie. Cas Mudde (2000) uttrycker detta som »we seem to know who they are even though we do not exactly know what they are«.⁵⁶

Mudde har listat ett femtiotal partier runt om i Västeuropa som kan kategoriseras som tillhö-

54 www.europarl.eu.int

55 Mudde 2000:5.

56 Mudde 2000:7.

rande den högerpopulistiska falangen med den gemensamma nämnaren att de alla deltagit i ett nationellt val vid minst ett tillfälle under åren 1980–1995. Av dessa är det ett femtontal partier som utgör kärnan i den forskning som bedrivits under de senaste åren, medan merparten av partierna är små och relativt dåligt utforskade. Det finns ett antal praktiska orsaker till denna slagsida när det gäller det empiriska materialet; inte minst är språkliga problem ett hinder som försvårar en utvidgning av forskningsunderlaget. Vlaams Belang (tidigare Vlaams Blok) nämns som illustrerande exempel på ett starkt och framgångsrikt parti inom den högerpopulistiska partifamiljen som fått begränsad uppmärksamhet, medan det relativt sett svaga British National Party i Storbritannien får betecknas som väl utforskat inom den samhällsvetenskapliga forskningen. I båda dessa fall är det troligt att språket har en avgörande betydelse när det gäller att skapa tillgänglighet för forskare att tillgodogöra sig empiriskt material i forskningssyfte. Ett annat problem som kan förklara den relativa koncentrationen kring ett tiotal partier runt om i Västeuropa handlar om att det finns en gråzon med politiska partier för vilka det saknas enighet om huruvida de ska kategoriseras som tillhörande den högerpopulistiska partifamiljen eller inte. Ett exempel är Lega Nord (och föregångaren Lega Lombarda), som en del forskare betraktar som ett regionalistiskt eller subnationalistiskt parti snarare än som ett högerpopulistiskt parti.⁵⁷

Ett annat sätt att försöka differentiera den högerpopulistiska partifamiljen är att göra en uppdelning utifrån ett mer historiskt orienterat perspektiv. Genom en sådan uppdelning kan man identifiera två större grupperingar, dels gamla och traditionella, dels nya och postindustriella högerpopulistiska partier. Den ena gruppen kan ges beteckningen traditionell, neofascistisk extremhöger. Till denna grupp av partier hör exempelvis italienska MSI, belgiska Vlaams Belang och brittiska British National Party. Den andra gruppen av partier kategoriseras som den nya postindustriella extremhögern och representeras av partier som franska Front National, danska Dansk Folkeparti och österrikiska FPÖ. Vad som framför allt skiljer dessa två grupper av partier från varandra är deras förhållande till den fascistiska ideologin. Den senare grupperingen har ingen relation till och hämtar ingen näring ur fascistiska perspektiv. Den har även getts tillfälle att växa fram som ett resultat av de konflikter som ägt rum inom det postindustriella samhället under de senaste åren. Konflikterna har till stora delar handlat om att klassidentifikationen kommit att bli mindre tydlig eftersom gamla klassgränser allt mer suddats ut och ersatts av andra klassificeringskategorier såsom kulturtillhörighet. Som en följd av detta har samhällets resurser kommit att distribueras till andra grupper än tidigare, vilket kommit att skapa konflikter mellan gamla och nya formationer.⁵⁸

57 Mudde 2000:8ff.

58 Hainsworth i Hainsworth (red) 2000:5; C.T Husbands i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:40f; Ignazi i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:26f.

6. Populismens ideologiska grundvalar

Huruvida populistiska partier kan sägas ha en ideologisk förankring eller ej är en fråga som det inom forskarkåren inte råder någon total konsensus kring.⁵⁹ För flertalet forskare verkar det dock vara vedertaget, om än inte oproblemiskt, att diskutera populismens ideologiska grundvalar. Intresset för forskning kring populistiska partier har fluktuerat under årens lopp, men den populistiska ideologin har även under perioder av stort intresse från vetenskapligt håll förblivit ett ganska outforskat område.

Det finns många ideologiska teman som förenar populism generellt med dagens högerpopulistiska rörelser. Men det är även så att dagens högerpopulistiska ideologi särskiljer sig på vissa punkter och bygger sin politik kring ideologiska teman som inte var aktuella för tidigare perioders populistiska yttringar. I detta kapitel diskuteras ett antal ideologiska kärnteman som både förenar och särskiljer populismen och högerpopulismen.

6.1 Ideologins betydelse

En ideologi [...] utgör en någorlunda sammanhängande enhet, vilken innehåller såväl antaganden om verklighetens beskaffenhet som värderingar och handlingsnormer. Att vara anhängare av en ideologi betyder alltså att man accepterar dess verklighetsbeskrivning, delar dess grundläggande värderingar och stöder dess handlingsprogram.⁶⁰

Den politiska ideologin har en viktig funktion i det demokratiska systemet genom att den ger systemet legitimitet hos väljarna och får dessa att delta i de demokratiska strukturerna.⁶¹ Inom det vetenskapliga studiet av populism finns det en aktiv diskussion kring huruvida dessa partier bygger sin politik på en fast ideologisk bas. En del forskare hävdar att populismen saknar ideologisk bas, något som anses vara ett resultat av populismens ombytliga natur och dess avsaknad av ideologiska kärnfrågor. Andra forskare, däribland Margret Canovan, menar tvärtom att populismen har en ideologisk kärna som både bygger upp partierna och stöder deras politiska uttryck. Detta ställningstagande bygger Canovan på Michael Freedens teorier kring ideologiska grundvalar. Freedom menar att en ideologi kan ses som en sammanhållande struktur som innehåller ett flertal olika aspekter vilka är tätt sammanlänkade med varandra. Utifrån detta perspektiv menar Canovan att den populistiska ideologins sammanhållande struktur består av aspekter som folket, demokrati och självständighet. Men det är, enligt Canovan, viktigt att komma ihåg att begreppet demokrati utifrån ett populistiskt synsätt handlar om att det självständiga folket utgör det styrande skiktet, inte som i andra fall där det styrande skiktet består av byråkrater (visserligen folkvalda sådana) och andra individer tillhörande samhällets elit. Den populistiska ideologin fokuserar även på att demokrati innebär vilja och beslut

59 Se t.ex. Canovan i Mény & Surel (red) 2002.

60 Nationalencyklopedin 2000, sökord: *ideologi*.

61 Canovan i Mény & Surel (red) 2002:29ff; jfr Taggart i Mény & Surel (red) 2002.

– till skillnad från den liberala uppfattningen, som poängterar att demokratins grundvalar vilar på möjligheten, förmågan och viljan till kompromiss och anpassning.⁶² Samtidigt menar Canovan att även om det går att konstatera att det finns något som skulle kunna betraktas som en ideologisk kärna inom populismen, blir det problem om man väljer att kategorisera populism utslutande som en renodlad ideologi. Problemen uppstår eftersom de populistiska uttrycken och den form dessa uttryck väljer att anta i mångt och mycket är beroende av vilken kontext de uppkommer inom. Detta innebär således att den ideologiska kontext inom vilken populismen uppkommer och agerar kan se väldigt olika ut, och eftersom populism – i likhet med en kameleont (jfr Taggart 2000) – antar form efter kontext, blir det således missvisande att tala om en rigid och statisk populistisk ideologi. Eller annorlunda uttryckt: det går att tala om en populistisk ideologi, men denna ideologi är kontextbunden och kontextberoende, varför de populistiska ideologiska uttrycken ser väldigt olika ut.⁶³

6.2 Fosterlandet

Ett av de ideologiska teman som kan återfinnas inom såväl tidigare populistiska uttryck som dagens högerpopulism, är det så kallade fosterlandet. Detta fosterland utgörs av en historiskt idealiserad bild av samhället och nationen, där värderingar och moral bygger på folkets sunda och enkla förnuft och där det extrema och/eller marginaliserade exkluderas. Fosterlandet ska återskapas och återfinnas inom den kontext där populismen verkar.⁶⁴ Denna kontext kan utgöras av såväl en nation (jfr Front National) som en specifik region (jfr Lega Nord).⁶⁵

Det som är gemensamt för de högerpopulistiska partierna av i dag är att fosterlandet består av en

homogen enhet av individer (folket), och det är i denna tanke som såväl den inkluderande som den exkluderande faktorn blir tydlig⁶⁶: »Those who did not belong to 'the people' of the heartland of the past do not belong to 'the people' of today.«⁶⁷ Man bör dock inte likställa tankarna om fosterlandet med nationalism, eftersom »[right-wing] populism excludes those outside the nation, [but] it does not include all those in the nation.«⁶⁸

6.3 Folket

Ett av de mest framträdande dragen inom såväl den populistiska som den högerpopulistiska ideologin är förhållandet till folket. Sociologen Isaiah Berlin (1968) menar att det populistiska uttrycket i olika utsträckning ansluter sig till någon form av gemenskap, som i sin tur ger upphov till en idé om ett integrerat och homogent samhälle.⁶⁹ Fryklund & Peterson menar att denna gemenskap består av den så kallade småborgerligheten och att populismen utgår från denna klass och dess specifika intressen, intressen som framför allt är präglade av folkliga förtecken.⁷⁰ Småborgerligheten utgörs av olika samhälleliga grupperingar som tillsammans konstituerar folket. Denna samhälleliga gruppering bidrar till en tudelning av samhället, där folket utgör den ena delen och makthavarna den andra.⁷¹

Det går att konstatera att partier som definieras som populistiska har en gemensam nämnare i form av att de säger sig företräda »det vanliga« folkets intressen gentemot den styrande eliten i samhället. Populismen försöker vinna legitimitet genom att påvisa att man talar med folkets röst och för folket.⁷² Bilden av folket är starkt idealiserad och folket ses som bärare av de normer och

66 Betz 1994:4; Rydgren 2002a:15.

67 Rydgren 2002a:15.

68 Taggart 2000:97.

69 Berlin, Hofstadter & MacRae 1968:173; Taggart 2000:16f.

70 Fryklund & Peterson 1981:59.

71 Fryklund & Peterson 1981:111f.

72 Canovan 1999:4.

62 Canovan i Mény & Surel (red) 2002:34ff.

63 Canovan 1999:4.

64 Taggart 2000:3, 96.

65 Rydgren 2002a:15.

värderingar som den populistiska och högerpopulistiska retoriken framför allt vill framföra.⁷³ Genom den populistiska politiska agendan kan folkets vilja, värderingar och uppfattningar således kanaliseras.⁷⁴

För populismen är folket ofta synonymt med den så kallade tysta majoriteten (eng. *silent majority*). Den tysta majoriteten arbetar, betalar skatt och bidrar till samhällets utveckling utan att klaga. De håller sig utanför politiken och betraktas som »goda« medborgare. Tystnaden visar på uthållighet och individens vilja att göra rätt för sig och villigt bidra till samhällets fortlevnad. När denna tystnad så bryts efter framgångsrika populistiska appeller, förtjänar den tysta majoriteten att bli lyssnad till eftersom den inte gjort sin röst hörd under lång tid.⁷⁵

Denna specifika argumentationsstruktur är en av de aspekter som många forskare (däribland Betz) menar är särskilt framträdande för dagens högerpopulistiska partier. Argumentationen byggs upp kring en stark och tydligt uttalad tilltro till vanliga människors sunda förnuft, en föreställning om att det finns enkla lösningar på komplexa problem och anklagelser om att politiker och andra dignitärer i samhället under alltför lång tid underlåtit att lyssna på folket. Innehållet i den populistiska strategin blir således att tala i folkets namn och att ge röst åt de önskingar och behov som under lång tid förblivit outtalade. I strategin ingår även att mobilisera folket i en kampanj mot utvalda och identifierbara fiender.⁷⁶

Det går att identifiera tre olika retoriska sätt på vilka populismen väljer att använda sig av kategorin »folket«. För det första väljer dessa partier att appellera till vad som skulle kunna benämnas som »det vanliga folket« (eng. *ordinary people*). Det vanliga folket står i kontrast mot den privilegierade och kosmopolitiska eliten. Dessa partier menar även att det vanliga folket är de som egent-

ligen driver nationen framåt – till skillnad från den politiska eliten i samhället, som, enligt partierna, enbart är ute efter att tillskansa sig mer makt och inflytande. Det andra retoriska sättet appellerar till vad populistiska partier brukar kalla för »vårt folk« (eng. *our people*). Det folk som avses i detta fall utgörs ofta av en nationellt och kulturellt homogen enhet. Det är framför allt här som högerpopulismens exkluderande drag blir synliga eftersom det i termen »vårt folk« implicit ligger en skarp markering av vilka som *inte* tillhör detta folk. Det tredje sätt på vilket populistiska partier använder sig av begreppet folket för att appellera till väljarna, blir synligt i partiernas fokusering på »det förenade folket« (eng. *united people*). Populistiska partier identifierar det förenade folket med nationen, en homogen nationell enhet som står emot alla de faktorer (och därigenom också andra politiska partier) som önskar splittra och fragmentera detta förenade folk.⁷⁷ Ett empiriskt exempel på hur denna retorik används av dagens högerpopulistiska partier går att finna i Dansk Folkepartis arbetsprogram: »Danmark er danskernes land. [...] At gøre Danmark multietnisk indebærer, at udviklingsfjendtlige, reaktionære kulturer vil nedbryde vores hidtil stabile, homogene samfund.«⁷⁸

I konkreta termer innebär populismens appellering till »folket« framför allt att dessa typer av partier kan appellera till ett brett spektrum av individer. Därmed blir de politiska skiljelinjerna inte längre intressanta, och de populistiska partierna menar att folket inte längre behöver ledas av de traditionellt etablerade partierna, utan snarare bör organisera sig som en självständig enhet som agerar gentemot de traditionella (korrupperade och byråkratiska) politiska partierna och politikererna.⁷⁹

Termen »folket« är ett huvudobjekt för populismen även på grund av vad det *inte* kan sägas

73 Taggart 2000:91f; Betz i Mény & Surel (red) 2002:198f; Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:11f.

74 Rydgren 2002a:15.

75 Taggart 2000:91f.

76 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:4.

77 Canovan 1999:5.

78 Dansk Folkepartis arbetsprogram, <http://www.dansk-folkeparti.dk>.

79 Canovan 1981:262.

vara. Dessa typer av partier växer ofta fram som en reaktion mot de etablerade partierna, institutionerna och eliten i ett samhälle, och genom detta skapas en dikotomi mellan det »sunda, enkla« folket och den styrande, byråkratiserade och korrumpierade eliten. »Folket« blir därmed lika med dem som inte ingår i de grupper som partier av detta slag säger sig vilja bekämpa. Genom denna form av exkludering förstärks inte bara den egna identiteten, utan det skapas även en sammanhållning bland dem som av olika anledningar hyser agg mot en specifik grupp som utpekats av populistiska partier som avvikande och exkluderad från folket.⁸⁰ Dessa exkluderande perspektiv blir mycket tydliga om man studerar dagens högerpopulistiska partiers syn på medborgarskap. Dessa partier betraktar nämligen medborgarskapet som en exklusiv rättighet, en rättighet som enbart kan tilldelas vissa delar av befolkningen. Denna befolkning består, vilket nämnts tidigare, av en kulturellt homogen samling individer.⁸¹

6.4 Valfärdschauvinism på etnisknationell grund

Populistiska, särskilt högerpopulistiska, partier fokuserar gärna på polariseringen mellan »närande« och »tärande« grupper i samhället. I detta sammanhang innebär det att dessa partier identifierar vissa grupper i samhället som ständigt bidragande till den allmänna välfärden och landets välstånd (närande), samtidigt som det finns grupper i samhället som inte bidrar till det allmänna välståndet utan enbart utnyttjar dessa strukturer utan att ge något tillbaka (tärande).⁸² Bland de grupper som inte inkluderas i folket och således räknas till de tärande återfinns ofta arbetslösa, socialbidragstagare, invandrare, byråkrater och intellektuella.⁸³

Perspektivet närande-tärande blir även fram-

trädande när det gäller dagens högerpopulistiska partiers syn på välfärdsstaten. Valfärden är, enligt de högerpopulistiska partiernas företrädare, det statliga sociala skyddsnät som finns för att skydda och ta hand om medborgarna när de behöver det. Högerpopulistiska partier menar dock att detta sociala skyddsnät enbart bör tillfalla de individer som anses tillhöra samhället (ett samhälle baserat på kulturella, nationella och etniska referenser) och som på olika sätt varit med och bidragit till att skapa och bygga upp denna välfärdsapparat, med andra ord de närande. De tärande blir i detta fall de individer som inte anses ha bidragit till välfärden. En del forskare, däribland Kitschelt och Rydgren, väljer att kalla detta synsätt för välfärdschauvinism. Det handlar med andra ord om en syn som implicerar att ett lands välfärd inte ska inbegripa alla samhällsgrupper. Till skillnad från tidigare populistiska partier fokuserar dagens högerpopulistiska partier på en välfärdschauvinism på etnisk-nationell grund. En grupp i samhället som ofta utpekats av de högerpopulistiska partierna som tärande är invandrarbefolkningen. Detta är enligt högerpopulistiska partiföreträdare en samhällsgrupp som utnyttjar välfärdssystemet och som enbart tar del av systemets fördelar, utan att själva ha bidragit till att bygga upp och understödja systemet. Högerpopulismen uppfattar således välfärdsapparaten som ett system med inbyggda exkluderande mekanismer. Har du inte bidragit till att bygga upp välfärden, kan du heller inte räkna med att senare få ta del av dess fördelar.⁸⁴

6.5 Riktat missnöje

Inslag av missnöje i den politiska retoriken är ett annat återkommande ideologiskt tema inom såväl populism generellt som högerpopulism specifikt. Implicit i dessa partiers ideologiska uttryck ligger en viss grad av missnöje som riktas mot den styrande eliten och dess agerande i specifika politiska sakfrågor, exempelvis skatte- och invandrar-

80 Taggart 2000:91f.

81 Kitschelt 1997:19f.

82 Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:12f.

83 Taggart 2000:94.

84 Kitschelt 1997:5.

frågor. Företrädare för populistiska partier menar att den styrande eliten kommit att frånga folkets intressen och i stället skapat en elitistisk struktur, karaktäriserad av byråkrati, maktfullkomlighet och korruption.⁸⁵

Detta missnöje blir även tydligt i populismens relation till den etablerade politiken. Missnöjet riktas oftast mot den etablerade politikens sätt och förmåga att debattera samhällsproblem. Vidare handlar det populistiska missnöjet om en upplevd känsla av att det saknas reella lösningar på de problem som dessa partier menar att samhället måste hantera.⁸⁶ Partierna menar att det inte räcker med att de politiska institutionerna representerar folket för att de ska kunna betraktas som legitima, utan politiska institutionerna måste även kunna identifieras med folkets vilja.⁸⁷ Det populistiska missnöjet kan också grunda sig på en upplevelse av att politiken inte för fram frågor som berör den breda allmänheten och på att medborgarna upplever att de saknar förtroende för de samhälleliga institutionerna och etablerade politiska strukturerna.⁸⁸ Det finns forskare som väljer att kalla dessa partiers användning av riktat missnöje för en reaktionär populism. Den reaktionära populismen kännetecknas just av sin förmåga att kunna mobilisera väljare kring konservativa och ibland fördomsfulla föreställningar, något som står i opposition till de perspektiv som den liberala och välutbildade eliten står för.⁸⁹ Det populistiska missnöjet behöver dock inte enbart rikta sig mot dominerande politiska idéer, utan kan även avse vissa strömningar och uppfattningar som existerar i samhället.⁹⁰ Dessa partiers retorik handlar således om att bygga sina framgångar på ett folk-

85 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:4; Betz i Mény & Surel (red) 2002:198f; jfr Fryklund & Peterson 1981; Betz 1994; Canovan 1999; Taggart 2000; Rydgren 2002a.

86 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:4; Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:13f.

87 Taggart 2000:11.

88 Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:13f.

89 Canovan 1981:137.

90 Taggart 2000:18ff; Canovan 1999:3f.

ligt missnöje, och det är inte för inte som dessa partier ofta ges epitetet *missnöjespartier*. I denna strategi ingår konstruktionen av lätt identifierbara fiender som ett huvudspår. Som vi redan varit inne på kan dessa fiender vara politiska företrädare, byråkrater, akademiker, kulturpersonligheter och invandrare. För dagens högerpopulistiska partier får invandrare manifesteras främlingen och det främmande i det omkringliggande samhället, och ofta utses invandrarna även till syndabockar för de problem i samhället som dessa partier säger sig vilja motarbeta.⁹¹

Visserligen kan alla demokratier uppleva problem och en misstro mot de politiska systemen och de befintliga samhällsstrukturerna, men samtidigt kan populism ses som »a fever warning which signals that problems are not being dealt with effectively«.⁹²

6.6 Kritik mot den representativa demokratin

Political parties are key political institutions in the process of representative politics and are thus both an object of criticism and a way of mobilizing support for populists.⁹³

Som nämnts tidigare har populismen en komplicerad relation till de demokratiska strukturerna och framför allt till den representativa demokratiformen. Populism kan betraktas som en form av offentlig reaktion mot ett politiskt system (den representativa demokratin) som inte upplevs fungera speciellt väl.⁹⁴ Det finns visserligen alltid en inneboende motsättning i dagens moderna demokratisystem, nämligen en spänning mellan demokratins ideologiska bas, som består av den folkliga makten, och dess funktionella bas, som i sin tur konstitueras av den av folket utvalda eliten.

91 Immerfall i Betz & Immerfall (red) 1998:257.

92 Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:15.

93 Taggart 2000:99.

94 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:5; Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:1f.

Med andra ord handlar denna spänning om en ständig dragkamp om makten mellan folket och den styrande eliten. De populistiska partierna väljer dock att enbart fokusera på den makt som folket har tillgång till, och de anser att fördelningen borde vara sådan att folket utgör den enda maktbasen i samhället. Således tar populistiska partier avstånd från den funktionella basen i en demokrati.⁹⁵

Denna problematik kan framför allt härledas till den form av representativ demokrati som i dag är framträdande i Europa, och som flertalet forskare menar har kommit att bli ett lätt mål att attackera för dagens högerpopulism. Framför allt beror detta på den ökade byråkratiseringen av de demokratiska strukturerna, men en annan orsak är det stora avståndet mellan den styrande eliten och folket.⁹⁶

Populism kan sägas bygga på en förenkling av verkligheten och på en politik som är förankrad i direktdemokratiska former. Sitt deltagande inom den representativa politiken försöker dessa partier göra så enkelt som möjligt, och de försöker tillämpa föreställningen om att politiken ska genomsyras av enkelhet och direkthet. Det finns forskare, däribland Margaret Canovan, som menar att populismens vurm för direktdemokrati bör ses som ett konkret uttryck för en specifik populistisk demokrati.⁹⁷ Andra forskare menar att man snarare bör tala om populismen som apolitisk, i betydelsen att den inte ägnar de politiska institutionerna något intresse och att den placerar samhället och folket före staten och dess institutioner.⁹⁸

Antagonismen mot representativ politik i allmänhet och mot etablissemangen i form av de etablerade politiska partierna i synnerhet ger upphov till ett dilemma för de populistiska partierna. Dessa partier bygger sin ideologi på motstånd och kamp mot vad de anser vara det korrupperade,

stelbenta och byråkratiska politiska systemet, samtidigt som det är inom detta system de måste verka för att föra ut och förverkliga sin politik. Detta dilemma fungerar som en bromskloss för många populistiska partier – de kan inte bli en alltför integrerad del av det politiska systemet och etablissemangen eftersom de initialt har byggt sin ideologi på kritik och motstånd mot institutioner som är avsedda att bevara dessa politiska strukturer. Men i perioder när en samhällig kris upplevs vara nära förestående väljer de populistiska partierna att delta politiskt för att genom sitt deltagande kunna lyfta fram nya sakfrågor som de menar kan avvärja den förestående krisen. Det är således inom den representativa demokratin system som populismen ges utrymme och möjlighet att systematisera sina värderingar och politiska frågor. Med andra ord utgör den representativa demokratin och dess politiska strukturer paradoxalt nog populismens främsta möjlighet till politisk påverkan.⁹⁹

Det finns forskare som väljer att betrakta populismens roll inom det demokratiska politiska systemet ur ett annat perspektiv. Margaret Canovan menar att vetenskapen kan vinna mycket förståelse för de populistiska uttrycken som politiska fenomen, genom att »see it as a meeting point for two contrasting styles of politics«.¹⁰⁰ Canovan menar att det postmoderna demokratisystemet kan sägas bestå av två olika delar, nämligen den pragmatiska delen och den redemptiva¹⁰¹ delen. Det pragmatiskt inriktade politiska perspektivet innebär att det demokratiska systemet ska betraktas som ett sätt att hantera olika konkurrerande intressen och åsikter. Detta förutsätter i sin tur att det finns tillgång till fria val, flerpartisystem och möjligheter för olika individer att påverka den förda politiken.¹⁰² Den redemptiva formen av politik identifierar demokrati som ett sätt att ge makten till folket – det är människorna själva

95 Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:8f.

96 Taggart i Mény & Surel (red) 2002:63f.

97 Canovan 1981:137; Taggart 2000:3.

98 Berlin, Hofstadter & MacRae 1968:174; Taggart 2000:16f.

99 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:5; Taggart 2000:3f.

100 Canovan 1999:9.

101 »Redemptiv« betyder »utlösande, befriande, räddande, frälsande«.

102 Canovan 1999:11.

som ska bestämma över sin framtid och besluta om hur det samhälle de lever i ska se ut. Denna syn på demokrati krockar dock totalt med den mer pragmatiska synen på demokrati, eftersom det i det senare fallet är det (valda) styrande skiktet som bestämmer och beslutar om samhällsutvecklingen. Det är i denna spänning mellan två konkurrerande perspektiv som populism, enligt Canovan, ges tillfälle att växa fram, utvecklas och mobiliseras.¹⁰³ För att förstå populismen och dess roll i det demokratiska systemet kan man således betrakta populism som en av de bieffekter som det demokratiska systemet kan ge upphov till, snarare än att betrakta det som en motsträvig och tillfälligt uppblående reaktion mot själva systemet.¹⁰⁴

6.7 Populismens dynamiska form

Populismens dynamiska form är ytterligare en ideologisk grundval som måste studeras närmare och som även kan appliceras på dagens högerpopulistiska partier. Den rörliga och dynamiska formen får som konsekvens att populismen har förmåga att ändra utseende, och således även innehåll, beroende på hur den omgivande kontexten ser ut och beroende på vilka strömningar som återfinns inom denna kontext.¹⁰⁵ Förmågan att på detta sätt anpassa sig till omgivningen kan betecknas som en »kameleontegenskap«. Förvisso är anpassning till den omkringliggande kontexten ett karaktärsdrag för alla ideologier – de förmår inte att existera i ett vakuum – men skillnaden ligger i att populismen skapar symboler, berättelser och myter som är starkt länkade till upplevelsen av fosterlandet. Det innebär att populismen utifrån många olika aspekter måste korrelera till och ta sin utgångspunkt i den specifika kontext den befinner sig inom. Populismens utseende är således starkt relaterat till den kontextuella inram-

ningen.¹⁰⁶ Den adaptiva förmågan kan medföra en del problem för populistiska partier. Bland annat anklagas dessa partier ofta för att vara opportunist i den meningen att de kan ändra perspektiv och inställning till politiska sakfrågor beroende på hur »vindarna blåser« och vilka sakfrågor som är framträdande i samhället för tillfället.¹⁰⁷

6.8 Främlingsmisstro och främlingsfientlighet

Det som framför allt gör att dagens högerpopulistiska partier särskiljer sig dels från andra ideologiska rörelser på högerkanten, dels från tidigare populistiska partier, är att dagens högerpopulistiska partier gör sig till språkrör för attityder som glider längs en skala, från främlingsmisstro till direkt främlingsfientlighet gentemot invandrare och andra människor som inte anses höra hemma inom en specifik kontext. Vanligt är också att dessa partier företräder en identitetsuppfattning som är starkt präglad av nationalistiska drag och som därigenom kommer att exkludera de individer eller grupper inom befolkningen som inte uppfattas dela denna nationellt baserade identitet. Den främlingsfientlighet som ofta återfinns hos dessa typer av partier består av två element som kan betraktas som radikala i sin utformning. För det första bidrar de högerpopulistiska partiernas politiska retorik till att förändra och påverka väljarnas inställning till de effekter som nya socioekonomiska förändringar kan komma att bidra till. För det andra menar dessa partier att medlemskap i en nation ska byggas på ett antal specifika kriterier, kriterier som på många sätt är exkluderande till sin karaktär och som bidrar till att utesluta en mängd individer från medlemskap i den nation de lever i.¹⁰⁸ I praktiken visar sig detta bland annat genom högerpopulismens uppfattning om att offentligt finansierad service ska vara tillgänglig endast för infödda medborgare, och inte för dem

103 Canovan 1999:2f, 11.

104 Canovan 1999:2f.

105 Taggart i Mény & Surel (red) 2002:70.

106 Taggart 2000:4; Taggart i Mény & Surel (red) 2002:70; jfr Rydgren 2002b.

107 Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:17.

108 Schain, Zolberg & Hossay i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:7f.

som erhållit medborgarskap på grund av migration. Högerpopulistiska partier framställer gärna invandrarbefolkningen som en privilegierad samhällsgrupp som gynnas av offentliga program för kvotering och som tilldelas fördelar som infödda medborgare inte har. Invandrare och flyktingar utses även till syndabockar och skuldbeläggs för alla de problem som förekommer i det postin-

dustriella samhället, till exempel arbetslöshet och kriminalitet. Det är utan tvivel ett faktum att högerpopulismen lyckats vinna väljare på denna blandning av främlingsrädsla och etniskt-nationellt baserad välfärdschauvinism, inte minst bland arbetarklassens och den lägre medelklassens unga män och bland personer bosatta i socialt utsatta bostadsområden.¹⁰⁹

109 Hainsworth i Hainsworth (red) 2000:10f.

7. Faktorer som gynnat framväxten av dagens högerpopulistiska partier

Det finns en mängd teorier som pekar på olika faktorer som kan fungera som viktiga förklaringsmodeller när det gäller förståelse för framväxten av dagens högerpopulistiska partier, framför allt inom den västeuropeiska kontexten. En teori är att dessa partiers framväxt kan ses som ett resultat av återinförandet av fascistiska och nationalsocialistiska perspektiv och som en reaktion på ekonomisk lågkonjunktur och höga arbetslöshetstal.¹¹⁰ Andra teorier fokuserar på att högerpopulistiska partiers framväxt kan ses som en reaktion mot det multikulturella Europa som vuxit fram och att denna reaktion färgas av xenofobiska och rasistiska inslag. En tredje teoribildning menar att de högerpopulistiska partiernas framväxt inom den västeuropeiska kontexten kan förklaras med hänvisning till diverse institutionella förändringar som medfört att politiska och ekonomiska ledare kommit i en position som gett dem möjlighet att påverka och kontrollera individer i större utsträckning än tidigare.¹¹¹ Vidare menar en del teoretiker att framväxten av högerpopulistiska partier kan ses som ett resultat av den instabilitet som rått i Västeuropa under de senaste decennierna. Den tid som följde strax efter andra världskrigets slut kan betraktas som en tid präglad av stabilitet, ur såväl ett politiskt som socialt perspektiv. Denna stabilitet hade i mångt och mycket sin grund i att ett visst politiskt samförstånd rådde, där samtliga inblandade parter var villiga till kompromisser och fortlöpande diskussioner. Det politiska och sociala lugnet utarmades dock under de påföl-

jande decennierna, och den ökade instabiliteten kom att utgöra en plattform för högerpopulistiska partiers möjlighet till etablering på den politiska scenen.¹¹²

Som denna korta översikt indikerar finns det ett antal olika teorier som alla syftar till att förklara framväxten av högerpopulistiska partier på den västeuropeiska arenan. Avsikten med detta kapitel är att fördjupa dessa diskussioner genom att redogöra för ett antal faktorer som kan förklara dessa partiers framväxt och etablering.

7.1 Postindustriella ekonomiska system och utvecklingen av välfärdsstaten

Framväxten av högerpopulistiska partier kan ses som ett resultat av en väsentlig förändring av socioekonomiska och kulturella strukturer i flertalet av de västeuropeiska demokratierna. Det handlar om socioekonomiska förändringar på makronivå som underminerat den konsensus som tidigare rådde kring förlikningen som var dominerande efter andra världskrigets slut.¹¹³ Speciellt viktig i detta avseende är de västeuropeiska samhällenas övergång från industriella till postindustriella ekonomiska system, men även utvecklingen av välfärdsstaten är en betydelsefull faktor.¹¹⁴ Denna förändring har fått konsekvenser för det omkringliggande samhället i form av nya klassklyftor,

112 Betz 1994:1f; Taggart i Mény & Surel (red) 2002:63f.

113 Taggart 1996:51ff.

114 Betz 1994:27ff; Taggart 1996:51ff; Rydgren 2002a:4; Rydgren 2002b:30ff.

110 Jfr Rydgren 2002a.

111 Kitschelt 1997:1.

arbetarrörelsens minskade inflytande och ekonomins omstrukturering. Globaliseringsprocessen och utvecklingen av multilaterala frihandelsavtal har minskat möjligheterna för staten att kontrollera den nationella ekonomin enbart med hjälp av de klassiska nationalekonomiska efterfrågemekanismerna.¹¹⁵

En del forskare, däribland Kitschelt, väljer att fokusera på den fria marknadens betydelse för framväxten av högerpopulistiska partier. Framväxten kan, utifrån detta perspektiv, förklaras genom deras strategiska val att kombinera ett ekonomiskt perspektiv inriktat på den fria marknaden med en auktoritär syn på kultur, politik och etnocentrism. Denna kombination har lett till att de högerpopulistiska partierna kunnat attrahera en bred väljarkår, till skillnad från partier som enbart valt att fokusera på ett rasistiskt eller auktoritärt budskap.¹¹⁶ Det är dock viktigt att poängtera att högerpopulistiska partier visserligen kan få genomslag och tillskansas sig uppmärksamhet genom att profilera sig utifrån etnocentriska och ibland även rasistiska perspektiv, men för att kunna etablera en stabil politisk plattform att agera utifrån och därigenom vinna ett långtgående förtroende bland de potentiella väljarna, gäller det för dessa typer av partier att försöka kombinera de etnocentriskt präglade inslagen med vad som skulle kunna kallas för »en bredare högerauktoritär agenda«.¹¹⁷ En sådan agenda präglas av en stark tilltro till den fria marknaden (marknadsliberalism), men även av en auktoritär syn på politik och kultur.¹¹⁸

De västeuropeiska demokratierna har under de senaste decennierna kommit att genomgå en mängd olika förändringar, däribland övergången från industrisamhälle till postindustriellt samhälle. Den tidigare så dominerande socioekonomiska modellen genererade höga tillväxttal i

ekonomin liksom en dramatisk förbättring av befolkningens materiella levnadsvillkor och en ökning av de personliga tillgångarna. I mitten av 1970-talet började en försämring bli märkbar runt om i Europa och i många andra västländer, vilket synliggjordes bland annat genom minskad produktivitet. Skillnaderna mellan fattiga och rika blev allt mer framträdande och realinkomsterna började stagnera eller till och med falla i vissa länder. Målen om full sysselsättning i ekonomin började halta, och detta följdes av en våg av uppsägningar. I många länder nådde arbetslösheten nivåer som inte skådats sedan depressionen under mellankrigstiden.¹¹⁹ Perioden i mitten av 1970-talet har fått symbolisera en omfattande strukturomvandling av den globala ekonomin som för många länder markerade övergången från industriell massproduktion till flexibel (eng. *on demand*) tillverkning, från arbetskraftsintensiv till kapitalintensiv produktion och från en industri fokuserad på tillverkning av varor till en ekonomi mer styrd av service- och tjänstesektorn.¹²⁰ Omstruktureringen av samhället har bidragit till att skapa nya klyftor mellan olika samhällliga grupper. Dessa genomgripande förändringar av de bärande ekonomiska strukturerna i många västeuropeiska länder medförde att grupper som tidigare hade ansetts som byggare och bärare av den moderna välfärdsstaten helt plötsligt befann sig i en utsatt position med kunskaper och färdigheter som var svåra att anpassa till de nya förutsättningarna. I en del sammanhang kallas dessa grupper för moderniseringens förlorare.¹²¹

Ett konkret resultat av denna utveckling är att det bland västeuropeiska arbetstagar skapats två nivåer av sysselsättning. Dessa två nivåer är varandras motpoler och består, enkelt uttryckt, av krävande och attraktiva jobb å ena sidan och oattraktiva, okvalificerade jobb å andra sidan. Dessa två poler bidrar till att dela upp arbetstagar i två grupperingar: ett »vinnarlag« bestående av hög-

115 Taggart 1996:55ff.

116 Kitschelt 1997:viii.

117 Kitschelt 1997:viii (författarnas översättning från engelska).

118 Kitschelt 1997:viii.

119 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:7.

120 Immerfall i Betz & Immerfall (red) 1998:258.

121 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:7.

utbildade individer med tillgång till kvalificerade jobb och ett »förlorarlag« bestående av individer som av olika orsaker inte har eller ges tillgång till sådana jobb.¹²² Detta kan i sin tur leda till att individer som, av olika anledningar, inte kunnat hänga med i den postindustriella förändringsprocessen blir osäkra och oroliga eftersom de upplever att de inte längre har en självklar position i samhället.¹²³ För att de över huvud taget ska kunna hantera dessa samhällsförändringar kan osäkerhet och oro leda till att de söker sig till strukturer (politiska partier i detta fall) som önskar eller ser det som nödvändigt att gå tillbaka till gamla traditionella värderingar och samhällsformer.¹²⁴ Ett vanligt argument i detta sammanhang brukar vara att de individer som definieras som »förlorare« i det postindustriella samhället har en tendens att rösta på radikala högerpartier.¹²⁵

En av nycklarna till förståelsen av högerpopulistiska partiets framväxt ligger således i polariseringen mellan vinnare och förlorare i den nya postindustriella samhällsekonomin.¹²⁶ Drar man resonemanget till sin spets innebär detta att varje individs kulturella kapital, flexibilitet, möjligheter och förmåga att tillgodogöra sig de snabba samhällsförändringarna, blir avgörande för vilken position han eller hon intar i samhället.¹²⁷ Flexibilitet och individuellt entreprenörskap blir betydelsefulla verktyg för individens anpassning. De som besitter denna förmåga till anpassning kommer att bli det postindustriella samhällets vinnare, medan de som saknar förmåga till anpassning reduceras till en ny underklass.¹²⁸

122 Betz 1994:27ff; Rydgren 2002a:3f, 42f; Rydgren 2002b:30.

123 Rydgren 2002a:49.

124 Betz 1994:27ff; Rydgren 2002a:4, 42f; Rydgren 2002b:30ff; Rydgren 2002c:6.

125 Schain, Zolberg & Hossay i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:10.

126 Papadopoulos i Mény & Surel (red) 2002:45ff; Rydgren 2002a:3; jfr Betz 1994.

127 Rydgren 2002a:4, 42f; Rydgren 2002b:30ff; Rydgren 2002c:6.

128 Rydgren 2002c:6.

7.2 Legitimitetskris inom de etablerade politiska strukturerna?

Andra faktorer som förklarar framväxten av dagens högerpopulistiska partier handlar om att de etablerade politiska partierna inte kunnat hantera effekterna av de snabba förändringarna i de ekonomiska och kulturella strukturerna. Detta kan utgöra en grogrund för partier som exploaterar de etablerade partiernas misslyckande i syfte att vinna röster för egen del. Nyckeln ligger således i studiet av de etablerade politiska institutionernas reaktioner på de strömningar som önskar se en politik i linje med den politiska agenda som de högerpopulistiska partierna för fram.¹²⁹

Genomgripande förändringar i samhället kan leda till ökad social oro och till att allt fler människor ser mörkt på framtiden. Det kan i sin tur bidra till att människor förlorar tilltron till de folkvalda politikerna och de etablerade partierna, men även medföra att tilliten till de politiska processernas förmåga att hantera konsekvenserna av globala ekonomiska kriser avtar. Detta kan bana väg för ett nytt politiskt alternativ som vill etablera sig på den politiska scenen, ett politiskt alternativ som delar människornas besvikelse på de politiska institutionernas förmåga att hantera den ekonomiska omstruktureringen och de effekter som denna fört med sig – ett alternativ som stipulerar enkla lösningar på komplexa problem.¹³⁰

Högerpopulistiska partier kan utnyttja väljarnas växande misstroende mot de etablerade partierna. Genom att dra nytta av de etablerade partiernas försvagade position kan de högerpopulistiska partierna vinna makt och utrymme, vilket i sin tur leder till att de etablerade partierna försvagas än mer. Denna utveckling kan få ytterligare konsekvenser. När de etablerade partierna upptäcker att de förlorar väljare försöker de vinna tillbaka dem på olika sätt. Den strategi som oftast anammas för att vinna tillbaka väljare blir

129 Kitschelt 1997:2f.

130 Immerfall i Betz & Immer fall (red) 1998:256; Taggart i Mény & Surel (red) 2002:63f; Rydgren 2002b:30f.

då att ta upp frågor och perspektiv som på olika sätt framförts av de partier som övertagit deras tidigare väljare. En annan strategi som också förekommer är att de etablerade partierna försöker marginalisera och isolera de nya partierna och på så sätt inte bjuda in dem till deltagande på den politiska arenan.¹³¹ Denna strategi kallas *cordon sanitaire*. Det verkar vara en strategi som en del av parlamentarikerna i Europaparlamentet använder sig av för att markera sitt motstånd gentemot de högerpopulistiska partierna och dessas representanter. En del av de svenska parlamentariker vi talat med menade att de använde sig av en uttalad strategi som gick ut på att marginalisera och negligera de högerpopulistiska parlamentarikerna för att på så sätt undvika att ge plats åt dem i den politiska debatten.¹³²

Det finns ytterligare en aspekt på problemet med legitimitetsbrist inom det politiska partisystemet: När väljarna och medborgarna i en demokrati känner att de inte kan göra sina röster hörda inom de demokratiska strukturerna, skapas möjligheter för högerpopulistiska partier att växa fram. De högerpopulistiska partierna ges utrymme att expandera när de etablerade partierna och demokratiska institutionerna inte längre kan agera på ett sätt som motsvarar medborgarnas krav och förväntningar.¹³³ Detta kan resultera i minskat intresse för deltagande i de demokratiska processerna, något som många västeuropeiska länder upplever bland sina medborgare i dag. Denna process avskärmar medborgarna från det demokratiska deltagandet och resultatet blir att allt fler väljer att avstå från att rösta i allmänna val. Utvecklingen accentueras när medborgarna upplever att de inte längre kan rösta på ett för dem tillfredsställande sätt.¹³⁴

131 Schain, Zolberg & Hossay i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:12ff.

132 Samtal med Cecilia Malmström, Europaparlamentariker för folkpartiet, Bryssel, 2005-04-18; Mejl från Anna Hedh, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, 2005-12-08.

133 Mény & Surel i Mény & Surel (red) 2002:11f.

134 Taggart 1996:62ff.

De allt mer underminerade traditionellt etablerade partierna och deras agerande inom de demokratiska strukturerna har således varit bidragande till att högerpopulistiska partier kunnat manövrera sig in på den politiska arenan och ge uttryck för sina åsikter, vilka bland annat baseras på en stark kritik mot det demokratiska systemet. Det är dock viktigt att poängtera att det inte råder en antidemokratisk inställning bland de europeiska väljarna i dag och att väljarna inte motsätter sig det demokratiska systemet som helhet. En del av väljarna skulle dock vilja se en radikaliserad av systemet, och det är bland dessa väljare som högerpopulistiska partier finner sina sympatisörer.¹³⁵

7.3 Konvergens i partivärlden

Om de etablerade partierna kännetecknas av stark konvergens, det vill säga att det är svårt att utifrån ideologiska parametrar skilja partierna åt, kan detta utgöra en grogrund och möjlighet för högerpopulistiska partier att träda in på den politiska spelplanen. Otydliga ideologiska skiljelinjer mellan partier kan göra väljarkåren mer mottaglig för såväl populistisk som högerpopulistisk retorik, eftersom denna typ av retorik framför allt poängterar de negativa aspekterna av homogenitet inom den politiska gruppen.¹³⁶

En del forskare menar dock att det inte handlar om politisk konvergens utan snarare om politisk kartellbildning: »The cartelisation of the party system can be defined as the securing of the power for a small number of parties through overt or covert co-operation and premised upon foreshortening of the 'policy distance' between the affected parties.«¹³⁷ Denna kartellbildning mellan de etablerade politiska partierna är en reaktion på utmaningen från de olika sociala och samhälleliga förändringar som skapat en volatil (rörlig) väljarkår, och därigenom berövat partierna en trogen och lojal väljarbas. För att partierna ska kunna

135 Ignazi i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:34.

136 Kitschelt 1997:viif; Rydgren 2002b:31.

137 Taggart 1996:63.

bibehålla makten blir samarbete mellan olika partier den enda utvägen.¹³⁸

7.4 Ökad individualisering och nya politiska sakfrågor

Den ökade individualismen i de västeuropeiska samhällena är ytterligare en faktor som kan förklara framväxten av högerpopulistiska partier. De postindustriella samhällena har kommit att karaktäriseras av individualisering och fragmentering, vilket lett till mindre fokus på bland annat ekonomiska dimensioner i politiken.¹³⁹ Som ett resultat av denna utveckling började nya sakfrågor dyka upp på den västeuropeiska politiska agendan under början av 1980-talet, delvis som ett resultat av ett växande medborgerligt missnöje med de politiska och sociala strukturerna. Denna omdaning av den politiska agendan kom att bana väg för dagens västeuropeiska högerpopulistiska partier. Dessa partier har använt sig av instabiliteten och det politiska missnöjet bland medborgarna för att föra fram egna intressen och framför allt för att positionera sig gentemot de etablerade partierna. I praktiken innebär detta att populistiska och högerpopulistiska partier kunnat vinna väljarstöd genom att fokusera på nya politiska frågeställningar. Inledningsvis kom bland annat skattefrågan att fungera som en hörnsten för de populistiska partiernas politik.¹⁴⁰ Flera partier kritiserade den förda skattepolitiken och finansieringen genom denna av den växande välfärdsstaten, exempelvis Dansk Folkepartis föregångare Fremskridtspartiet, som startades av skattejuristen Mogens Glistrup på 1970-talet.¹⁴¹ Under 1980-talet gick det att skönja en förskjutning såtillvida att invandringsrelaterade sakfrågor allt mer hamnade i fokus för de partier som i dag kan betraktas som högerpopulistiska.

Oberoende av om det är skatter eller invandring som stått i fokus, har sakfrågan fungerat som en organiserande princip för populistiska partier. Med detta menas att sakfrågan primärt kommit att fungera som ett »uttryck för ett missnöje med Systemet [som] kunde fogas ihop till en framgångsrik folklig (populistisk) appell«.¹⁴²

Politisering av sakfrågor är ett viktigt inslag i den populistiska strategin, och innebär en process som leder till att väljare och politiker talar om en specifik fråga i politiska termer. Det finns dock ett antal kriterier som måste vara uppfyllda för att en politisk sakfråga ska få genomslagskraft. Frågan måste skapa eller bidra till att skapa känslor och beröra väljarna lite mer än vanligt. Frågan måste även kännas igen av väljarna som en fråga som diskuteras i samhället och måste slutligen presenteras på ett sådant sätt att väljaren uppfattar att detta parti representerar väljarnas uppfattning och position bättre än något annat parti.¹⁴³ Genom att en sakfråga politiseras, som dagens högerpopulistiska partier gjort med till exempel invandringsfrågan, blir det även tillåtet för individer »to talk of immigration as being caused by political processes, and as being the cause of other political and social phenomena«.¹⁴⁴

Även om många av dagens högerpopulistiska partier fortfarande är starkt kritiska till det politiska etablissemanget, byråkrater och andra grupper i samhället, har fokus till stora delar förflyttats till invandrare och flyktingar i takt med att många västeuropeiska länder fått en allt mer blandad befolkning: »[I]mmigration has proven to be an 'ideal' issue for right-wing mobilization because it offers a wide range of points of attack.«¹⁴⁵ Invandrare anklagas för att stjäla jobb från majoritetsbefolkningen, för att vara ansvariga för att lönerna dumpas eller för att utnyttja välfärdsstatens generositet. Många högerpopulistiska partier menar också att invandrare utgör ett hot mot nationalstatens kulturella traditioner, som antagit en

138 Taggart 1996:63.

139 Betz 1994:27ff; Rydgren 2002b:30.

140 Betz 1994:3; Rydgren 2002b:30.

141 Björklund & Goul Andersen 1999:1; jfr Fryklund & Peterson 1981.

142 Fryklund & Peterson 1989:63.

143 Rydgren 2002a:71.

144 Rydgren 2002a:100.

145 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:6.

hegemonisk karaktär. Det mångkulturella samhället hotar denna kulturella hegemoni.¹⁴⁶

Politiseringen av invandringen som sakfråga är således något som är utmärkande för de högerpopulistiska partiernas retorik och möjlighet till etablering på den politiska arenan. Dessa typer av partier vill skapa en nationell identitet baserad på homogenitet, och partierna representerar en uppfattning som går ut på att alla pluralistiska yttringar i samhället (i varje fall vad befolkningen anbelangar) inverkar negativt på den nationellt baserade identifikationen.¹⁴⁷ Den främlingsfientlighet och främlingsmisstro som de högerpopulistiska partierna ofta står för är inte bara en del av dessa partiers retorik, utan kan också ses som en effekt av de högerpopulistiska partiernas framgångar¹⁴⁸: »[...] Xenophobia [...] is not only a cause but also a consequence of the radical right's success.«¹⁴⁹

7.5 Det historiska och ideologiska bagaget

En del forskare menar att det historiska och ideologiska bagaget är av betydelse när det gäller processen kring framför allt högerpopulistiska partiers framväxt och etablering på den politiska arenan. För att lyckas bör ett parti inte ha några uppenbara eller tydliga kopplingar till antideokratiska strömningar, eftersom sådana even-

tuella kopplingar kommer att försvåra partiets möjligheter att nå framgångar på den politiska arenan.¹⁵⁰ Dessutom bör partiet vara relativt befriat från tidigare fastslagna ideologiska manifest, eftersom klart uttalade ideologiska strategier för med sig vissa specifika intressen som måste uppfyllas och upprätthållas.¹⁵¹ Det finns tydliga exempel i Europa på vilken betydelse det ideologiska bagaget kan ha när det gäller framgångar för högerpopulistiska partier. Det ena fallet gäller Alleanza Nazionale, ett italienskt parti som har sitt ursprung i det fascistiska MSI (Movimento Sociale Italiano). I dag ingår Alleanza Nazionale i den italienska regeringen, och partiet har även ett flertal mandat i Europaparlamentet. Trots de historiska kopplingarna till fascismen råder det i dag en uppfattning om att Alleanza Nazionale lyckats frigöra sig från sitt förflutna och att partiet numera kan betraktas som vilket parti som helst inom mainstream-högern.

Det andra typexemplet utgörs av Sverigedemokraterna. Partiet är sprunget ur en rasistisk (och till vissa delar även nazistisk) tradition och har haft svårt att tvätta bort stämpeln som ett rasistiskt parti. Det skulle kunna vara så att Sverigedemokraternas avsaknad av nationella framgångar delvis kan bero på partiets förflutna – ett ideologiskt bagage och en ideologisk stämpel som partiet inte lyckats tvätta bort, utan som ständigt finns närvarande.¹⁵²

146 Betz i Betz & Immerfall (red) 1998:6.

147 Ignazi i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:35.

148 Schain, Zolberg & Hossay i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:12.

149 Schain, Zolberg & Hossay i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:12.

150 I fallet med Sverigedemokraterna är detta en särskilt intressant aspekt. Partiet har alltsedan starten brottats med sitt förflutna, eftersom partiet är sprunget ur en samling nationalsocialistiska och öppet rasistiska organisationer och rörelser. Det historiska och ideologiska bagaget är något som företrädare för Sverigedemokraterna försöker frigöra sig från för att underlätta partiets etablering på den nationella politiska arenan (Larsson & Ekman 2001:19ff).

151 Rydgren 2002a:7.

152 Slätt (red) 2004:19ff; Rydgren 2005:118ff; jfr Larsson & Ekman 2001.

8. *Det högerpopulistiska partiets organisation och väljarbas*

I detta kapitel läggs fokus på dagens högerpopulistiska partiers organisationsstruktur och väljarbas. Detta är viktiga ingångar till förståelsen av högerpopulism i Västeuropa och ger betydelsefull kunskap när det gäller att analysera dessa partiers utveckling och framgång.

8.1 Det organisatoriska dilemmat

För att överleva som politiskt parti måste man ha en organisation som upprätthåller och utvecklar verksamheten. Genom att det skapas en varaktig organisation institutionaliseras partiet. Populistiska partier har en förmåga att uppstå relativt spontant och att vara flexibla i sin utformning, men denna flexibilitet kan vara svår att upprätthålla över tid när rörelsen så småningom institutionaliseras. Motståndet mot att skapa strukturer som är beständiga bidrar till ett organisatoriskt dilemma för dessa typer av partier – det är svårt att skapa en bestående verksamhet utan att utveckla strukturer och institutioner som skapar stabilitet.¹⁵³

Ett sätt att hantera de institutionella och organisatoriska dilemmen som dagens högerpopulistiska partier möter, är att förespråka direktdemokrati i så stor utsträckning som möjligt. Detta blir ett sätt för högerpopulisterna att vara nära folket och samtidigt upprätthålla en distans till de etablerade partierna, som ofta inte förespråkar ett långtgående bruk av direktdemokrati.¹⁵⁴

Organisationsstrukturen utgör ett sätt för

högerpopulistiska partier att förmedla ett budskap som handlar om att förändringar fordras i politiken. Partierna organiserar sig ofta på ett sätt som kan betraktas som en motpol till och en kritik mot den partiorganisation som de etablerade partierna använder sig av. Detta är ett tecken på de högerpopulistiska partiernas misstro mot de etablerade partisystemen och de politiska institutionerna. Genom att organisera partiet på ett sätt som av dess företrädare uppfattas som nydanande och annorlunda, kan de högerpopulistiska partierna minimera eventuella likheter med de etablerade partierna, men även mobilisera väljare genom att åberopa att partiet utgör ett »nytt« politiskt alternativ.¹⁵⁵

Beskrivningarna av organisationsstrukturen för populistiska partier varierar något beroende på vilken forskare som konsulteras. Fryklund & Peterson karaktäriserar populistiska partiers organisation som relativt lös i sin struktur men med en central ledargestalt som sammanhållande kraft, där ledaren är tänkt att ses som ett uttryck såväl för partiet som för folkviljan.¹⁵⁶ Även Taggart beskriver partistrukturen som starkt centraliserad och menar att det populistiska ledarskapet kan betecknas som ett karismatiskt ledarskap.¹⁵⁷

155 Taggart 2000:75, 99.

156 Fryklund & Peterson 1981:81.

157 Max Weber diskuterade tre olika sorters ledarskap, nämligen ledarskap baserat på legal auktoritet, traditionell auktoritet respektive karismatisk auktoritet. Weber menade att en karismatisk ledare får sin legitimitet via sin personlighet och de speciella attribut han eller hon tillskrivs av sina anhängare. Den karismatiska ledaren anses vara »ustrustad med övernaturlig

153 Taggart 2000:99.

154 Taggart 2000:103f.

Han menar att det finns ett antal likheter mellan karismatiskt ledarskap i populistiska partier och religiösa rörelser.¹⁵⁸ En karismatisk ledare kan inspirera anhängarna på ett sådant sätt att lojalitet och legitimitet inte kan ifrågasättas. Det leder ofta till en syn på ledaren som nästintill onåbar, övermänsklig och oersättlig. Det karismatiska ledarskapet inom dagens högerpopulistiska partier är ämnat att ersätta behovet av rigida institutioner och strukturer inom partiet; i stället ska partimedlemmarna kunna förlita sig på ledarens regler och förmåga att leda partiet framåt. Koncentrationen på en karismatisk ledare har naturligtvis både för- och nackdelar. En fördel är att ledarskapet blir centraliserat och starkt knutet till en enskild person, vilket i sin tur innebär att partiet snabbt kan agera i frågor som dyker upp på den politiska dagordningen och även skifta ståndpunkt i frågor utan tidsödande interna debatter. En uppenbar nackdel är att det uppkommer svårigheter när det gäller partiledarbyten, eftersom ett karismatiskt ledarskap är knutet till en enskild individ och därmed inte enkelt kan övertas av en efterträdare. Detta leder till att många högerpopulistiska partier vid ett ledarbyte förlorar väljarstöd, och kanske till och med försvinner från den politiska scenen.¹⁵⁹

Det karismatiska ledarskapet är tydligt förekommande i flera av de högerpopulistiska partier som i dag agerar på den europeiska politiska scenen. Pia Kjærsgaard är i stort sett synonym

liga, övermänskliga eller åtminstone speciellt ovanliga krafter eller egenskaper» (Boglund, Eliaeson & Månsson 1995:158). Dessa egenskaper betraktades som otillgängliga för det vanliga folket. Sociologen George Ritzer (1996) beskriver det karismatiska ledarskapet på följande vis: »To put Weber's position bluntly, if the disciples define a leader as charismatic, then he or she is likely to be a charismatic leader irrespective of whether he or she actually possesses any outstanding traits. A charismatic leader, then, can be someone who is quite ordinary« (Ritzer 1996:132).

158 Taggart 1996:36ff; Immerfall i Betz & Immerfall (red) 1998:252f.

159 Taggart 1996:36ff; Immerfall i Betz & Immerfall (red) 1998:257; Taggart 2000:100ff.

med Dansk Folkeparti, och mycket av partiets framgångar och mediala exponering hör samman med hennes framtoning. Detsamma gäller för Front National, där partiledaren Jean-Marie Le Pen är mycket tongivande. Jörg Haider var under många år synonym med FPÖ i Österrike och kunde betraktas som urtypen för den karismatiska högerpopulistiska ledaren. Även efter det att han lämnade över partiledarskapet till Susanne Riess-Passer var han en av de starkast lysande stjärnorna inom partiet.¹⁶⁰

8.2 Väljarbas

En yngre man, utan högre utbildning, sysselsatt inom den privata sektorn på ett industribaseerat jobb och bosatt i stadsmiljö – så brukar den typiska väljaren för ett högerpopulistiskt parti karaktäriseras.¹⁶¹ Men detta är en kraftig förenkling av verkligheten och det krävs en mer nanserad bild av väljarbasen för en bättre förståelse av hur väljarsammansättningen för denna typ av partier ser ut.

Högerpopulistiska partier är inga traditionella arbetarpartier, även om de många gånger lyckas rekrytera väljare från traditionellt socialdemokratiska väljarfästen. Högerpopulistiska partier lockar väljare från hela det politiska spektrumet – inte bara från klassiska arbetarpartier på vänsterkanten. Ändå har forskningen visat att arbetare och lägre tjänstemän är överrepresenterade och att anställda inom »högstatusjobb« är underrepresenterade bland dem som röstar på högerpopulistiska partier.¹⁶² Forskningen visar också att många arbetare röstar på högerpopulistiska par-

160 Sydsvenskans nätupplaga 2005-04-17.

161 Immerfall i Betz & Immerfall (red) 1998:250. Det har visat sig att de partier som attraherat väljare från den mer välutbildade medelklassen är de partier som haft en uttalad neoliberalistisk och individualistisk politisk agenda. När de allt mer xenofoba inslagen blivit framträdande i den politiska agendan, har detta framför allt lockat väljare med kortare utbildning från de lägre klasserna i samhället (Betz 1994:166f).

162 Fryklund & Peterson 1981:353; Kitschelt 1997:10f; Rydgren 2002c:6.

tier på grund av rädsla för arbetslöshet och oro för att hamna utanför det sociala välfärdssystemet, och att det inte ligger till som man kan förledas att tro, nämligen att det till stora delar skulle vara de facto arbetslösa som lockas av de populistiska appellernas budskap. Det finns även en utbredd framtidspessimism inom den högerpopulistiska väljarkåren, liksom en påtaglig rädsla för våld och kriminalitet i samhället. Undersökningar visar också att väljarna är mer skeptiska än andra till det demokratiska styrelseskickets funktion och effektivitet. En del forskare menar att dessa olika karaktärdrag kan förklaras utifrån den socioekonomiska strukturomvandling som många länder runt om i Västeuropa tvingats genomgå de senaste tjugo åren.¹⁶³

Att det förefaller vara fler män än kvinnor som väljer att rösta på högerpopulistiska partier, och att det framför allt är yngre individer som röstar på dem, beror på en kombination av flera faktorer. Det handlar exempelvis om stora skillnader mellan könen när det gäller deltagande och position på arbetsmarknaden, men även om att yngre väljare inte har hunnit etablera några djupare partipolitiska lojaliteter och därför lättare kan hoppa mellan olika partier. De högerpopulistiska väljarna är även nyckfulla i sina partipreferenser och uppvisar en svag partiidentifikation¹⁶⁴ – de kan i stort sett rösta inom hela det politiska spektrumet. Den svaga partiidentifikationen kan höra

samman med att väljarbasen framför allt består av yngre individer som saknar sådan identifikation, vilket i sin tur kan underlätta valet att rösta på ett nybildat parti.¹⁶⁵

När det gäller högerpopulistiska partiers väljarbas har det även visat sig att dessa partier haft en tendens att locka till sig väljare som vanligtvis inte deltar i de demokratiska processerna.¹⁶⁶ Inom den högerpopulistiska väljarbasen återfinns många individer som tidigare avstått från att rösta som ett uttryck för en protest mot samhället och den politik som förts av de etablerade partierna. Genom att presentera sig som ett nytt parti utan större likheter med etablerade partier kan partier som använder sig av högerpopulistiska appeller övertyga besvikna, desillusionerade röstskolkare om att de utgör ett bra alternativ.¹⁶⁷

Det förefaller även som om högerpopulistiska partier appellerar till de väljare som brukar befinna sig långt ut till höger på den politiska höger-vänster-skalan. Dessa väljare kan ibland vara osäkra på vad de traditionella högerinriktade partierna står för och kan därför attraheras av de klara och distinkta budskap som de högerpopulistiska partierna för fram. De högerpopulistiska väljarna skiljer sig från andra väljare genom att de har en tendens att lägga särskilt fokus på framför allt två politiska sakområden, nämligen frågor relaterade till lag och ordning respektive invandring.¹⁶⁸

163 Immerfall i Betz & Immerfall (red) 1998:250.

164 Jens Rydgren menar att det finns resultat som pekar på att graden av partiidentifikation under de senaste decennierna minskat i hela Västeuropa, inklusive i Sverige. Konsekvensen av detta är att väljarna får betraktas som mer rörliga i sina partipolitiska preferenser. Andelen väljare som byter parti mellan två val ökar alltså, liksom den del av väljarkåren som först sent under valrörelsen bestämmer hur de ska rösta (Rydgren 2002c:25).

165 Betz 1994:142ff; Taggart 1996:38ff; Taggart 2000:76.

166 Betz 1994:59f.

167 Taggart 1996:38ff; Taggart 2000:76.

168 Betz 1994:61ff.

9. Västeuropeisk högerpopulism – från nationella till regionala partier

Vi har valt att diskutera och analysera den högerpopulism som finns i Europa i dag, det vill säga högerpopulismen som återfinns inom det demokratiska systemet i form av partisammanslutningar av olika slag. Men för att ytterligare kunna illustrera de teoretiska utgångspunkterna behöver vi empiriska inslag. Den västeuropeiska högerpopulismen kan illustreras ur många vinklar och med hjälp av olika empiriska exempel, men vi har valt att använda oss av några av de mest framträdande högerpopulistiska partierna som finns i Europa i dag. Bland dem som anses vara mest dominerande på den europeiska politiska arenan går det att göra en indelning i två grupper. Det handlar dels om partier som är nationellt orienterade och som i många fall har representation på nationell nivå, dels om partier som grundar sig på en politik inriktad på att förändra innehållet i den regionalt förda politiken. Till den första gruppen hör Front National (Frankrike), Dansk Folkeparti (Danmark) Fremskrittspartiet (Norge) och FPÖ (Österrike). Till den andra gruppen räknas Lega Nord (Italien) och Vlaams Belang (Belgien). Gemensamt för samtliga av dessa partier, med undantag för Fremskrittspartiet i Norge, är att de alla har ett eller flera mandat i Europaparlamentet. Fremskrittspartiets avsaknad av mandat i Europaparlamentet beror på att Norge inte är medlem av Europeiska unionen.

Detta kapitel syftar till att ge en kort genomgång av dessa partier med utgångspunkt i deras etableringsfas och mest framträdande karaktäristika.

9.1 Nationellt orienterade högerpopulistiska partier

9.1.1 *Front National*

I Frankrike är Front National det ledande högerpopulistiska partiet. Partiet skapades under hösten 1972 och bestod till en början av en samling extrema och högerradikala grupperingar. Ledare för denna allians blev Jean-Marie Le Pen, en man som fokuserade på en politisk retorik färgad av konservativa högerpopulistiska inslag. Partiets historiska förebilder återfinns i den franska Poujadiströrelsen, som under 1950-talet kämpade för att Frankrike skulle behålla kontrollen och styret över Algeriet.

Front Nationals politik skulle kunna kategoriseras som ett uttryck för en nationell högerpopulism. Fokus läggs på den nationella storheten och en uppfattning om att hoten mot det nationella kommer från individer som står utanför nationen, speciellt de individer som kommer från länder som ligger långt från Frankrike och vad man uppfattar som det »franska«, såväl geografiskt som kulturellt. Partiets ledare Jean-Marie Le Pen har uttryckt det som att »Frankrike måste förbli Frankrike« – ett måste för att landet ska kunna fortsätta existera och således undgå en omfattande nationell kris.¹⁶⁹

Den nationella populismen förespråkar, i likhet med neoliberalistiska uttryck, en fri marknad, individualism och lägre skattesatser. Dessa element anses viktiga framför allt för att kunna

169 Betz 1994:127ff.

bevara landets nationella identitet. Front National har allt mer kommit att fokusera på en politisk retorik som är starkt präglad av protektionism och där invandring och framför allt islam utgör ett stort hot mot den franska nationella identiteten.¹⁷⁰ Front Nationals lösning på detta är framför allt att förorda så kallad repatriering.¹⁷¹

Efter några år av relativt stora politiska framgångar rasade Front Nationals popularitet under mitten av 1970-talet till för partiet katastrofala siffror. Den nedåtgående kurvan vändes dock uppåt under mitten av 1980-talet, och i valet till Europaparlamentet 1984 fick Front National mer än 11 procent av rösterna. Det innebar att partiet blev det fjärde största partiet i Frankrike. I valet 1986 stärkte Front National sin politiska ställning ytterligare och blev det tredje största partiet i landet. I presidentvalet 1988 skördade partiet stora framgångar då Le Pen fick över 14 procent av rösterna (att jämföra med 20 procent för Chirac och 16,5 procent för Barre).¹⁷²

Under slutet av 1980-talet svängde kurvan åter nedåt och Front National mötte en del motgångar, något som dock kom att ändras igen i mitten av 1990-talet. Partiet gick återigen framåt och lyckades bland annat få närmare 10 procent av rösterna i valet till Europaparlamentet 1994. De riktigt stora framgångarna kom 1995 då Front National, genom sin presidentkandidat Jean-Marie Le Pen, lyckades få närmare 15 procent av rösterna i den första omgången i presidentvalet. Några veckor senare ägde de franska lokalvalen rum, och partiet lyckades få majoritet i tre franska kommuner, nämligen Toulon, Orange och Marignane. Två år senare fick partiet majoritet även i Vitrolles. Dessa framgångar följdes dock av intern turbulens inom partiet. Le Pen kom i konflikt med partiets andre-

170 Betz 1994:127ff.

171 Det går att jämföra med Sverigedemokraterna, som i ett av sina tidigare handlingsprogram för befolkningspolitik framhöll vikten av repatriering. I dag har kraven på repatriering tonats ned i partiets handlingsprogram (www.sverigedemokraterna.se).

172 Betz 1994:13ff; Rydgren (b) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:29ff.

man, Bruno Mégret, en konflikt som bland annat handlade om vilken politisk framtoning partiet skulle ha. Mégret förordade att Front National skulle börja närma sig de traditionella högerpartierna, något som Le Pen starkt motsatte sig. Le Pen menade i stället att Front National skulle fortsätta på den politiska linje som man varit inne på sedan länge och som innebar en form av »konfrontationspolitik«. Konflikten mellan Le Pen och Mégret slutade med att partiet splittrades 1999.¹⁷³ Le Pen fortsatte som partiledare för Front National medan Mégret startade ett eget parti som sedermera fick namnet Mouvement National Républicain. Efter en mindre framgångsrik period i slutet av 1990-talet lyckades Front National under början av 2000-talet vända den nedåtgående kurvan och vinna nya framgångar. I presidentvalet 2002 lyckades Le Pen få närmare 17 procent av rösterna i första valomgången och gick tack vare att han fick näst flest röster vidare till andra omgången, vilket räknades som en enorm framgång för partiet. Längre än så kom dock inte Le Pen, eftersom många av de etablerade partierna (framför allt vänstern) mobiliserade för att stötta Chirac och därigenom slå ut Le Pen. I valet till parlamentet samma år fick Front National ca 11 procent av rösterna.¹⁷⁴ I regionvalet 2004 gick Front National framåt ytterligare.¹⁷⁵

Front National har haft representation i Europaparlamentet under en längre tidsperiod och har i dagsläget sju platser där.¹⁷⁶

9.1.2 *Från Fremskridtspartiet till Dansk Folkeparti*

Fremskridtspartiet i Danmark var ett av de populistiska partierna i Västeuropa som var först med att anamma en neoliberalistisk framtoning. I partiets program var perspektiv som fri konkurrens och entreprenörskap mycket framträdande. Partiets

173 Rydgren (b) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:29ff; jfr Clinell 2003.

174 Rydgren (b) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:32ff.

175 Sydsvenskans nätbilaga 2004-03-21.

176 http://www.db.europarl.eu.int/ep6/owa/p_meps.short_list?ilg=SV&ictry=&ipolgrp=NI&iorig

politik var starkt fokuserad på individen, och dess företrädare menade att antalet offentligt anställda måste minskas, skatterna sänkas och en fri marknad skapas.¹⁷⁷ Mannen bakom Fremskridtspartiet var skattejuristen Mogens Glistrup, som första gången uppträdde på den politiska arenan i början av 1970-talet, då han i ett tv-program proklamerade sin aversion mot det danska skattesystemet. Glistrups främsta budskap var att ingen dansk skulle behöva betala mer i skatt än vad han eller hon själv tyckte var tillräckligt. Uttalandet fick naturligtvis stor genomslagskraft och Mogens Glistrup blev ett känt namn och ansikte. För att dra maximal nytta av sitt nyvunna kändisskap gav sig Glistrup in i politiken. Hans första försök att slå sig in i på den politiska spelplanen var genom att erbjuda sig att kandidera för De Konservative, men partiet ville inte ha honom som politisk kandidat. Trots detta politiska bakslag gav Glistrup inte upp sina försök att bli en etablerad politiker, utan valde i stället att skapa ett nytt politiskt parti. I mitten av 1972 lanserade Glistrup det så kallade Fremskridtspartiet, ett parti som han menade hade till främsta uppgift att utmana de traditionellt etablerade partierna. Trots att Fremskridtspartiet snabbt vann väljare och politisk mark, gick etableringen av partiet inte helt smärtfritt. Under lång tid kämpade partiet med interna strider som kom att påverka dess ställning. I mitten av 1980-talet dömdes Glistrup till fängelse för skattebrott, och medan han satt i fängelse tog Pia Kjærsgaard över partiledarskapet. De interna konflikterna kulminerade i början av 1990-talet då Glistrup tillsammans med några andra partimedlemmar valde att lämna partiet. År 1995 bröt Pia Kjærsgaard med Fremskridtspartiet och bildade i stället Dansk Folkeparti.¹⁷⁸

Dansk Folkepartis politiska retorik består inte, till skillnad från Fremskridtspartiets retorik, av kritik mot skattesystemet och välfärdsstaten, utan man har inriktat sig på en politik som förespråkar förbättrade levnadsförhållanden för det danska

folket. Implicit i detta budskap ligger även en mycket utpräglad nationalistisk syn, med stark betoning på vikten av en sammanhållen dansk nation och kultur. En utpräglad negativ syn på invandring och en stark kritik och skepticism mot det mångkulturella samhället är ytterligare några av partiets mest framträdande politiska ståndpunkter.¹⁷⁹ Som det uttrycks i partiets Principprogram från 2002: »Danmark er ikke et indvandrerland og har aldrig været det. Vi vil derfor ikke acceptere en multi-etnisk forvandling af landet.«¹⁸⁰

Dansk Folkeparti vann snabbt framgångar och i folketingsvalet 2001 stärkte partiet sin ställning i det politiska etablissemangen genom att erhålla närmare 12 procent av rösterna. Dansk Folkeparti har, tillsammans med regeringspartierna Venstre och Konservativt Folkeparti, bildat en allians som ger detta block parlamentarisk majoritet i folkettingen. Dansk Folkeparti har på detta sätt kunnat vara med och påverka i stort sett alla stora reformer som regeringen genomfört under de senaste åren; den skärpta danska invandrings- och flyktingpolitiken är ett exempel. I valet i februari 2005 stärkte Dansk Folkeparti sin ställning ytterligare genom att vinna ca 13 procent av rösterna, vilket innebar ytterligare två mandat i danska folkettingen.¹⁸¹

Dansk Folkeparti är representerat i Europaparlamentet, där de har en folkvald parlamentariker.¹⁸²

9.1.3 *Fremskrittspartiet*

År 1970 ansökte Norge om medlemskap i Europeiska gemenskapen (EG), och en folkomröstning om inträde ägde rum två år senare. Frågan om Norges medlemskap fick stora politiska kon-

177 Betz 1994:109ff.

178 Betz 1994:4ff; Goul Andersen i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:150f; jfr Hervik (under utgivning).

179 Goul Andersen i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:150f.

180 Dansk Folkepartis Principprogram 2002, www.dansksfolkeparti.dk.

181 <http://w1.sydsvenskan.se/Article.jsp?article=10109127>

182 http://www.europarl.eu.int/ep6/owa/p_meps.short_list?ilg=SV&ictry=DK&ipolgrp=&iorig

sekvenser; bland annat splittrades etablerade partier som Venstre och Det forenede Norske Arbeiderpartiet (DNA) i falanger för och emot ett norskt medlemskap. De som befann sig på ja-sidan tillhörde till stora delar statsmakten och det splittrade socialdemokratiska partiet. De som var motståndare till ett norskt medlemskap i EG var framför allt delar av den splittrade arbetarklassen, småborgerligheten och fackföreningsrörelsen. Folkomröstningen 1972 slutade med seger för nej-sidan.¹⁸³ En konsekvens av folkomröstningen var att tidigare stabila väljarlojaliteter splittrades i och med partiernas svårigheter att uppvisa en enad front för eller emot medlemskapet.

Bara några veckor före valet till Stortinget 1973 bilades ett parti i Norge som fick namnet Anders Langes Parti (ALP). Partiet kan förstås som ett uttryck för en norsk variant av populism och valde att bygga sin retorik på antiintellektualism, mistro mot politiker och en starkt utpräglad individualism. Partiet utnyttjade skickligt den spricka som skapats mellan väljarna och deras partier i frågan om medlemskap i EG. Störst väljarstöd hade ALP i den urbana småborgerligheten. Partiet kom dock mer eller mindre att försvinna i och med att grundaren Anders Lange dog 1974. Anders Langes ersättare i stortinget, Carl I Hagen, kom sedermera att samla ihop de rester som återstod av det forna ALP. Under Hagens ledarskap fick partiet namnet Fremskrittspartiet. Carl I Hagen var redan från början framgångsrik i sitt ordförandeskap, såväl politiskt som organisatoriskt, och de fraktioner som tidigare brutit sig ur Anders Langes Parti samlades nu åter kring den nya ledargestalten.¹⁸⁴

Enligt det partiprogram som Fremskrittspartiet lade fram tog partiet avstamp i den norska grundlagen och landets kulturarv, men i parti-programmet blev det även tydligt att partiet hyste en stark tro på individen och dennas förmåga att agera självständigt. Fremskrittspartiet menade att

grundpelaren i den norska samhällsstrukturen utgjordes av den norska kärnfamiljen. Individen och familjen ansågs vara hotade av institutioner och partiet menade att samhället höll på att eroderas av centraliserade och byråkratiserade krafter.¹⁸⁵ Den populistiska strategin gick framför allt ut på att rikta kritik mot vad som uppfattades som bristande demokrati i samhället, och Fremskrittspartiet menade att lokalsamhället skulle utgöra en motpol mot den centraliserade makten. Den norska populismen var även mycket noga med att påpeka vad som konstituerade social klass, framför allt genom att fokusera på dikotomin folket–makthavarna; partiet var noga med att poängtera de två samhällsklassernas skilda förutsättningar. Fremskrittspartiet presenterade sig även som »det tredje alternativet« genom att framställa sig som ett politiskt alternativ till de etablerade norska partierna.¹⁸⁶

Under mitten av 1980-talet ökade invandringen till Norge, något som kom att diskuteras häftigt såväl i media som i politiken. Det var under denna period som Fremskrittspartiet kom att göra invandringsfrågan till sin viktigaste politiska sakfråga, och det var även under denna period som partiet fick en mer utpräglad högerpopulistisk framtoning. Det finns forskare som menar att det var Fremskrittspartiet som lyckades politisera invandringsfrågan i Norge. Partiet motsatte sig den invandringspolitik som fördes i Norge och det har visat sig att det var under denna tid som partiet började vinna allt fler röster och nå större politiska framgångar.¹⁸⁷

Partiets kritik av den förda invandringspolitiken baserades framför allt på två teman, nämligen att invandringen till Norge var alltför kostsam och att den utgjorde en stor fara för det unika norska samhället. Fremskrittspartiet menar att de är ett parti som är byggt utifrån liberala grundvalar och att de egentligen är för fri invandring till Norge.

183 Fryklund & Peterson 1981:206ff, 212.

184 Fryklund & Peterson 1981:221ff; Hagenlund i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:178ff.

185 Fryklund & Peterson 1981:213ff.

186 Fryklund & Peterson 1981:221ff; Björklund & Saglie 2004:17.

187 Hagelund i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:175.

Partiet menar dock att invandringen under de senaste decennierna har kommit att kosta alltför mycket och att den därigenom kommit att belasta den norska välfärden, något som i sin tur kommit att inverka negativt på den norska befolkningens möjligheter att till fullo ta del av denna välfärd. Det finns tydliga inslag av etnisk-nationell välfärdschauvinism i Fremskrittspartiets retorik. Partiet menar att välfärden fördelas ojämnt över den norska befolkningen – invandrare upplevs få tillgång till större och viktigare delar av välfärden än vad de »ursprungliga« norska medborgarna får – trots att det är den ursprungliga norska befolkningen som från början byggt upp denna välfärdsapparat.¹⁸⁸

I den politiska retorik som Fremskrittspartiet använder sig av framställs även invandring som något som hotar det unika norska samhället. Framför allt menar partiet att det råder väsentliga skillnader mellan vad de anser vara den norska kulturen och den kultur som de menar att invandrarna för med sig. Fremskrittspartiet framhäver vidare ofta att det finns en koppling mellan invandring och kriminalitet. Carl I Hagen har vid flera olika tillfällen uttryckt att invandrare för med sig en kultur som vurmär för vapen och gängtillhörighet, något som i sin tur inverkar negativt på det norska samhället och dess sociala skyddsnät.¹⁸⁹

Fremskrittspartiet har varit mycket framgångsrikt i de senaste norska valen. I valet till stortinget 2001 fick Fremskrittspartiet närmare 15 procent av rösterna och blev därigenom det tredje största partiet i Norge.¹⁹⁰ I valet i september 2005 gick partiet återigen framåt och fick närmare 22 procent av rösterna. Det innebär att partiet numera är det näst största partiet i Norge. Genom valet 2005 vann partiet ytterligare 11 mandat i stortinget, vilket medför att det nu innehar 37 mandat. Carl I Hagen blev även vald till vice talman i stortinget.¹⁹¹

188 Hagelund i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:181ff.

189 Hagelund i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:183ff.

190 Hagelund i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:172.

191 www.stortinget.no

Då Norge inte är med i EU har Fremskrittspartiet inte några representanter i Europaparlamentet.

9.1.4 *Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ)*

I Österrike har det högerpopulistiska partiet FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs) funnits på den politiska kartan ända sedan 1956, vilket var det år då partiet bildades. Det bakomliggande syftet med skapandet av detta parti var att det skulle utgöra ett så kallat tredje alternativ till den socialistiskt influerade vänsterfalangen och den katolska högern. FPÖ kom framför allt att profilera sig som »folkets röst« och som det vanliga folkets representant gentemot de dominanta traditionella partierna.¹⁹² Under 1970-talet fokuserade partiet framför allt på att profilera sig som ett liberalistiskt parti med nationalistiska inslag. Jörg Haider tog över partiledarskapet från den tidigare ledaren Norbert Steger i september 1986, och under Haiders ledarskap har FPÖ nått större politisk framgång.¹⁹³ Under 1990-talet ökade partiets framgångar, och det gick från att ha varit ett litet oppositionsparti till att bli ett starkt högerpopulistiskt parti med ett påtagligt inflytande över den österrikiska politiken. Framför allt fokuserade partiet på invandringsfrågor och förordade att strängare invandrings- och asylregler skulle tillämpas. År 1999 erhöll FPÖ närmare 27 procent av rösterna i valet till nationalrådet och kom därmed att sitta i regeringsställning. Men det var även här som problemen började för FPÖ. Efter många turer där FPÖ och Haider kritiserade den regering som de själva till vissa delar ingick i, ökade missnöjet med de valda representanterna för FPÖ, vilket till slut resulterade i att de 2002 fick avgå från sina poster. Under samma period överlämnade Haider partiledarskapet till Susanne Riess-Passer. När nyval utlystes samma år förlorade FPÖ många av sina tidigare röster och fick nu endast ca 10 procent av väljarnas förtroende. Efter förhandlingar med ÖVP (Österreichische

192 Betz 1994:11; jfr Rydgren 2002a.

193 Betz 1994:11ff.

VolksPartei) kom FPÖ återigen i regeringsställning 2003, men med bara hälften så många ministerposter som efter valet 1999.¹⁹⁴

Efter en tid av inre stridigheter bröt Jörg Haider i april 2005 med FPÖ och startade ett nytt högerpopulistiskt parti som gavs namnet Alliansen för Österrikes framtid (BZÖ). I samband med att det nya partiet startades gick även många av de regeringsmedlemmar som tidigare suttit för FPÖ över till Haiders nybildade parti. De främsta målen för det nya partiet är, enligt Haider själv, att ytterligare skärpa den österrikiska lagstiftningen kring invandring och att på olika sätt försöka bekämpa globaliseringens utbredning.¹⁹⁵

FPÖ finns representerat i Europaparlamentet och innehar där ett mandat.¹⁹⁶

9.2 Regionalt orienterade högerpopulistiska partier

9.2.1 *Vlaams Belang (f.d. Vlaams Blok)*

Det högerpopulistiska partiet Vlaams Belang (tidigare Vlaams Blok) grundades i Belgien 1979 av två belgiska nationalister vid namn Karl Dillen och Lode Claes. Det tog närmare tio år för Vlaams Belang att etablera sig på den belgiska politiska scenen, men sedan början av 1990-talet har partiet varit ett framträdande inslag i den belgiska politiken. Partiets politiska framtoning förändrades i början av 1990-talet då partiet gick från att ha varit ett flamländskt regionalt nationalistiskt parti till att anta rollen som ett parti med mer xenofobiska och högerpopulistiska inslag.¹⁹⁷ De nationalistiska inslagen är fortfarande tydliga i Vlaams Belangs retorik och partiet framhäver ofta att Belgien och den belgiska nationella identiteten är utsatta för stora faror och hot i form av ökad arbetslöshet, samhällelig instabilitet och ökad invandring. Ett

av Vlaams Belangs främsta mål är att göra Flandern till en mer betydande region i Belgien, och partiet menar att flamländarna ska utses till den dominanta etniska nationella befolkningsgruppen i Belgien. Som nämnts tidigare är de xenofobiska inslagen tydliga i partiets retorik. Ett stort hot mot nationen och Flandern utgör, enligt partiet, den muslimska befolkning som finns i Belgien. Repariering och strängare invandringslagar, menar Vlaams Belang, är den enda vägen att gå för att skapa en stat baserad på etnisk homogenitet. Ett visst undantag görs dock för invandrare från vissa europeiska länder, eftersom Vlaams Belang menar att dessa på olika sätt kan relatera till den belgiska kulturen och på så sätt assimileras in i det belgiska samhället.¹⁹⁸ I mitten av november 2004 upplöstes Vlaams Blok och det nya partiet Vlaams Belang skapades. Orsaken till namnbytet var att Belgiens högsta domstol fann att Vlaams Blok var ett rasistiskt parti. Eftersom partiet befarade att man skulle förlora stora delar av sitt statliga bidrag valde man att upplösa partiet och återkomma under nytt partinamn. En del debattörer menade att domen i högsta domstolen skulle tvinga fram en förändring av Vlaams Belangs inställning till det multikulturella samhället och invandringspolitikerna, men än så länge har partiet inte förändrat något annat än sitt partinamn.¹⁹⁹

Vlaams Belang har under de senaste åren fått allt större väljarstöd och är i dag ett av de mest framträdande partierna i Flandern.

Vlaams Belang finns representerat i Europaparlamentet och innehar där tre platser.²⁰⁰

9.2.2 *Lega Nord*

I Italien vann det högerpopulistiska partiet Lega Nord stora framgångar i parlamentsvalet 1992. Partiet kan bäst beskrivas som ett parti starkt präglad av etnonationalism och nyliberalism.²⁰¹ Lega Nord leds av Umberto Bossi och grundades

194 Riedlsperger i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:85ff.

195 Sydsvenskans nätbilaga 2005-04-17.

196 http://www.db.europarl.eu.int/ep6/owa/p_meps_short_list?ilg=SV&ictry=AT&ipolgrp=&iorig

197 Betz 1994:19f; Mudde 2000:88ff.

198 Betz 1994:136ff; Mudde 2000:88ff, 115.

199 European Race Bulletin 2005(50):9f.

200 http://www.db.europarl.eu.int/ep6/owa/p_meps_short_list?ilg=SV&ictry=BE&ipolgrp=&iorig

201 Ruzza i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:108.

under andra hälften av 1970-talet. Ursprungligen handlade det inte om någon form av politisk sammanslutning, utan snarare om en rörelse som anordnade seminarier och diskussionsforum om regional kultur, språk och historia. I början av 1980-talet hade dock rörelsen börjat ta sig sådana uttryck att den kommit att formera sig som ett politiskt parti, med fokus på att föra fram de italienska regionernas tankar och att främja deras bevarande. Partiet gavs namnet Lega Veneta. Bossi var under denna tid aktiv med att starta upp en liknande politisk rörelse för att på så sätt kunna föra fram sina tankar om lombardisk autonomi. Han formulerade sina tankar utifrån ett politiskt manifest och partiet gavs namnet Lega Lombarda. Bossi menade att det som framför allt hotade den lombardiska autonomin var immigranter från södra Italien och tredje världen. I regionvalet i Lombardiet 1987 vann Bossi 3 procent av rösterna, vilket gjorde att partiet fick en plats i senaten.²⁰² I slutet av 1980-talet formerades samtliga rörelser i norra Italien till en enda rörelse under ledning av Umberto Bossi. Den nya politiska formationen gavs namnet Lega Nord, och som sina främsta nyckelfrågor valde partiet federalism och autonomi. För att kunna vinna platser i det nationella parlamentet i valet 1994 (och framför allt för att krossa motståndarna i vänsterfalangen), ingick Bossi och Lega Nord en allians med Forza Italia, som leddes av Silvio Berlusconi. Denna allians ingick även i samarbete med det postfascistiska partiet Alleanza Nazionale.²⁰³ Den nya politiska samarbetsfalangen vann en majoritet av platserna både i deputeradekammaren och i senaten, vilket gav Bossi en mycket stark ställning och möjlighet att påverka den politiska agendan.²⁰⁴

I Italien vann de högerpopulistiska partierna

202 Betz 1994:7ff.

203 Alleanza Nazionale är sprunget ur det italienska fascistiska partiet MSI (Movimento Sociale Italiano), som hade sin mest framgångsrika period efter andra världskrigets slut.

204 Betz 1994:7ff; Ruzza i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:99ff.

mark i början av 1990-talet, framför allt som ett resultat av att det italienska politiska systemet mer eller mindre föll sönder. Orsaken till detta sönderfall var i mångt och mycket den korruption som upptäcktes i de politiska kretsarna – varje dag matades italienarna med nya uppgifter om korruperade politiker och skandaler. En konsekvens av denna omfattande förändring av det italienska politiska systemet var att kristdemokraterna mer eller mindre marginaliserades på den politiska scenen. Kristdemokraterna i Italien hade under hela efterkrigstiden intagit en näst intill hegemonisk ställning i landet och suttit i regeringsställning under större delen av tiden. Lega Nord utnyttjade detta tillfälle och red på vägen av folklig misstro mot de etablerade partierna för att vinna gehör för den egna politiska agendan. Hans-Georg Betz menar dock att detta inte kan ses som den enda förklaringen till att Lega Nord vann stora framgångar just under denna tid. Den italienska statens oförmåga att hantera Sovjetunionens fall och den snabba moderniseringsprocessen i Västeuropa var ytterligare faktorer som hjälpte till att bereda vägen för Lega Nords politiska framgångar.²⁰⁵ Under samma turbulenta period skiftade Lega Nord fokus för sin politiska inriktning och valde att inte längre marknadsföra sig som ett etno-regionalistiskt parti, utan att i stället betona partiets okorruperade image och att föra in värden som moral och effektivitet i den politiska diskursen.²⁰⁶ Under början av 2000-talet började partiet beskriva sig som ett antieuropeiskt parti: »Den stora frågan är den multikulturella utmaning som Europa möter, tillsammans med invandringens effekter – vilket numera är måltavlan för merparten av Legas [Lega Nords] aktivism.«²⁰⁷

I dag befinner sig Lega Nord fortfarande i regeringsställning tillsammans med Forza Italia och Alleanza Nazionale. Dock blev inledningen av 2005 skakig för samtliga regeringspartier, däri-

205 Betz 1994:48.

206 Ruzza i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:104f.

207 Ruzza i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:119.

bland Lega Nord. Det gick dåligt i regionvalen, något som senare kom att utlösa en regeringskris under våren 2005. Premiärminister Silvio Berlusconi avgick, men bildade ny regering bara några dagar senare och sitter fortfarande på premiär-

ministerposten. Den nya regeringen har återigen byggts upp med hjälp av Alleanza Nazionale och Lega Nord.²⁰⁸

Lega Nord är även representerat i Europaparlamentet genom fyra parlamentariker.²⁰⁹

208 Sydsvenskans nätbilaga 2005-04-21; 2005-04-22.

209 http://www.europarl.eu.int/ep6/owa/p_meps.short_list?ilg=SV&ictry=IT&ipolgrp=&iorig

10. Populistiska uttryck i Sverige från 1980-talet till 2000-talet

I detta kapitel diskuteras de populistiska uttryck som återfinns inom den svenska kontexten från 1980-talet fram till dagens datum. I kapitlet diskuteras Skånepartiet i Malmö, den omstridda folkomröstningen i Sjöbo i slutet av 1980-talet, Ny demokratis uppgång och fall under början av 1990-talet och Sverigedemokraternas försök i dag att omvandla sig till ett framgångsrikt högerpopulistiskt parti i Sverige.

10.1 1980-talet: Skånepartiet i Malmö och folkomröstningen i Sjöbo

Till skillnad från i Norge och Danmark, där de populistiska uttrycken varit kontinuerliga inslag på den politiska scenen sedan 1970-talet, har de svenska inslagen av populism varit av mer sporadisk och kortvarig karaktär. I mitten av 1980-talet uppstod ett samhällsklimat i Sverige som fungerade som grogrund för populistiska inslag i det politiska livet, och där flyktingfrågan för första gången fungerade som en organiserande princip för ett folkligt populistiskt uppror mot den förda politiken.

Händelseutvecklingen var den att många flyktingar på kort tid sökte asyl i Sverige, och främlingsfientliga och rasistiska rörelser var på frammarsch. Under sensommaren 1984 anlände oväntat stora flyktinggrupper till hamnkommunerna Trelleborg och Ystad. Detta ledde till praktiska svårigheter att på kort tid ordna uppehälle till en stor grupp människor. I Trelleborg och Ystad uppstod en reaktion bland invånarna mot

de nyanlända flyktingarna. Rykten om organiserade flyktingmugglare tog fart och berättelser om hur flyktingar systematiskt slängde sina pass för att försvåra identifieringen och därmed öka chanserna till uppehållstillstånd i Sverige började cirkulera i samhället, både lokalt i Skåne och på nationell nivå. I Trelleborg och Ystad fick debatten våldsamma följder: Flera attentat mot flyktingförläggningar inträffade under hösten; bland annat slängdes brandbomber in på olika lokala förläggningar. Nynazistiska och rasistiska organisationer fick ett uppsving under denna period (i både Trelleborg, Ystad och en rad andra skånska samhällen), och dessa typer av organisationer blev allt mer synliga i lokalsamhället, bland annat genom återkommande demonstrationer mot olika flyktingförläggningar och ett ökat våld med nazistiska och rasistiska förtecken.²¹⁰

Händelserna under mitten av 1984 ledde fram till en intensiv debatt, lokalt och nationellt, om den svenska flyktingpolitikens form och innehåll. I Skåne var det främst ett litet regionalt parti vid namn Skånepartiet (Skåp) och dess frontfigur Carl P Herslow som drev debatten. Skånepartiet hade en aktiv närradioverksamhet som på förvånansvärt kort tid lyckades fånga upp de flyktingfientliga strömningarna i Malmötrakten.²¹¹

210 Fryklund & Peterson 1989:153f; Fryklund & Peterson i Rystad (red) 1992:111; Fryklund & Peterson i Anderson (red) 1996:74; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:199; jfr; Peterson, Stigendal & Fryklund 1988.

211 Fryklund & Peterson i Rystad (red) 1992:101; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:198f.

Nästan från en dag till nästa blev flyktningmotståndet det mest debatterade ämnet i Skånepartiets närradiosändningar, och flertalet av dem som ringde in till radion ställde sig positiva till Skånepartiets mycket restriktiva inställning till flyktningpolitiken i Sverige. Tongångarna i radiosändningarna präglades många gånger av hätska angrepp på flyktingar och invandrare, men även politiker som lyssnarna menade var ansvariga för den förda flyktning- och invandringspolitiken fick skarp kritik. Kritiken formulerades ofta utifrån de ekonomiska konsekvenserna av flyktningpolitiken. Ledaren för Skånepartiet, Carl P Herslow, menade själv att kritiken bland vanligt folk inte alls handlade om rasism, utan att folk i allmänhet i stället ansåg att den dåvarande flyktningpolitiken måste få en annan inriktning eftersom den var för kostsam. »Vi har helt enkelt inte råd« var ett vanligt förekommande argument som framfördes i närradiosändningar, debattartiklar och insändare. Folk var rädda att kostnaderna för flyktningpolitiken skulle komma att drabba deras egen levnadsstandard, och många arbetskraftsinvandrare från 1960- och 1970-talen uttryckte rädsla för att en ökad främlingsfientlighet även skulle gå ut över dem. Andra människor, som av olika anledningar kunde betraktas som marginaliserade i det svenska samhället, sökte en syndabock till allt elände och behövde därför en lätt identifierbar grupp (såsom flyktingar och invandrare) att rikta sin ilska mot. I valet till kommunfullmäktige i Malmö hösten 1985²¹² fick Skånepartiet sitt riktiga genombrott med ca 7 procent av rösterna. Partiet kom dock att bli betydligt mer inflytelserikt eftersom det fick en vågmästarroll som bidrog till att de borgerliga tog över styret i Malmö efter nästan 70 år med socialdemokratisk ledning.²¹³

För att på ett förenklat sätt försöka sammanfatta samhällsklimatet vid denna tidpunkt, mitten av 1980-talet, kan man säga att samhället mer och mer kom att utmärkas av en uttalad misstro mot främlingar och allt annat som kunde uppfat-

tas som främmande för och avvikande från det »svenska«. Det blev mer och mer acceptabelt att uttala sig nedlåtande om människor som uppfattades som annorlunda och avvikande från det »svenska«.

Det finns ett viktigt samband mellan dessa olika händelser, det vill säga händelseutvecklingen i Trelleborg och Ystad, den snabbt uppblossande debatten lokalt och nationellt om flyktningpolitiken och Skånepartiets framgångar i Malmö i kommunalvalet 1985. Skånepartiets roll handlade mycket om att partiet, främst genom närradiosändningarna, på ett tidigt skede lyckades fånga upp strömningar i samhället som kritiserade den förda flyktningpolitiken, och därmed gavs partiet möjlighet att föra ut en genomarbetad argumentation i flyktningfrågan till en bred och relativt mottaglig lyssnarskara i Skånes folktätaste område (sydvästra Skåne). Genom närradiosändningarna gav partiet också röst åt en opinion i samhället som tidigare inte tagit så stor plats i debatten. Denna utveckling – från händelserna i Trelleborg och Ystad i augusti 1984 till Skånepartiets framgångar i kommunvalet 1985 – kom att leda fram till ett anmärkningsvärt händelseförlopp i en liten kommun, nämligen Sjöbo i Skåne.²¹⁴

Sjöbo bildades som kommun 1974 och hade vid mitten av 1980-talet ca 15 000 invånare. Kommunen har alltid haft en stark koppling till jordbruket och hela det kommunala näringslivet dominerades av sysselsättning och företag kopplade till jordbruket. Mer än hälften av arbetstillfällena i kommunen hade anknytning till de agrara näringarna.

Politiskt har centerpartiet dominerat kommunens politiska ledning under lång tid, vilket naturligtvis förklaras av den nära kopplingen till jordbruk och agrara näringar som är så tydlig i Sjöbo. Socialdemokratin har varit förhållandevis svag och har haft stöd huvudsakligen i kommunens tätorter. I slutet av 1980-talet var centerpartiet i majoritet tillsammans med moderaterna.²¹⁵

212 Detta var innan man ändrade mandatperioden från tre till fyra år.

213 Fryklund & Peterson 1989:161ff.

214 Fryklund & Peterson 1989:166f; Fryklund & Peterson i Rystad (red) 1992:100ff.

215 Fryklund & Peterson 1989:19ff.

Händelseutvecklingen i Ystad och Trelleborg och Skånepartiets framfart i Malmö kom tillsammans att utgöra en inspirationskälla för politikererna i Sjöbo när de under dessa år i mitten av 1980-talet fick återkommande förfrågningar från Statens Invandrarverk (SIV) om att ta emot ett trettiotal flyktingar i kommunen. Alla förfrågningar behandlades i kommunfullmäktige där ledaren för det lokala centerpartiet (och den som senare kom att bli starkt förknippad med den anmärkningsvärda folkomröstningen 1988), Sven-Olle Olsson, varje gång yrkade på att kommunen skulle avslå förfrågningarna. Visserligen var inte marginalerna särskilt stora – vanligtvis skilde det bara en röst mellan ett ja och ett nej till ett kommunalt flyktingmottagande – men likväl avslogs samtliga förfrågningar från SIV. I maj 1987 tröttnade Sven-Olle Olsson på de återkommande förfrågningarna från SIV och lämnade in en motion till kommunfullmäktige med förslaget att det skulle anordnas en rådgivande kommunal folkomröstning gällande Invandrarverkets förfrågan om flyktingmottagande. Sven-Olle Olsson menade att det var hög tid att låta Sjöboborna själva avgöra om kommunen skulle ta emot flyktingar eller inte. Sven-Olle Olsson hade inspirerats av Skånepartiet i Malmö, som var först med att föreslå kommunala folkomröstningar i denna fråga. I oktober 1987 gick förslaget igenom i fullmäktige och det beslutades att Sjöbo, som första kommun i landet, skulle hålla en folkomröstning året därpå. Trots att socialdemokraterna, folkpartiet, miljöpartiet och det lokala Allianspartiet röstade emot förslaget om folkomröstning, gick det igenom eftersom såväl centerpartiet som moderaterna ställde sig bakom det. Den fråga som kommunens invånare skulle ta ställning till i folkomröstningen lød: »Bör Sjöbo kommun enligt önskemål från Statens Invandrarverk taga emot flyktingar/asylsökande?» Svartalternativen var Ja, Nej samt Blanksedel.²¹⁶

216 Fryklund & Peterson 1989:13f; Uddman i Rystad (red) 1992:20ff.

10.1.1 Den kommunala debatten

När det väl var ett faktum att Sjöbo, som första och enda kommun i landet, skulle anordna en lokal folkomröstning om flyktingfrågan, möttes beslutet av en storm av kritik, både lokalt i Sjöbo och i det övriga svenska samhället. Det kan vara svårt att i dag föreställa sig vilket enormt genomslag denna händelse fick, inte bara i Sverige utan även internationellt. Det anordnades demonstrationer, och artister, författare och andra välkända debattörer och frontfigurer ställde upp i annonser och arrangemang som syftade till att ta avstånd från händelserna i Sjöbo och försöka påverka kommuninvånarna att inte rösta mot ett kommunalt flyktingmottagande. De argument som framfördes i debatten handlade bland annat om vilket ansvar som ålagts valda politiker i en representativ demokrati. De som var emot folkomröstningen menade att folkvalda politiker hade som en av sina mest centrala uppgifter att fatta beslut å folkets vägnar samt att i nästa steg verkställa nationella politiska beslut på den lokala nivån. Vid denna tidpunkt hade riksdagen redan fattat beslut om en generös flyktingpolitik och man menade att det därmed var de lokala politikernas uppgift att genomföra denna politik på kommunal nivå. Folkomröstningsmotståndarna menade även att politiker skulle föregå med gott exempel, vara goda opinionsbildare och förespråka förståelse och generositet mellan samhällets medborgare. En folkomröstning om ett kommunalt flyktingmottagande riskerade enligt deras mening att bidra till spänningar och att skapa motsättningar mellan olika grupper i samhället. Ett annat vanligt argument mot folkomröstningen var att flyktingfrågan var en alltför komplex fråga för att avgöras i en kommunal omröstning. Åter andra menade att det var fel att folkomrösta om en fråga som rörde solidaritet med utsatta människor. Att folkomrösta om ett kommunalt flyktingmottagande, och därmed kunna legitimera en vägran att teckna avtal med Invandrarverket, var att skjuta ifrån sig ansvaret till Sveriges övriga kommuner, menade de som var emot folkomröstningen. Det kanske mest oroväckande av de argument som

framfördes av dem som motsatte sig en kommunal folkomröstning handlade om en rädsla för att den infekterade debatten skulle ge upphov till en utveckling som legitimerade främlingsfientliga och rasistiska attityder bland invånarna.²¹⁷

Sven-Olle Olsson och andra lokala politiker som hade drivit fram frågan om en lokal folkomröstning argumenterade även de för sin syn i massmedia. Ett centralt argument var att en lokal folkomröstning kunde användas för att lösa den uppblussande konflikten i kommunfullmäktige. Majoriteten hade ofta varit marginell i de olika omröstningar som ägt rum alltsedan den första förfrågan från Invandrarverket i mitten av 1980-talet. Det var inte ovanligt med 25 röster mot och 24 röster för ett kommunalt avtal med Invandrarverket. Vidare menade de som var för folkomröstningen att detta direktdemokratiska verktyg kunde användas för att uttröna var väljarna egentligen stod i denna fråga. Under årens lopp hade relationen mellan Sjöbo kommun och Statens Invandrarverk blivit blockerad av oförmågan att nå en överenskommelse, och man menade att en folkomröstning kunde användas för att lösa den uppkomna tvisten med Invandrarverket. Förspåkarna för en omröstning menade också att det fanns ett utbrett folkligt missnöje med den officiella svenska flyktingpolitiken och att en folkomröstning kunde användas som en tydlig signal för att visa makthavarna att det uppkommit en dissonans mellan dem och folket.²¹⁸

10.1.2 Resultaten av folkomröstningen i Sjöbo

Trots den massiva debatten och det massmediala stödet för ett kommunalt ja till flyktingar i Sjöbo, led ja-sidan ett svidande nederlag i samband med folkomröstningen i september 1988. Valdeltagandet var högt – ca 83 procent av Sjöbos invånare deltog i folkomröstningen – och närmare 65 pro-

cent av väljarna svarade nej på frågan om Sjöbo skulle ta emot flyktingar.²¹⁹ Den stora frågan efter valet handlade därför om varför invånarna i Sjöbo egentligen hade röstat mot ett kommunalt flyktingmottagande. Handlade det om en negativ och intolerant inställning till människor med annan etnisk bakgrund eller fanns det något djupare som låg bakom resultatet?

Studier som gjordes i anslutning till folkomröstningen visade att bland dem som röstade ja i omröstningen, och därmed ställde upp på tanken att Sjöbo skulle ta emot flyktingar, var de så kallade integrerande argumenten de mest framträdande. Man menade att Sjöbo inte borde isolera sig från det övriga samhället och att kommunen inte borde använda det ovanliga folkomröstningsinstrumentet för att »klara sig undan sitt ansvar«, utan att Sjöbo kommun måste vara solidarisk och dela ansvaret för de nyanlända flyktingarna med Sveriges andra kommuner. De som röstade ja menade även att kommunen borde stötta den officiella flyktingpolitiken såsom den fastställts av den svenska riksdagen. I undersökningen framkom även att många fruktade en ökad rasism genom ett nej till flyktingmottagande; i stället ville man främja en samhällsutveckling som betonade solidaritet, humanism och anständighet.²²⁰

Bland de invånare som röstade nej i den kommunala folkomröstningen, det vill säga bland dem som inte ville att Sjöbo kommun skulle ta emot flyktingar, fanns det två typer av motiv. Den första typen av argument utgick från en kritisk hållning till den officiella flyktingpolitiken i Sverige. Ekonomiska argument förekom flitigt i motiveringarna och handlade om att den svenska flyktingpolitiken var alltför kostsam, vilket i förlängningen antogs leda till ökat skattetryck och försämrad välfärd. Sammankopplingen mellan flyktinginvandring och kriminalitet var ett annat argument som ofta återropades. Man oroade sig för omfattande brottslighet, ökad social oro och risk för terrorism. Det fanns även de som menade

217 Fryklund & Peterson 1989:133ff.

218 Uddman i Rystad (red) 1992:23ff; jfr Fryklund & Peterson 1989; jfr Edgerton, Fryklund & Peterson i Bjurulf & Fryklund (red) 1994.

219 Fryklund & Peterson i Rystad (red) 1992:85.

220 Fryklund & Peterson 1989:134ff.

att svenskarna på sikt skulle bli en minoritet i Sverige genom den generösa flyktinginvandringen. En del menade att de röstade nej i folkomröstningen av omsorg för världens hjälpbehövande. Man menade att det var fel flyktingar som skulle anlända (de rika och de som kommer på falska premisser) och att de som verkligen var i behov av hjälp inte hade några möjligheter att lämna sitt land och söka asyl i Sverige. Ett liknande argument var att man gjorde flyktingarna en björntjänst genom att bevilja dem asyl och på så sätt skilja dem från den egna miljön och därigenom utsätta dem för kulturkrockar.

Den andra gruppen av argument bland dem som röstade nej i folkomröstningen handlade i huvudsak om att man ville visa solidaritet med de politiker, främst då centerns Sven-Olle Olsson, som stod bakom folkomröstningen. Många menade också att de värnade om den kommunala självbestämmanderätten och som ett led i detta valde att rösta nej.

Analyser visade att det inte fanns något starkt samband mellan valresultatet och rasistiska föreställningar. Det visade sig att endast en av tio Sjöbobor uppgav sig ha röstat nej i folkomröstningen utifrån rasistiska motiv.²²¹

En möjlig förklaring till utfallet i folkomröstningen i Sjöbo 1988 är att det lilla samhället Sjöbo upplevde ett hot från två fronter. Dels handlade det om ett indirekt hot som en konsekvens av samhällets omstrukturering, vilket lett till försämrade livsvillkor för många av kommunens invånare. Sjöbo var en kommun starkt präglad av jordbruk, och i takt med att det svenska samhället övergick från industriellt till ett postindustriellt samhälle med fokus på en utökad servicesektor, blev det också allt svårare för lantbrukare att försörja sig på den egna egendomen.

Det andra hotet kom från det omkringliggande samhället som så kraftigt reagerade och agerade mot kommunens beslut att hålla en folkomröstning. Reaktionen i Sjöbo blev att invånarna slöt sig samman mot vad som uppfattades som en

yttre fiende. Centerpartiet fångade upp dessa strömningar, formulerade populistiska appeller kring flyktingfrågan och gjorde sig därmed till talesman för folket i kommunen. Denna appell formulerades som en motsättning mellan folket och eliten, det vill säga mellan invånarna i Sjöbo och politikerna och byråkraterna i Stockholm.²²²

10.1.3 Var händelseutvecklingen i Sjöbo kommun under 1980-talet en parentes eller en stormsvava?

På frågan om händelseutvecklingen i Sjöbo var något unikt i svensk historia måste svaret bli både ja och nej. Det finns argument för att den kraftiga nej-majoriteten i folkomröstningen var något unikt. I den studie som gjordes av Fryklund & Peterson i slutet av 1980-talet visade det sig att de unika inslagen intimt hängde samman med det som författarna valde att kalla »det dubbla främlingskapet«. Det dubbla främlingskapet i Sjöbo handlade inte bara om att en människa uppfattades som en främling om han eller hon avvek i alltför stor utsträckning från den sjöboitiska normen vad gällde utseende, beteende, språk, kultur och religion. Det dubbla främlingskapet konstruerades även kring en vi-de-dikotomi, där Sjöbo ställdes mot resten av det svenska samhället. Kontentan av detta dubbla främlingskap blev att just förekomsten av en social miljö, som på många sätt var unik för Sjöbo, talar för att händelseutvecklingen där var en tillfällighet i svensk politik. Sjöbo var vid denna tidpunkt på flera punkter verkligen unikt i Sverige, och enligt flera attitydundersökningar var flyktingmotståndet i övriga Sverige inte lika stort och utbrett som i just Sjöbo.

Men det finns omständigheter som talar för att händelserna i Sjöbo *inte* var unika. Liknande förutsättningar, det vill säga förutsättningar för populism, fanns (och finns) latent i hela samhället och i vitt skilda sociala miljöer. Sannolikheten för att denna typ av latent förutsättningar ska mobiliseras är olika stor, men den varierar *inte*

221 Fryklund & Peterson 1989:134ff.

222 Fryklund & Peterson i Rystad (red) 1992:95; jfr Fryklund & Peterson 1989.

med andelen lantbrukare – något som det ofta hänvisas till i försöken att förstå händelseutvecklingen i Sjöbo.²²³

Folkomröstningen ägde rum 1988. Bara tre år senare lyckades ett helt nytt politiskt parti på mycket kort tid etablera sig på nationell nivå. Partiet var Ny demokrati, och det bidrog till att de borgerliga vann valet och socialdemokraterna förlorade makten efter mer än tio år i regeringsställning. Ny demokrati var ett utpräglat högerpopulistiskt parti. Det bildades med utgångspunkt i en kritik av den svenska modellen eller den svenska välfärdsstaten, där det retoriska budskapet kretsade kring en blandning av nyliberala inslag och främlingsfientliga undertoner. Partiet var uttalat kritiskt mot den svenska flykting- och invandrapolitiken och förordade en mycket strängare lagstiftning på detta område. Kontentan av detta är att om man studerar händelsen i Sjöbo enbart som en isolerad företeelse, kan man konstatera att det fanns många unika omständigheter. Men sätter man in fallet Sjöbo i en större kontext och i en utvidgad tidsram, ser man tydligt hur händelserna i Sjöbo varslade om att något nytt höll på att ta form inom den svenska politiken, och framför allt om att något höll på att förändras i det svenska samhället. Händelserna i Sjöbo är av betydelse även därför att det var första gången som ett tidigare dolt folkligt missnöje med såväl det politiska etablissemanget som med den förda flykting- och invandringspolitiken i landet visades. Händelserna visade också att det även i Sverige var möjligt att vinna väljarframgångar med ett invandrings- och invandrarkritiskt budskap med främlingsfientliga undertoner. Denna kunskap använde Ny demokrati sig av tre år senare när de ställde upp i riksdagsvalet med en politisk agenda präglad av intolerans och främlingsfientlighet.

10.2 1990-talet: Greven och betjänten intar den politiska scenen

I Sverige var det alltså först genom Ny demokratis snabba politiska genombrott i början av 1990-talet som ett högerpopulistiskt parti lyckades etablera sig på den nationella politiska arenan. I valet 1991 lyckades partiet med konststycket att efter en mycket intensiv valkampanj ta sig in i riksdagen med 6,7 procent av rösterna. Bara drygt tio månader tidigare, i november 1990, hade planerna på ett nytt politiskt parti börjat ta form då greve Ian Wachtmeister och skivbolagsdirektören Bert Karlsson träffades för första gången på Arlanda. I en artikel i en svensk kvällstidning hade Bert utsett Ian till statsminister i sin drömgovernment. När de båda en tid senare medverkade i ett svenskt debattprogram presenterades en ny undersökning som visade att närmare var fjärde svensk kunde tänka sig att rösta på Bert Karlssons fiktiva parti. Ians och Berts deltagande i debattprogrammet blev upptakten till Ny demokrati. Partiets etablering på den politiska scenen underlättades av att båda frontfigurerna sedan tidigare var välkända personligheter, vilket i sin tur ledde till att partiet fick stort utrymme i massmedia redan innan det formellt bildats. Bert Karlsson var skivbolagsdirektör och ägare till nöjesparken Skara Sommarland, och han hade dessutom uppmärksammats som hårdför kritiker av de höga svenska matpriserna. Ian Wachtmeister var greve och välkänd affärsman och hade lång erfarenhet av styrelsearbete då han under många år varit ledamot i ett antal svenska börsnoterade företags styrelser. Dessutom var han egen företagare och aktiv i *Den nya välfärden*, som var en tanke-smedja sponsrad av SAF. Ian var även känd för att kritisera och ironisera över den svenska politiska eliten och byråkratin. Genom en artikel som publicerades i DN under vintern 1990 meddelade Ian och Bert att de startat ett nytt politiskt parti som gavs namnet Ny demokrati. Några månader senare var den formella processen avklarad och partiet registrerat, och jakten på potentiella väl-

223 Fryklund & Peterson 1989:153ff; jfr Edgerton, Fryklund & Peterson i Bjurulf & Fryklund (red) 1994.

jare inför höstens val kunde påbörjas. Vägen fram till valet i september 1991 kantades av hinder för det nybildade partiet, men de lyckades ändå över förväntan i valet och fick alltså nästan 7 procent av svenska folkets röster. Detta ledde till att socialdemokraterna fick lämna ifrån sig makten till det borgerliga blocket för första gången sedan slutet av 1970-talet, och innebar att även Sverige hade fått ett högerpopulistiskt parti på nationell nivå.²²⁴

Det visade sig att partiet lyckades vinna stöd bland besvikna socialdemokratiska och moderata väljare, samtidigt som det lyckades mobilisera röstkolkare i stor utsträckning. Det visade sig även att Ny demokrati stöddes av en relativt stor andel arbetarväljare – 10 procent av industriarbetarna uppgav att de lagt sin röst på Ny demokrati. En annan stor grupp återfanns bland småföretagarna där 12 procent röstade på partiet. Ny demokrati rekryterade även i hög grad sina väljare bland män, ungdomar och personer bosatta utanför storstäderna.²²⁵

10.2.1 Faktorer som gynnade framväxten av Ny demokrati

10.2.1.1 Makrostrukturella förändringsprocesser

En faktor som mer implicit underlättade för Ny demokrati att slå igenom politiskt var att Sverige i likhet med övriga Västeuropa genomgick en förändringsprocess som innebar en övergång från ett industriellt till ett postindustriellt samhälle. Detta märktes bland annat genom att andelen industriarbeten i Sverige kraftigt minskade samtidigt som det skedde en tillväxt för serviceinriktade arbeten. Denna övergång till ett postindustriellt samhälle främjade framväxten av ett högerpopulistiskt parti bland annat på grund av att den bidrog till att traditionella arbetarmiljöer sakta men säkert

eroderades bort, vilket minskade klassröstningen och frigjorde nya röster som ett nytt parti kunde mobilisera.²²⁶

10.2.1.2 Den tilltagande högervinden

Under senare delen av 1980-talet påbörjades en förändring av väljarnas sympatier såtillvida att det blev en förskjutning åt höger. Dessa förändringar kunde spåras i attitydundersökningar av en typ som har genomförts i Sverige och i många andra länder under en längre tidsperiod. Ett första tecken på denna förskjutning var att allt färre väljare definierade sig som »vänster« och i stället drogs åt höger. Vidare förändrades synen på den offentliga sektorn såtillvida att allt fler väljare ansåg att den vuxit sig alltför stor. Dessutom började ett växande missnöje med välfärdsstaten att breda ut sig bland invånarna. Dessa förändringar kom tillsammans att ligga till grund för en tilltagande högervridning i det svenska samhället.

Det var flera orsaker som bidrog till att denna högervåg drog fram över Sverige (och många andra västeuropeiska länder). Kommunismens fall i Östeuropa var en viktig orsak, eftersom denna händelse bidrog till ett uppsving för tilltron till marknadsekonomin. Även högkonjunkturen under den senare delen av 1980-talet skapade gynnsamma förutsättningar. Den tilltagande högervinden i det svenska politiska systemet kan dock inte ensam förklara framväxten av Ny demokrati, med tanke på konkurrensen från ett redan existerande högerparti i form av moderaterna. I stället måste förståelsen vidgas till att omfatta även ett växande missnöje bland väljarna när det gällde etablerade politiker och de politiska institutionerna, i kombination med minskad klassröstning och partiidentifikation. Detta bidrog till att andelen väljare som bytte parti mellan två val ökade från mitten av 1980-talet och nådde sin högsta nivå just 1991, när Ny demokrati fick sitt genombrott. Den tilltagande misstron mot politiker och de etablerade partierna i kombination med minskat klassröstande, minskad partiidenti-

224 Håkansson i Bjurulf & Fryklund 1994:9ff; Taggart 1996:6ff; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:199ff; Rydgren 2005:39ff.

225 Edgerton, Fryklund & Peterson i Bjurulf & Fryklund 1994:140; Westlind i Bjurulf & Fryklund 1994:55f; Taggart 1996:160f; Rydgren 2005:45.

226 Rydgren 2005:45f; jfr Betz 1994.

fikation och tendenser till att skifta parti mellan två val medförde således att det fanns ett större antal väljare som var rörliga i sina politiska preferenser och som därmed kunde attraheras av ett nytt politiskt parti.²²⁷

10.2.1.3 Nya nischer, nya politiska frågor

Traditionellt har frågor kopplade till den socioekonomiska konfliktdimensionen varit av absolut störst betydelse för hur svenska väljare valt att rösta i riksdagsvalen. Men under slutet av 1980-talet öppnades det nya nischer där frågor kopplade till den sociokulturella konfliktdimensionen fick ett ökat utrymme i den politiska debatten. De etablerade partierna var inte särskilt aktiva i denna debatt, utan fokuserade uteslutande sin politik på frågor kopplade till den socioekonomiska konfliktdimensionen. Ny demokrati kan beskrivas som ett utpräglat ekonomistiskt och nyliberalt parti som satte de ekonomiska frågorna i fokus. Men Ny demokrati lyckades kombinera detta utpräglande socioekonomiska perspektiv med frågor kopplade till den sociokulturella konfliktdimensionen. Först och främst gällde detta den svenska flykting- och invandringspolitiken, men även andra sociokulturella frågor kopplade till lag och ordning och familjens betydelse gavs stort utrymme i Ny demokratis politiska retorik. När Ny demokrati dök upp på den politiska scenen fanns det plötsligt ett politiskt parti som var redo att utnyttja den nisch som öppnats upp inom den sociokulturella konfliktdimensionen. Ny demokratis främlingsfientliga budskap passade bra in i denna nisch, och eftersom inget av de etablerade partierna hade »monopoliserat« denna fråga låg fältet öppet för Ny demokrati.²²⁸

Trots detta var Ny demokrati inte först med att använda sig av invandrarfrågan för att föra ut sitt politiska budskap – detta hade redan skett i samband med händelserna i Sjöbo. Vad Ny demokrati lyckades göra var att utnyttja den opinion i Sverige

som ansåg att den svenska flykting- och invandringspolitiken antagit alltför generösa former. Detta sammanföll även med att den konsensus kring den svenska flykting- och invandringspolitiken som rått sedan mitten av 1970-talet sakta luckrades upp i mitten av 1980-talet. Bristen på samsyn bland de politiska partierna när det gällde den förda politiken blev märkbar i samband med 1989 års riksdagsbeslut om en ny utlänningslag.²²⁹

10.2.2 Ny demokratis ideologiska utgångspunkter

Ny demokrati byggde sin politik framför allt på tre teman. Det första temat var en skarp kritik av det politiska etablissemanget. Ny demokrati ansåg sig representera något nytt i det politiska systemet: De var ett parti som talade för det svenska folket och som byggde sin politik på vanligt »sunt förnuft« – till skillnad från de etablerade politiska partierna, som enligt Ny demokrati endast upprätthöll en fasad av ideologisk olikhet, men som i allt högre grad kommit att präglas av elitistiska och byråkratiska maktstrukturer, och som därigenom vänt sig bort från det »vanliga« folket och folkets intressen.²³⁰

Det andra temat bestod av främlingsfientlighet och välfärdschauvinism. Den invandrar kritik som Ny demokrati stod för grundade sig på ett ekonomiskt perspektiv och partiet framhävde ofta de orimligt höga kostnader som man menade var sammankopplade med invandringen. Partiet förordade även assimilering av de invandrare som kom till Sverige. Ny demokrati förenade ofta sin invandrar kritik med en form av välfärdschauvinism, då man menade att kostnaderna för flykting- och invandrarpolitiken medförde en försämrad välfärd, något som först och främst skulle drabba svenskarna genom en mindre effektiv välfärdsapparat med försämrad vård, skola och omsorg som främsta konsekvenser. Partiet använde sig även av

227 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:200ff; Rydgren 2005:42ff.

228 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:202ff; Rydgren 2005:42, 51f.

229 Edgerton, Fryklund & Peterson i Bjurulf & Fryklund (red) 1994:85; Rydgren 2005:51f.

230 Westlind i Bjurulf & Fryklund (red) 1994:51; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:203; Rydgren 2005:65f.

främlingsfientliga inslag i sin politiska retorik och framställde ofta invandrare och flyktingar som en hotfull och skrämmande grupp individer som skulle komma att hota den svenska kulturen.²³¹

Det tredje temat utgjordes av partiets radikala nyliberalism. Som nämndes tidigare var Ny demokrati ett ekonomiskt präglat parti, vilket inte minst blev tydligt i de nyliberala inslagen. Det var uppenbart att ekonomiska värden hade företräde framför kulturella värden. Konkreta nyliberalistiska förslag som framfördes av partiet var till exempel sänkta skatter, privatisering av vård och omsorg samt ökad självbestämmanderätt för skolor. Det var förslag som alla låg väl i linje med traditionella nyliberalistiska perspektiv som förordade en återhållen statsapparat.²³²

10.2.3 Ny demokratis organisatoriska uppbyggnad

Ny demokrati hade en ganska ovanlig partiororganisation. Främst berodde detta på det tude-lade partiledarskapet, men även avsaknaden av en gräsrotsrörelse spelade in. Partiet var oerhört toppstyrt; ledningen handplockade riksdagskandidater i stället för att låta ett nomineringsförfarande vara en del av rekryteringsprocessen. Ett annat mycket ovanligt grepp från partiets sida var att ledningen inte uppmuntrade framväxten av lokala partiorganisationer, utan snarare motarbetade en sådan utveckling. Partiet utarbetade ett system som gick ut på att låta lokala partier köpa sig rätten till partinamnet genom speciella avtal, vilket försvårade etableringen av lokala partiavdelningar.

Intressant är att det framförts en hypotes om att det var just partiets toppstyrda organisationsstruktur som möjliggjorde det snabba etableringsförloppet. De beslut som fattades behövde aldrig genomgå en långsam byråkratisk process, utan partiledningen kunde fatta beslut helt och hållet på egen hand.

231 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:203; Rydgren 2005:59.

232 Westlind i Bjurulf & Fryklund (red) 1994:50f; Taggart 1996:7; Rydgren 2005:57.

Eftersom partiet var nybildat hade det inte tillgång till statliga resurser i form av partistöd och dylikt. I stället var det nybildade partiet tvunget att vända sig till alternativa källor för att få fram resurser. Partiet lyckades med detta genom att använda sig av ett redan befintligt och stort kontaktnät inom det svenska näringslivet. En annan absolut nödvändig resurs för ett nystartat parti är utrymme i massmedia. Detta fick Ny demokrati med generösa mått, dels på grund av att de två frontfigurerna sedan tidigare var välkända profiler i Sverige och dels på grund av att massmedia attraherades av de oväntade och med svenska mått mätt spektakulära utspel som partiet ständigt bidrog med. Därmed lyckades Ny demokrati få ut sitt politiska budskap utan att vara beroende av en ideellt arbetande gräsrotsrörelse.²³³

10.2.4 Ny demokratis försvinnande från den politiska scenen

I samband med valet 1994 försvann Ny demokrati ur riksdagen med endast 1,2 procent av rösterna. Det var en lång rad händelser som ledde fram till denna utveckling. Den högervind som tre år tidigare gynnat partiets snabba framväxt hade nu vänt till en vänstervind, som främst berodde på den djupa ekonomiska kris som Sverige kastades in i under 1990-talets första år. I samband med detta förändrades väljarnas preferenser såtillvida att allt fler återigen kategoriserade sig som vänster- i stället för högerorienterade, det vill säga det omvända scenariot jämfört med det som tre år tidigare gynnat Ny demokratis etablering. I takt med kraftiga besparingar i den offentliga sektorn och andra nedskärningar inom den svenska välfärdsstaten, som på ett mycket direkt sätt påverkade de flesta svenskers tillvaro, kom allt fler väljare att reagera på den offentliga sektorns nedmontering. Även detta var det omvända scenariot jämfört med det som tre år tidigare verkat i positiv riktning för Ny demokrati, då många svenskar ansåg att den offentliga sektorn vuxit sig

233 Taggart 1996:7; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:204f; Rydgren 2005:71ff.

alltför omfattande och att delar av välfärdsstaten fungerade ineffektivt. Sammanfattningsvis kan man konstatera att många av de faktorer som tre år tidigare främjat och underlättat Ny demokratis etablering 1994 i stället kom att bidra till partiets successiva sönderfall.²³⁴

Utöver detta fanns även ytterligare några faktorer som försvårade för partiet att bibehålla sin ställning på den politiska scenen. En av de viktigaste faktorerna handlade om inre stridigheter såväl inom partiledningen som mellan partiledningen och partimedlemmarna. Konflikten inom partiledningen hade funnits i partiet redan från starten, men blivit allt mer framträdande och allvarlig under de tre år då Ny demokrati var regeringens stödparti. Dels handlade konflikten om en klassisk maktkamp mellan Ian och Bert, dels handlade det om meningsskiljaktigheter rörande synen på hur partiet på bästa sätt skulle utnyttja den populistiska anti-etablissemangsstrategin. För Ian Wachtmeister fungerade den populistiska utgångspunkten som en strategi för att realisera de ideologiska mål partiet ville uppnå. Enligt detta synsätt skulle den populistiska anti-etablissemangsstrategin överges i takt med att partiet anpassade sig till det parlamentariska system inom vilket det verkade. Detta synsätt delades inte av Bert Karlsson. I stället förordade han att den populistiska strategin skulle vara partiets ledstjärna i kampen mot de etablerade partierna och det politiska systemet. För Bert Karlsson var således anti-etablissemangsstrategin det övergripande ändamålet per se, medan Ian Wachtmeister snarare använde den populistiska strategin som ett tillfälligt verktyg för att uppnå specifika politiska mål.²³⁵

Konflikten mellan partiledningen och partimedlemmarna handlade främst om medlemmarnas missnöje med partiets toppstyrning. I och med maktkoncentrationen kring de två partiledarna var dörrarna stängda för partipolitiskt avancemang för de medlemmar som inte tillhörde den

innersta kretsen. En annan dimension av denna konflikt mellan gräsrotterna och ledningen handlade om bristen på demokratisk insyn i beslutsprocesserna och de därigenom kraftigt begränsade möjligheterna för medlemmar att påverka beslut och partiets ideologiska inriktning.²³⁶

En tredje kategori av faktorer som negativt påverkade Ny demokrati och dess förmåga att bibehålla sin attraktionskraft hos väljarna, handlade om att den ekonomiska krisen bidragit till att frågor kopplade till den sociokulturella konfliktdimensionen förlorat sin dragningskraft på väljarna. I stället var det återigen socioekonomiska frågor som stod i fokus. De delar av Ny demokratis politik som rörde frågor av sociokulturell karaktär kom därför att bli otidsenliga, och partiet hamnade i otakt med väljarnas preferenser. På grund av att partiet under de tre år som gått hade hunnit bygga upp någon form av partiorganisation (om än inte lika stabil som en partiorganisation i traditionell mening), kunde partiet inte lika lätt hänga med i dessa förändringar.

Ett annat taktiskt misstag från partiledningens sida var att de inte var tillräckligt lyhörda för väljarnas attityder till ett svenskt medlemskap i EU. Partiet höll envetet fast vid sitt stöd för ett svenskt inträde i unionen, medan många av partiets väljare var starkt kritiska till denna tanke. Detta var åter ett tecken på hur Ny demokrati hamnade i otakt med de egna väljarna.²³⁷

Det visade sig även att partiets uttalade kritik mot de etablerade partierna och det politiska systemet i stort försvårade för partiet att tre år senare – som stödparti till den borgerliga regeringen – fortsätta att kritisera det system som de själva stöttat under mandatperioden. Partiet klarade inte av att med bibehållen trovärdighet fortsätta att stödja den borgerliga regeringen och samtidigt utnyttja den systemkritik som de använt som lockbete inför valet 1991. Därigenom förlorade Ny demokrati sin attraktionskraft hos de väljare som lockats av dess budskap om att en ny kraft

234 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:205ff; Rydgren 2005:75f.

235 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:208f.

236 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:208f; Rydgren 2005:79ff.

237 Rydgren 2005:76f.

behövdes i det svenska politiska systemet och att Ny demokrati var det parti som äntligen skulle föra folkets talan gentemot makthavarna i det politiska etablissemanget.

Avslutningsvis kan man konstatera att Ny demokrati var extra sårbara i det förändrade politiska klimatet eftersom partiet saknade en stabil väljarbas. När väljarna inte längre kände igen det parti de röstat på tre år tidigare, och när nyhetens behag lagt sig, vände de Ny demokrati ryggen.²³⁸

I februari 1994 avgick Ian Wachtmeister som partiledare för Ny demokrati. Han lämnade ett parti i upplösning, präglad av interna stridigheter samt svårigheter att lyssna på väljaropinionen och styra partiet i opinionens riktning. Tiden som följde fram till valet i september var kaotisk och kantades av upprepade partiledarbyten och olika skandaler. I valet 1994 föll partiet ur riksdagen med endast 1,2 procent av rösterna. Därmed var denna epok med ett svenskt högerpopulistiskt parti representerat i riksdagen, och fungerande som stödparti åt regeringen, ett minne blott. Men bara några år senare började ett annat parti att formera sig med ambitionen att ta vid där Ny demokrati slutade.

10.3 2000-talet: Sverigedemokraterna putsar fasaden

Sverigedemokraterna är ett parti som har ett brokigt förflutet och som på olika sätt varit närvarande på den politiska scenen sedan slutet av 1990-talet. Partiet skulle kunna betecknas som ett parti med starka drag av högerpopulism, men det är viktigt att poängtera att meningarna går isär när det gäller hur detta parti bör uppfattas och kategoriseras. En del menar att partiet bör betraktas som ett »rasistiskt nationellt parti som formats inom ramen för den traditionella fascistiska rörelsen«.²³⁹ Andra definierar Sverigedemokraterna som ett nationalistiskt parti med ett uttalat

främlingsfientligt budskap.²⁴⁰ Åter andra forskare anser att det är korrekt att kategorisera Sverigedemokraterna som ett högerpopulistiskt parti som baserar sin politiska retorik på en kombination av etnonationalism och främlingsfientlighet.²⁴¹ Sverigedemokraterna själva tar dock avstånd från alla sådana kategoriseringar och anser sig vara ett mittenparti med en ekologisk grundsyn som inte ska räknas in vare sig i den rasistiska eller högerpopulistiska partifamiljen. Eller som partiet självt uttrycker det på sin webbplats: »Sverigedemokraterna är ett demokratiskt nationalistiskt parti. Vårt program bygger på en rad ställningstaganden med nationell samhörighet, frihet och ett ekologiskt medvetande som grund.«²⁴²

10.3.1 Sverigedemokraternas tradition, framväxt och politiska bakgrund

Sverigedemokraternas historia är färgad av rörelser och partier som var aktiva i Sverige i slutet av 1970-talet och framåt. Tiden mellan 1979 och 1986 präglades av den rörelse som kallades Bevara Sverige Svenskt (BSS).²⁴³ Rörelsen grundades av Leif Zeilon-Ericsson, vars främsta budskap handlade om att Sverige inte kunde anses vara en demokrati utan snarare en diktatur, där massmedias främsta uppgift inte var att sprida nyheter utan snarare att dölja sanningen för det svenska folket.²⁴⁴ Det som gjorde BSS unikt i sammanhanget var att de valde att enbart fokusera på en enda politisk fråga, nämligen invandring. Enfrågepartier var inte något som tillhörde vanligheterna i svensk politik.²⁴⁵

År 1986 slogs BSS samman med det Stockholmsbaserade partiet Framstegspartiet. Fram-

240 Lodenius & Wikström 1997:187.

241 Rydgren 2005:119.

242 www.sverigedemokraterna.se

243 BSS hade den engelska rörelsen National Front som främsta förebild. National Front var och är en utpräglad rasistisk organisation, men den ansåg sig vara en demokratisk och oantastlig sammanslutning.

244 Lodenius & Wikström 1997:122, 189; Ekman & Larsson 2001:57.

245 Ekman & Larsson 2001:83ff.

238 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:207; Rydgren 2005:92f.

239 Ekman & Larsson 2001:8.

stegspartiet hade skapats i början av 1960-talet av den tidigare (sedermera uteslutne) centerpartisten Bertil Rubin. Meningen med partiet var att skapa ett borgerligt alternativ vars uppgift skulle vara att fungera som en bro mellan centern, folkpartiet och moderaterna.²⁴⁶ Trots höga ambitioner höll inte partiet måttet, utan Framstegspartiet föll till slut sönder i en mängd olika småpartier.²⁴⁷

Ur sammanslagningen skapades ett nytt parti som gavs namnet Sverigepartiet. Partiet misslyckades dock med sina politiska intentioner och kom att brytas sönder allt mer. Ur de spillror som kvarstod av Sverigepartiet skapades 1988 ytterligare ett nytt parti. Partiet gavs namnet Sverigedemokraterna.²⁴⁸ Sverigedemokraterna själva menar att partiet inte har några historiska kopplingar till svenska nationalsocialistiska partier. Enligt Sverigedemokraternas webbplats bildades partiet genom att ett antal politiskt intresserade individer samlades en kväll i en lägenhet i Stockholm med ambitionen att skapa ett nytt svenskt politiskt parti.²⁴⁹ Utåt sett menar Sverigedemokraterna att partiet var uppbyggt utifrån demokratiska grundvalar och att såväl partiledning som vanliga medlemmar redan inledningsvis tog avstånd från rasism, nazism och antisemitism. Men vid en närmare granskning visade det sig att partiet sålde rasistiska och nazistiska böcker under stora delar av 1980- och 1990-talet.²⁵⁰

Den förste partiledaren hette Anders Klarström och hade tidigare varit aktiv i Nordiska Rikspartiet och var dessutom dömd för en mängd olika brott. Under samma tid skapades det även ett antal olika lokalföreningar runt om i Sverige knutna till Sverigedemokraterna, bland annat i Stockholm och

Malmö. I valet 1988, som var det första nationella val som Sverigedemokraterna ställde upp i, fick partiet ca 1 100 röster; i Vårgårda kommun var partiet enbart 17 röster från att ta ett mandat i kommunfullmäktige.²⁵¹

I samband med valet 1991 lyckades Sverigedemokraterna vinna sina första kommunala mandat, nämligen ett i Dals-Långed och ett i Höör. I valet 1994 fick Sverigedemokraterna 14 000 röster – en stor besvikelse för partiet, som hade hoppats på mångdubbelt fler. Valresultatet för Sverigedemokraterna resulterade dock i fem kommunala mandat, nämligen två i Dals-Ed, ett i Ekerö och två i Höör.²⁵²

I samband med valrörelsen 1994 dök Mikael Jansson upp för första gången i Sverigedemokraternas styrelse. Jansson var en avhoppad centerpartist från Örebro som inte hade några tidigare kopplingar till nazistorganisationer och som dessutom var ostraffad, något som var att betrakta som en tillgång för ett parti som Sverigedemokraterna. År 1995 tog Jansson över rollen som partiledare, och en av hans första åtgärder var att införa uniformsförbud på offentliga möten. Jansson försökte på olika sätt lansera partiet som ett nytt demokratiskt alternativ på den svenska politiska scenen. Under Janssons första år som partiledare antogs även ett nytt partiprogram där fokus framför allt lades på en politik som skulle bevara vad Sverigedemokraterna valde att kalla för det »genuint svenska« och den svenska nationen. De följande åren jobbade Jansson hårt för att förändra partiets image, och partiet har under åren tonat ned vissa detaljer i partiprogrammet som tidigare varit mycket provocerande och främlingsfientliga.²⁵³ Vid årsskiftet 1994/1995 uppstod slitningar mellan olika medlemmar inom Sverigedemokraterna. De främsta kombattanterna var medlemmar som tillhörde det gamla BSS-gardet och de lite yngre förmågorna. Konflikten resulterade i att ett antal personer bröt sig ur partiet och

246 Ekman & Larsson 2001:90f.

247 Ett av dessa småpartier var det skånska Framstegspartiet, som numera ingår i partialliansen Skånes Vål.

248 Ekman & Larsson 2001:109ff; Wigerfelt & Wigerfelt 2001:94; Andersson 2003:20 (c-uppsats); Lipponen 2004:63; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:215; Rydgren 2005:118.

249 www.sverigedemokraterna.se/historik

250 Ekman & Larsson 2001:113f.

251 Ekman & Larsson 2001:125ff.

252 Lodenius & Wikström 1997:190; Ekman & Larsson 2001:125ff, 144f.

253 Lodenius & Wikström 1997:190f.

startade en ny sammanslutning som kallade sig Nationella gruppen.²⁵⁴

I valet 1998 lyckades Sverigedemokraterna få närmare 20 000 röster och genom detta erhöll partiet åtta kommunala mandat.²⁵⁵ Under 2001 rådde viss turbulens inom Sverigedemokraterna. De två partimedlemmarna Anders Steen och Tor Paulsson bröt sig ur partiet och skapade i stället ett eget parti som gavs namnet Nationaldemokraterna. Detta parti skiljer sig inte nämnvärt från Sverigedemokraterna, men kan nog sägas ha en något hårdare politisk linje med ett mer utpräglat främlingsfientligt och rasistiskt budskap.²⁵⁶

I samband med valet 2002 gick Sverigedemokraterna framåt. Partiet lyckades få 1,4 procent av rösterna i riksdagsvalet och vann närmare 40 kommunala mandat, framför allt i Skåne, bland annat fyra mandat i Kävlinge, tre i Helsingborg och två i Malmö.²⁵⁷ Före valet 2002 fanns det en del röster i Sverige som menade att detta var att betrakta som ett ödesval för Sverigedemokraterna. Man menade att om partiet lyckades vinna 40 kommunala mandat eller fler, skulle partiet få »den plattform partiet behöver för att i nästa val, 2006, kunna uppträda som ett ’nationellt alternativ’«. ²⁵⁸

I maj 2005 tog Jimmie Åkesson över partiledarskapet från Mikael Jansson och satsade för fullt på kyrkovalet i september 2005. Partiet gick framåt i valet och fick ca 1,7 procent av rösterna, vilket motsvarar fyra mandat i kyrkomötet. Att valet 2005 är en framgång för partiet blir tydligt om man jämför med insatserna från föregående kyrkoval – partiet fördubblade sitt röstantal, även om det fortfarande är ett litet parti jämfört med de etablerade politiska partierna.²⁵⁹

Enligt partiet genomför man nu en storsatsning

på riksdagsvalet 2006, eftersom Sverigedemokraterna ser detta som sin stora chans att komma in i riksdagen och dessutom utöka sin representation i Sveriges kommuner.²⁶⁰

10.3.2 Sverigedemokraternas ideologiska utgångspunkter

Såväl ideologiskt som organisatoriskt är Sverigedemokraterna mycket inspirerade av franska Front National och den politik som detta parti står för. Sverigedemokraterna har på olika sätt etablerat kontakt med Front National och under valrörelsen 1998 fick partiet finansiellt stöd från Front National till att trycka valbroschyrer.²⁶¹ Sverigedemokraterna har försökt att ytterligare stärka banden till Front National genom att delta i det europeiska nätverk som Jean-Marie Le Pen organiserat och som går under namnet Euro-Nat. I nätverket ingår ett antal elektoralt framgångsrika västeuropeiska högerpopulistiska partier, såsom franska Front National och belgiska Vlaams Belang. De gemensamma nämna för medlemspartierna i nätverket är bland annat att det uteslutande handlar om partier som förespråkar extrem nationalism, motsätter sig överstatlighet (och därigenom EU) och står för en politik som till stora delar är präglad av främlingsfientlighet och xenofoba inslag.²⁶²

Till skillnad från Ny demokrati är Sverigedemokraternas ideologi starkt präglad av de främlingsfientliga inslagen, medan de ekonomiska perspektiven ges en kraftigt underordnad roll. I principprogrammen preciseras den ekonomiska politiken inte i någon större utsträckning, utan partiet beskriver sig som ett parti i mitten på höger-vänster-skalan, varvid decentralisering och utökat småföretagande ges en central roll när det gäller skapandet av en stabil ekonomi och tillväxt²⁶³:

254 Ekman & Larsson 2001:156.

255 Ekman & Larsson 2001:177ff.

256 Ekman & Larsson 2001:185.

257 Dagens Nyheters nätupplaga 2002-09-16; Andersson 2003:2 (c-uppsats); Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:218f.

258 Ekman & Larsson 2001:9.

259 Sydsvenskans nätupplaga 2005-09-19.

260 www.sverigedemokraterna.se

261 Wigerfelt & Wigerfelt 2001:94; Andersson 2003:2 (c-uppsats); Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:215; Slätt (red) 2004:72.

262 Larsson, Lagerlöf, Johansen & Zachrisson 1999:14f.

263 Sverigedemokraternas Principprogram 2003 (med

Sverigedemokraterna betraktar äganderätten som en nödvändig förutsättning för en lyckosam samhällsutveckling. En ansvarsfull, reglerad marknadsekonomi, byggd på långsiktighet och ekologiskt tänkande, är självklart. Tillväxt får inte ske på bekostnad av folkhälsa, miljö eller nationellt självbestämmande.²⁶⁴

När det gäller frågor av sociokulturell karaktär följer partiet en mer traditionell högerpopulistisk linje. De mest provocativa inslagen har förvisso tonats ned eller helt försvunnit ur partiprogrammen under årens lopp, till exempel de tidigare kraven på införandet av dödsstraff och kraftiga inskränkningar i aborträtten. I dagsläget betonar Sverigedemokraterna framför allt kärnfamiljens starka ställning i samhället och vikten av lag och ordning.²⁶⁵

Ett tydligt drag som partiet har gemensamt med högerpopulism är dess användning av anti-etablissemangsstrategin – en strategi som går ut på att föra fram kritik mot de etablerade politiska partierna och institutionerna. Kritiken handlar främst om att anklaga politiker och politiska institutioner för att inte längre representera folket eller tillvarata folkets intressen. Sverigedemokraterna använder sig flitigt av denna strategi och menar sig utgöra ett nytt politiskt alternativ som står på folkets sida och som för fram det »vanliga« folkets åsikter. Partiet menar att de vågar säga vad gemene man egentligen tycker och tänker om till exempel den svenska flykting- och invandringspolitiken.²⁶⁶

Ett inslag som är ganska nytt i Sverigedemokraternas politiska retorik och ideologi, men som är vanligt förekommande hos andra västeuropeiska högerpopulistiska partier, är etnisk-nationell väl-

ändringar gjorda i samband med årsmötet 8 maj 2005); se även Rydgren 2005:124.

264 Sverigedemokraternas Principprogram 2003 (med ändringar gjorda i samband med årsmötet 8 maj 2005).

265 Lodenius & Wikström 1997:189; Rydgren 2005:124.

266 Lodenius & Wikström 1997:189; Andersson 2003:22 (c-uppsats); Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:217f.

färdschauvinism. Det handlar om föreställningen om flyktingar och invandrare som kommer till Sverige och tär på den gemensamma kaka som välfärdsstaten utgör, utan att själva bidra till dess uppbyggnad. Konkret handlar det om att Sverigedemokraterna anklagar invandrare för att leva på bidrag och utnyttja de generösa välfärdsstatliga förmåner som genom decennier byggts upp. En intressant aspekt av denna välfärdschauvinism synliggjordes i ett upprop som publicerades på Sverigedemokraternas webbplats i augusti 2005. Uppropet gavs titeln »Invandrare, din plats är på vår sida!« och handlade om varför invandrarbefolkningen i Sverige skulle rösta på Sverigedemokraterna i kommande val. I uppropet, som var skrivet av en partimedlem med utländsk bakgrund, blev Sverigedemokraternas välfärdschauvinism mycket tydlig. Fokus lades på budskapet att de invandrare som i dag befinner sig i Sverige har fått *tillåtelse* av det svenska folket att vistas och bo i landet, samt att det svenska folket tillåter att dessa invandrare tar del av välfärden – en välfärd som invandrarna inte själva hjälpt till att bygga upp. På webbplatsen skriver den sverigedemokratiska medlemmen följande:

Du som är invandrare och jag, en sverigedemokrat och invandrare, har en stor och livsavgörande sak gemensamt. Vi har båda valt att leva våra liv här. Vi har fått tillåtelse av det svenska folket och medgivande att de delar med sig all välfärd till oss som vi inte hjälpt till att skapa.²⁶⁷

En annan sida av den välfärdschauvinism som Sverigedemokraterna för fram är att partiet vill påvisa ett orsakssamband mellan nedskärningar i välfärdsstaten och de kostnader som den generösa flykting- och invandringspolitiken medfört. Symptomatiskt för Sverigedemokraternas välfärdschauvinism är att partiet inte kan se några positiva effekter av invandringen.²⁶⁸

Den mest centrala delen av Sverigedemokraternas ideologi kretsar nästan uteslutande kring en

267 www.sverigedemokraterna.se

268 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:217f; Rydgren 2005:123f.

kombination av främlingsfientlighet och etniskt präglad nationalism. Partiets syn på nationen och nationalstaten ger uttryck för ett nostalgiskt perspektiv; partiet önskar framför allt se en nation och ett samhälle som byggts upp på traditionella grundvalar. Sverigedemokraterna ger ofta uttryck för en romantiserad längtan efter att återgå till en samhällsbyggnad som ser ut som »det såg ut förr«, vilket i sig är ett centralt ideologiskt tema inom högerpopulismen (jfr Fryklund & Peterson 1981; Taggart 2000). Rydgren uttrycker detta som »myten om det gyllene förflutna [som handlar om en] längtan tillbaka till en föreställd *gemeinschaft* utan konflikter och sociala problem.«²⁶⁹ Kopplat till den nostalgiska tanken om hur samhället och nationen rent idealt bör se ut återfinns även föreställningen om att skapa en nation bestående av en etniskt och kulturellt homogen befolkning. Sverigedemokraternas syn på nationen grundar sig således i en uppfattning om att nationen är lika med en gemensam kultur och ett etniskt avgränsat folk²⁷⁰:

Den viktigaste faktorn i ett tryggt, harmoniskt och solidariskt samhälle är den gemensamma identiteten, vilken i sin tur förutsätter en hög grad av etnisk och kulturell likhet bland befolkningen. Av det följer att den nationalistiska principen – principen om en stat, en nation – är grundläggande för Sverigedemokraternas politik. [...] Den nationalistiska principen bygger på idén om nationalstaten, att statens territoriella gränser ska överensstämma med de befolkningsmässiga gränserna. I sin ideala form är alltså ett sådant samhälle befolkningsmässigt homogent. De rådande omständigheterna i Sverige och i omvärlden omöjliggör att principen praktiseras till fullo.²⁷¹

269 Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:216; Rydgren 2005:119.

270 Sverigedemokraternas Principprogram 2003 (med ändringar gjorda i samband med årsmötet 8 maj 2005); Andersson 2003:21 (c-uppsats); Lipponen 2004:66ff; Rydgren (c) i Rydgren & Widfeldt (red) 2004:216; Rydgren 2005:119.

271 Sverigedemokraternas Principprogram 2003

Implicit i Sverigedemokraternas föreställning om det ideala samhället och nationen återfinns även ett inbyggt motstånd mot ett samhälle baserat på kulturpluralistiska principer. Motståndet grundar partiet på uppfattningen om att Sverige under de senaste decennierna haft en alltför omfattande och generös invandrings- och flyktingpolitik, som nu måste begränsas för att inte utarma vad de anser vara den unika etniska svenska kulturen och identiteten. Det finns även vissa inslag i Sverigedemokraternas ideologiska retorik som skulle kunna betraktas som neoracistiska. Denna form av rasism använder inte biologiska referensramar för att kategorisera individer, utan fokuserar snarare på kulturtillhörighet när det gäller att differentiera, kategorisera och exkludera (och inkludera) individer.²⁷² Sverigedemokraternas resonemang implicerar ett synsätt som fokuserar på att individer som på olika sätt avviker från gängse normen, såväl när det gäller utseende som när det gäller religiös tro och kulturtillhörighet, inte ska ges tillträde till »den svenska nationella gemenskapen«.²⁷³ Det som särskilt utmärker neoracistiska perspektiv är den uttalade tudelningen mellan vi (vi som inkluderas i gemenskapen) och de (de som exkluderas från gemenskapen). Dikotomin vi-de är mycket statisk i sin utformning och innebär i praktiken att det som skiljer »oss« från »dem« är skillnader som aldrig kan komma att överbryggas. Implicit i denna kategorisering ligger således upplevda kulturella skillnader. Drar man resonemanget till sin spets blir »de« en grupp främmande individer (invandrare) som Sverigedemokraterna menar aldrig kan komma att tillhöra det svenska samhället fullt ut. De invandrare och flyktingar som ändå befinner sig i samhället bör, utifrån ett kulturassistiskt perspektiv, därmed inte betrakta sig som jämlika medborgare, utan bör snarare agera och

(med ändringar gjorda i samband med årsmötet 8 maj 2005).

272 Balibar i Balibar & Wallerstein 1997/2002:37ff; Hervik 2004:253ff, 261; jfr Friedman 1999 och Gul lestad 2004.

273 Rydgren 2005:120.

se sig själva som besökare och gäster i ett värmland, vilket tydligt framkommer i det upprop som presenterades på Sverigedemokraternas webbplats 2005. Detta synsätt implicerar även en ojämlig maktrelation, där det således är värden (i detta fall den »etniska« svensken) som innehar all makt och där gästens (invandrarens) främsta uppgift är att vara tacksam för det han får vara med och dela. Dessutom förväntas gästen inte ställa några som helst krav på sin värd.²⁷⁴

Vidare grundar Sverigedemokraterna sitt motstånd mot kulturpluralism på en uppfattning om att den generösa svenska flykting- och invandringspolitiken bidrar till att de sociala problemen snabbt ökar liksom till att samhällsklyftorna växer. Enligt Sverigedemokraterna medför invandring ett samhälle präglad av social oro, eftersom de menar att invandrare för med sig ökad kriminalitet.²⁷⁵ För att minimera riskerna för att ett samhälle av denna typ utvecklas menar Sverigedemokraterna dels att invandringen kraftigt måste begränsas, dels att samhället i mycket större utsträckning måste förorda assimilering av flyktingar och invandrare. Det innebär att invandrare och flyktingar i Sverige måste överge sin kultur, sina sedvanor och sin religiösa tro för att till fullo kunna uppgå i vad partiet kallar för den svenska kulturen och nationen. Lång vistelsetid i Sverige samt gedigna kunskaper i svenska språket och svensk historia är ytterligare krav som partiet ställer på de invandrare och flyktingar som önskar bosätta sig i Sverige.²⁷⁶

274 Balibar i Balibar & Wallerstein 1997/2002:37ff; Hervik 2004:253ff, 261; jfr Friedman 1999 och Gullestad 2004.

275 På SD-kurirens (partiets officiella partitidning) webbplats uppdaterades regelbundet vilka brott som begåtts av individer som hade någon form av invandrarbakgrund. Detta gjordes genom »Lelle Penn« – en figur som fick kommentera brottsligheten i Sverige. I dag verkar inte »Lelle Penn« vara lika aktiv och inslaget har tonats ner något, men fortfarande är brottsrapporteringen på SD-kurirens webbplats färgad av etniska inslag där förövarens etnicitet alltid påtalas. (www.sd-kuriren.info).

276 Lipponen 2004:70; Rydgren (c) i Rydgren & Wid-

Sverige har genom århundradena upplevt ett antal invandringsvågor. Främst har det rört sig om ett begränsat antal invandrare från närliggande områden. Tendensen i modern tid har dock varit en oerhört omfattande invandring från avlägsna länder. Ett uttalat mål att skapa ett pluralistiskt samhälle har medfört ett allvarligt hot mot den svenska nationen och dess homogena sammansättning. Det råder ingen tvekan om att en sådan politik utgör en elakartad kränkning av den nationalistiska principen. [...] Principen omöjliggör inte invandring. Däremot måste invandringen hållas på en sådan nivå att den inte i grunden förändrar befolkningssammansättningen på så vis att etniska enklaver uppstår. När så ändå har skett finns det två möjliga lösningar: a) återvandring och b) assimilering – det vill säga att de, som invandrat, tar till sig majoritetskulturen och på sikt uppgår i nationen.²⁷⁷

10.3.3 Sverigedemokraternas organisatoriska uppbyggnad

Sverigedemokraterna har försökt bygga upp sin partiorganisation utifrån en traditionell struktur med partiledare, partiledning och en gräsrotsrörelse med aktiva medlemmar. I dag leds partiet av den nyvalde partiledaren Jimmie Åkesson, som till sin hjälp har partistyrelse, verkställande utskott, valberedning och programkommission.²⁷⁸

För en utomstående betraktare verkar det som om Sverigedemokraterna lyckats förhållandevis väl med att bygga upp lokala föreningar runt om i landet. Men partiet har samtidigt brottats med en del interna konflikter mellan just partiets ledning och gräsrotsrörelsen. Dels är gräsrotsrörelsen splittrad i åtminstone två falanger – en falang som förespråkar mer radikala inslag i partiets politik och en falang som föredrar en mer moderat hållning i partiets kärnfrågor. Liknande uppdelningar i en radikal och en moderat falang har även fun-

feldt (red) 2004:216; Rydgren 2005:120f.

277 www.sverigedemokraterna.se

278 www.sverigedemokraterna.se/organisation

nits inom partiledningen. Denna splittring inom partiledningen blev bland annat tydlig 2001, då två medlemmar bröt sig ur partiet, tog med sig delar av gräsrotsrörelsen och startade det mycket mer radikala partiet Nationaldemokraterna. Under 2003/2004 lämnade ytterligare en av Sverigedemokraternas frontfigurer partiet. De officiella skälen till avhoppet handlade om att personen i fråga ansåg att partiet var alltför främlingsfientligt och inte värnade om de demokratiska principerna fullt ut. Det avhopp som föranleddes av anklagelser om brister i demokratin och ett alltför radikalt främlingsfientligt budskap får antas ha haft en negativ inverkan på partiets image och ställning i det svenska politiska systemet. Det finns däremot anledning att tro att förlusten av delar av partiets mer radikala falanger på sikt kan vara till gagn för Sverigedemokraterna. För det första kan dessa avhopp underlätta för partiet att tvätta bort den stigmatisering som det levt med alltsedan starten. För det andra kan Sverigedemokraterna peka på förekomsten av ett parti (Nationaldemokraterna) som befinner sig ännu längre ut på högerkanten än vad Sverigedemokraterna gör, och som därmed torde vara än mer radikalt i sin framtoning.²⁷⁹

Sverigedemokraterna har inte haft lika stor tillgång till resurser som Ny demokrati hade på sin tid. Sverigedemokraterna saknade inledningsvis alla former av statligt partistöd och verkar ha begränsade möjligheter att frigöra ekonomiska resurser från alternativa bidragsgivare, såsom det privata näringslivet. Den resurs som framför allt kan kompensera uteblivna ekonomiska resurser är tillgången till massmedia. Det är ingen överdrift att påstå att Sverigedemokraterna varit bannlysta från samtliga massmediala forum som skulle ha kunnat innebära en positiv tillgång för partiet. Tvärtom förekommer Sverigedemokraterna nästan uteslutande i negativa sammanhang i svenska media.²⁸⁰ Kanske är denna situation dock på väg att luckras upp något. Inför kyrkovalet i september 2005 ombads Sverigedemokra-

terna att precisera sina viktigaste kyrkopolitiska sakfrågor i en av de svenska dagstidningarna. Sverigedemokraterna bjöds även in till att delta i en partipolitisk debatt i Malmö i relation till kyrkovalet. Huruvida massmedias syn på Sverigedemokraterna som ett stigmatiserat parti är på väg att förändras är i nuläget för tidigt att uttala sig om. Men ytterligare ett exempel på hur partiet har fått framträda i svenska massmedia på sistone är Jimmie Åkessons deltagande i SVT24:s intervjuprogram *Hetluft*. Åkesson deltog i maj 2005 i detta program, där han under 25 minuter intervjuades om Sverigedemokraternas politiska program. Visserligen sändes programmet i en kanal som inte är tillgänglig för hela den svenska befolkningen, men partiet gavs likväl utrymme i ett svenskt massmedium för att tala om sin politik. Åkessons framträdande kan dock inte räknas som en framgång, varken för Åkesson personligen eller för Sverigedemokraterna som parti. Några dagar efter det att programmet sänts gick det att på Sverigedemokraternas webbplats läsa Åkessons förklaring till det dåliga framträdandet. Han menade att han haft tillgång till ett felaktigt statistiskt material, och att detta var förklaringen till hans oförmåga att korrekt besvara en del av programledarens frågor.²⁸¹

En annan aspekt av Sverigedemokraternas förekomst i svenska massmedia är att även om partiet inte alltid *ges* massmedialt utrymme, *tar* partiet sig utrymme i media på eget initiativ. Företrädare för partiet gör återkommande inlägg i framför allt dagstidningar om hur de motarbetas av det politiska etablissemangen i de kommuner där de har representation. På ett teoretiskt plan kan detta förklaras med hänvisning till anti-etablissemangsstrategin. Sverigedemokraterna tar det politiska etablissemangets marginalisering av partiet som ett konkret exempel på att de har rätt i sin kritik av de etablerade politiska partierna och dessas företrädare. Partiet försöker alltså att göra en politisk poäng av att de marginaliseras av övriga partier,

279 Ekman & Larsson 2001:185; Slätt (red) 2004:53ff; Rydgren 2005:128f.

280 Rydgren 2005:127.

281 www.svt.se; www.sverigedemokraterna.se

och denna poäng paketeras på ett sådant sätt att den är medialt gångbar.

Ett sätt för Sverigedemokraterna att kompensera avsaknaden av massmediala och ekonomiska resurser, och samtidigt stärka organisationen, var rekryteringen av den före detta moderate riksdagsmannen Sten Andersson. Genom att erbjuda Andersson förstaplatsen på samtliga valsedlar till riksdagsvalet och tillgodose några av de (ideologiska) krav som Andersson ställde för att ställa upp som kandidat för Sverigedemokraterna, lyckades partiet med sin rekrytering.²⁸² Andersson har på ett mycket medvetet sätt lyfts fram som en nyckelperson i partiet, med syftet att förbättra och stärka partiets image. Andersson har synts på många av partiets valaffischer och på partiets officiella webbplats har han en egen spalt där han regelbundet kommenterar läget i den svenska politiken.²⁸³ Rekryteringen av Andersson har samtidigt gett partiet tillgång till viktig partipolitisk kunskap eftersom Andersson har mångårig erfarenhet av såväl internt partiarbete som politiskt arbete på nationell nivå.

Rekryteringen av Andersson kan också ses som ett led i Sverigedemokraternas strävan att försöka putsa sin politiska fasad. Genom att en tidigare moderat riksdagsman ansluter sig till partiet hoppas partiet vinna väljare som tidigare varit tveksamma till dess politik, och som valt att inte lägga sin röst på Sverigedemokraterna just beroende på partiets tidigare uttalade radikala budskap. Genom att tona ned vissa främlingsfientliga

inslag, förändra partiledningen och rekrytera välkända namn till partiet hoppas Sverigedemokraterna få det genombrott på nationell nivå som de har som målsättning. Det finns dock undersökningar som tyder på att partiet bland många väljare fortfarande anses som alltför extremt att rösta på.

Vilka politiska möjligheter har Sverigedemokraterna när det gäller att åstadkomma ett nationellt genombrott? De flesta forskare är överens om att partiet haft svårigheter när det gäller att skapa sig en respektabel fasad och att kunna övertala väljarna om att Sverigedemokraterna inte står för en antidemokratisk politisk linje. Sverigedemokraterna har försökt använda sig av anti-etablissemangsstrategin, men har inte lyckats ro detta i land lika framgångsrikt som sina motsvarigheter runt om i Europa. Detta i kombination med att de av många väljare betraktas som ett antidemokratiskt parti gör att partiet troligtvis även framöver får svårigheter att etablera sig ordentligt på den svenska politiska arenan.²⁸⁴ Som nämnts tidigare vann Sverigedemokraterna ett 40-tal kommunala mandat bara i Skåne i valet 2002. Frågan är således om detta kan ses som en tillfällig valframgång i likhet med den som Ny demokrati hade under början av 1990-talet eller om Sverigedemokraterna ska lyckas etablera sig som ett svenskt högerpopulistiskt parti med nationell representation. Valet 2006 blir en mycket intressant markör i detta avseende.

282 Slätt (red) 2004:14f.

283 www.sd-kuriren.info

284 Rydgren 2002b:49.

11. Sverige i Europa – från undantag till regel?

Sverigedemokraterna uppvisar till vissa delar inslag som gör att partiet skulle kunna beskrivas som ett svenskt högerpopulistiskt parti, men till skillnad från sina motsvarigheter i Europa saknar partiet representation såväl på nationell som på europeisk nivå. Det återstår fortfarande att se vilken utveckling Sverigedemokraterna kommer att genomgå framöver – om brytningen med partiets historiska bagage görs grundligt eller om partiet enbart putsar fasaden. Trots att det både i Danmark och i Norge ända sedan 1970-talet funnits populistiska partier, har inget parti från denna partifamilj lyckats slå rot i Sverige utan att marginaliseras. Ny demokrati fick visserligen ett visst politiskt genomslag genom att få 6,7 procent av rösterna i valet till riksdagen 1991, men vid nästkommande val hade partiet splittrats i olika falanger och lyckades inte hålla sig kvar i riksdagen.²⁸⁵ Sedan dess har inget svenskt högerpopulistiskt parti lyckats vinna nationell representation genom riksdagsmandat. Varför ser vi då inte ett framgångsrikt högerpopulistiskt parti med nationell representation i Sverige idag?

11.1 Sverige som undantag

Den forskning som fram till 1990-talets slut fokuserat på Sverige som undantag, har som förklaring till bristen på mobilisering av högerpopulistiska krafter främst framhållit socialdemokratins starka ställning i Sverige, avsaknaden av en stor politisk samhällsfråga som kunnat ena eller splittra befolkningen, samt den ekonomiska utvecklingen. En del forskare menar att den unika socialdemokra-

tiska hegemonin saknar motstycke i andra väst-europeiska länder. De väljare som var missnöjda med den socialdemokratiska politiken kunde under flera decennier visa sitt missnöje genom att rösta på de borgerliga partierna – det borgerliga blocket blev med andra ord ett naturligt alternativ för väljare som ville »missnöjesrösta«. Mot denna bakgrund fanns det inget uppenbart behov bland svenska väljare att söka nya politiska alternativ.

Andra teorier försöker förklara frånvaron av framgångsrik högerpopulism i Sverige genom att fokusera på det faktum att det inte var förrän på 1980-talet som Sveriges befolkning samlades till en stor folkomröstning kring en politisk kärnfråga (i detta fall handlade det om kärnkraften) – till skillnad från i Norge och Danmark, där frågan om inträde i EG skapade stor politisk oro och partisplittringar redan under början av 1970-talet, vilket i sin tur skapade en gynnsam plattform för utvecklingen av Fremskrittspartiet/Fremskridtspartiet.

11.1.1 Avsaknad av långvarig ekonomisk kris

En del forskare menar att det går att koppla samman framväxten av högerpopulistiska partier med konjunkturläget i det aktuella landet. Skarpna av denna teoribildning menar att uppkomsten av en djup och långvarig ekonomisk kris kan gynna framväxten av högerpopulistiska partier. Det går inte att förneka att Sverige befann sig i en djup ekonomisk kris under början av 1990-talet, vilket borde ha utgjort en god grogrund för framväxt och etablering av högerpopulistiska partier. Men eftersom konjunkturen förändrades under

²⁸⁵ Rydgren 2002b:33f.

de senare delarna av 1990-talet varade inte denna situation tillräckligt länge för att något högerpopulistiskt parti skulle kunna etablera sig under en längre sammanhållen tidsperiod. Trots att Ny demokrati växte fram under 1990-talets första år lyckades partiet inte konsolidera det inledande väljarstödet, utan försvann helt från den politiska scenen efter bara fyra år.²⁸⁶ Den forskning som bedrivits under början av 2000-talet visar dock att det är svårt att finna samband mellan graden av arbetslöshet och ekonomisk kris å ena sidan och framväxten av högerpopulistiska partier å den andra. Detta blir speciellt tydligt i den svenska kontexten. Trots att Sverige haft högre arbetslöshet än till exempel Österrike och Danmark, har det inte utvecklats något högerpopulistiskt parti i Sverige som blivit lika framgångsrikt som FPÖ eller Dansk Folkeparti.²⁸⁷ Än i dag är situationen sådan att Sverige, trots en i övrigt god ekonomisk utveckling, brottas med en relativt hög arbetslöshet. Men inte heller de senare åren har vi kunnat se någon trend mot att detta skulle gynna Sverigedemokraternas strävan efter nationella framgångar.

11.1.2 Inga tecken på konvergens i det svenska politiska systemet

Konvergens i det politiska rummet är ytterligare en faktor som kan användas för att förklara framväxten av högerpopulistiska partier. Konvergens kan resultera i en känsla bland väljarna att alla partier är lika och har samma politiska principer, och att det inte längre finns några skiljelinjer av ideologisk eller partipolitisk art mellan de etablerade partierna. Det kan i sin tur leda till misstro och missnöje bland väljarna. Högerpopulistiska partier på frammarsch kan utnyttja en sådan situation genom att påvisa för missnöjda väljare att det politiska etablissemanget representerar en likartad politisk linje utan större inbördes skillnader. Högerpopulistiska partier argumenterar ofta att väljarna inte kan förvänta sig att få en annan poli-

tik genom att rösta på ett av de etablerade oppositionspartierna, utan att det enda reella politiska alternativet är att rösta på ett politiskt parti som stått utanför de politiska processer som lett fram till den upplevda konvergensen.²⁸⁸ I den forskning som bedrivits har dock inga tendenser till upplevd konvergens i det svenska politiska systemet ännu kunnat spåras. I stället har merparten av de svenska väljarna en fortsatt tydlig bild av de etablerade politiska partiernas ideologiska skiljelinjer, och väljarna kan utan större avvikelser placera de olika partierna längs en höger-vänster-skala.²⁸⁹

11.1.3 Sverigedemokraterna som bromskloss

I dag går det med andra ord att betrakta Sverige som ett undantag när det gäller nationellt representerad högerpopulism. Men dagens forskning visar samtidigt att det finns incitament i det svenska samhället som på sikt skulle kunna verka gynnsamt för framväxten av ett starkt högerpopulistiskt parti. Ännu befinner vi oss dock inte i ett sådant läge. Kanske kan det vara så att avsaknaden av ett framgångsrikt nationellt representerat högerpopulistiskt parti i Sverige beror på det enkla faktum att Sverigedemokraterna existerar och fungerar som en bromskloss för andra partier tillhörande samma partifamilj. Så länge Sverigedemokraterna befinner sig i utkanterna av den politiska arenan, med ett väljarstöd på ett par procent, bromsar partiet möjligheterna för att ett högerpopulistiskt parti ska kunna etablera sig på den politiska arenan, eftersom Sverigedemokraterna redan fyller ut delar av denna elektoral nisch.

11.2 Faktorer som kan förvandla Sverige från undantag till regel

11.2.1 Invandringsfrågans politisering

Invandring, xenofobi och rasism är nyckelord i

286 Betz 1994:45ff; Rydgren 2002b:28ff.

287 Rydgren 2002b:35.

288 Taggart 1996:63; Kitschelt 1997:viif; Rydgren 2002b:47.

289 Rydgren 2002b:47.

studiet av högerpopulistiska partier. Ökad fokusering på invandringsrelaterade frågor har varit en viktig del i de högerpopulistiska partiernas strävan att skapa politisk mobilisering. Denna typ av partier använder sig ofta av xenofobiska stämningar i syfte att skapa syndabockar (i detta fall utgörs syndabockarna av invandrarbefolkningen) som de menar är ansvariga för de problem som samhället dras med. Dessa attityder blir även synliga i den form av välfärdchauvinism som högerpopulistiska partier använder sig av i sin politiska retorik.²⁹⁰ Forskningen visar dock att varken förekomsten av xenofobiska stämningar eller fokuseringen på frågor kopplade till invandring är en tillräcklig förutsättning för att högerpopulistiska partier ska växa fram och vinna gehör. För att till exempel frågor kopplade till invandring ska bli betydelsefulla för hur folk väljer att rösta gäller det att dessa frågor blir betraktade som politiska frågor – att frågorna politiseras.

I den svenska kontexten har invandningsfrågor inte varit avgörande för hur de svenska väljarna valt att rösta.²⁹¹ Undantaget är inledningen av 1990-talet, då undersökningar visade att invandningsfrågan blev mer betydelsefull för de svenska väljarnas val av politiskt parti. År 1991 var också det år som Ny demokrati lyckades ta sig in i den svenska riksdagen.²⁹² Ett annat undantag är valet 2002, då frågor rörande flykting- och invandningspolitik åter kom i fokus. Folkpartiet, som var det parti som drev dessa frågor hårdast i valrörelsen, gick starkt framåt i detta val, som också blev ett av partiets bästa.²⁹³ Men 1991 och 2002 får ändå betraktas som undantag i sammanhanget, eftersom aktuell forskning visar att invandningsfrågan inte politiserats över tid i samma stora utsträckning i Sverige som i många andra västeuropeiska länder där högerpopulistiska partier skördat framgångar.²⁹⁴

290 Rydgren 2002b:37.

291 Rydgren 2002b:38f.

292 Demker i Holmberg & Weibull (red) 2001:73; Demker i Holmberg & Weibull (red) 2005:33.

293 Demker i Holmberg & Weibull (red) 2004:33.

294 Rydgren 2002b:38f.

11.2.2 Minskad partiidentifiering bland svenska väljare

Väljarnas minskade identifiering med politiska partier har historiskt och traditionellt sett varit en betydelsefull faktor som fungerat som förklaringsmodell i strävan att förstå uppkomsten av högerpopulistiska partier. Högerpopulistiska partier gynnas när väljarna i allt mindre utsträckning identifierar sig med de etablerade partierna. Till denna bild kan läggas det faktum att högerpopulistiska partier även gynnas av minskad klassröstning. Såväl i Sverige som i resten av Västeuropa har antalet väljare med stark partitillhörighet minskat. Samma trend är synlig när det gäller röstning utifrån klasstillhörighet.²⁹⁵ Skillnaden mellan Sverige och många andra västeuropeiska länder är att såväl partiidentifikationen som klassröstningen i Sverige under efterkrigstiden legat på en i särklass hög nivå. Även om en trend påbörjats de senaste 10–15 åren, då både partiidentifikationen och klassröstningen minskat, var utgångsnivån så hög att denna trend ännu inte inverkat gynnsamt på utvecklingen av högerpopulistiska partier. Men på längre sikt skulle detta kunna vara faktorer som kan möjliggöra framväxten av en framgångsrik högerpopulism även i Sverige.

11.2.3 Missnöje och alienation breder ut sig

Utbrett politiskt missnöje och alienation har också ansetts vara viktiga förklaringsfaktorer när det gäller att förstå framväxten av högerpopulistiska partier. En del forskare menar att detta är viktiga faktorer framför allt därför att politiskt missnöje och alienation bidrar till att tidigare trogna väljare blir mer benägna att byta parti. Västeuropeiska studier visar att människors förtroende för politiska institutioner har minskat under de senaste decennierna, vilket i sin tur skulle kunna medföra positiva incitament för framväxten av högerpopulistiska partier.²⁹⁶ Även svenska studier har visat att

295 Rydgren 2002b:44f.

296 Taggart 1996:62ff; Mény & Sured i Mény & Sured (red) 2002:11f; Rydgren 2002b:41ff.

svenskarnas missnöje med de politiska partierna och institutionerna blivit allt mer utbrett under årens lopp. Regelbundna opinionsmätningar visar ett återkommande missnöje med regeringens sätt att styra landet, och det vardagliga talet om politikerförakt får större utrymme i den samhälleliga debatten.²⁹⁷ Graden av politiskt missnöje och alienation i ett samhälle är således viktiga faktorer att ta i beaktande. Med den utveckling som går att skönja i dagens Sverige finns det således tecken som tyder på att vi i framtiden möjligen kan få se ett svenskt högerpopulistiskt parti som hämtar näring just ur ett utbrett folkligt missnöje.

11.2.4 EU-skepticism som hävstång för politiskt missnöje

Negativa attityder mot EU bland invånarna brukar ibland användas som argument för att förklara framväxten av högerpopulistiska partier. Många partier inom den högerpopulistiska partifamiljen har i andra länder använt sig av befolkningens negativa inställning till EU för att attrahera och vinna väljare, gärna genom en kombination av främlingsfientlighet, nationalism och EU-motstånd. Ett av de mest framträdande inslagen i många högerpopulistiska partiers retorik handlar om att värna den nationella identiteten. En långtgående integration inom EU utgör enligt samma partier ett hot mot de enskilda nationernas unika nationella identitet. Den svenska folkomröstningen om medlemskap ägde rum 1994. Den diskurs som kringgärdade folkomröstningen om svenskt inträde i EU bidrog inte till att frågor rörande invandring och nationell identitet kom i fokus på samma sätt som i många andra europeiska länder. En annan betydelsefull skillnad var att folkomröstningen inte ledde till splittringar inom de etablerade politiska partierna eller till skapandet av nya politiska bundsförvanter på samma dramatiska sätt som skedde i andra länder runt om i Europa. I andra länder med folkomröstningar om medlemskap bidrog frågan nämligen

till stora interna splittringar inom det politiska etablissemanget, och dessa sprickor kunde högerpopulistiska partier utnyttja på ett tämligen framgångsrikt sätt. Detta scenario inträffade alltså aldrig i Sverige, och därmed fanns inte heller någon tydlig spelplan för potentiella svenska högerpopulistiska partier att agera på. En annan skillnad i det svenska fallet var att det fanns etablerade politiska partier som sedan länge hade motståndet mot EU på sin politiska agenda. Dessa partier – miljöpartiet, vänsterpartiet och delvis centerpartiet – kunde av den anledningen attrahera de väljare som var kritiska till ett svenskt medlemskap i EU. I andra länder, såsom Norge och Danmark, kunde högerpopulistiska partier fylla denna nisch – som inte hade ockuperats av de norska och danska etablerade partierna – genom att inta en EU-kritisk hållning i den politiska debatten.²⁹⁸ Men trots detta kan ett högerpopulistiskt parti fortfarande utnyttja de svenska väljarnas inställning till EU för att vinna framgångar. När människor i Europa tillfrågades om huruvida de upplevde att EU haft någon positiv inverkan på deras land, var svenskarna det folk i Europa som hade störst benägenhet att ge ett negativt svar.²⁹⁹ Det kan alltså finnas en betydande andel väljare som är emot EU men som inte delar ideologi med miljöpartiet eller vänsterpartiet och därmed skulle kunna tänka sig att rösta på ett annat EU-kritiskt parti. Ett sådant parti skulle kunna vara ett högerpopulistiskt parti. Undersökningar har visat att attityderna till EU bland svenska väljare varit positiva under några år i början av 2000-talet, men 2004 bröts denna trend och antalet EU-motståndare ökade återigen i det svenska samhället.³⁰⁰

Det intressanta i sammanhanget, och något som fortfarande visar på EU-frågans aktualitet, är att det inför valet till Europaparlamentet 2004 bildades ett nytt parti: Junilistan. Detta parti kan i sin framtoning *inte* definieras som ett högerpopulistiskt parti, men det använde populistiska appeller när det gällde att attrahera väljare.

297 Rydgren 2002b:41ff; Holmberg & Weibull i Holmberg & Weibull (red) 2005:69ff.

298 Rydgren 2002b:39f.

299 Rydgren 2002b:41ff.

300 Lindahl i Holmberg & Weibull (red) 2005:191.

Under hösten 2005 meddelade Junilistan att man även planerar att ställa upp i riksdagsvalet 2006. Det intressanta inför den kommande valrörelsen blir frågan om vilken politik partiet kommer att driva i vidare bemärkelse – vilka politiska nischer de planerar att fylla, men framför allt vilken hållning partiet kommer att ha i frågor kopplade till den sociokulturella konfliktdimensionen. Ytterligare en intressant dimension av Junilistans kandidatur till riksdagen är den inbjudan till samtal som Sverigedemokraterna gick ut med i slutet av oktober 2005. Sverigedemokraternas partiledare motiverade inbjudan på följande sätt:

Jag är medveten om att enskilda företrädare för Junilistan tidigare har givit sitt stöd för den pågående massinvandringen, men det skulle vara intressant att få veta om denna uppfattning delas av hela partiledningen, säger Sverigedemokraternas ordförande Jimmie Åkesson. [...] Det finns ett stort, undertryckt, folkligt missnöje med den förda invandringspolitiken och en kursändring inom detta område är helt nödvändig för att kunna bevara välfärdsstaten och den samhällseliga stabiliteten. Junilistan kan inte, med bibehållen trovärdighet, försöka upprätthålla bilden av sig själva som ett antietablissemangsparti baserat på sunt förnuft om man inte närmar sig den folkliga uppfattningen i invandringsfrågan. Jag förutsätter därför att det även från deras sida finns ett intresse för en dialog och ett eventuellt riksdagssamarbete i den här frågan, avslutar Åkesson.³⁰¹

Sverigedemokraternas inuit till Junilistan kan tolkas på flera sätt. Antingen finns det en rädsla inom Sverigedemokraterna för att Junilistans inträde på den inrikespolitiska scenen ska försämra Sverigedemokraternas möjligheter till partipolitiskt avancemang. Eller också finns det något i Junilistans politiska framtoning som företrädare för Sverigedemokraterna ser som kompatibelt med de egna politiska visionerna. Noteras bör

att Sverigedemokraternas inuit å det bestämdaste avvisades av Junilistan.³⁰²

11.2.5 »Om det fungerat i Danmark och Norge, varför inte i Sverige?«

När debatten om skärpt flykting- och invandringspolitik blossar upp, när etablerade politiska partier vill införa obligatoriska språkstest för erhållande av svenskt medborgarskap, eller när journalister wallraffar i valbås runt om i Sverige för att avslöja fördomar och främlingsfientliga föreställningar bland folkvalda politiker, så målar delar av det politiska etablissemang ofta upp en skräckinjagande bild av vilket samhälle det svenska folkhemmet kommer att reduceras till om dessa »högerspöken« tillåts träda fram i ljuset. Vi menar dock att denna skrämstrategy knappast kan anses som allena saliggörande när det gäller att förhindra framväxten av högerpopulistiska partier i Sverige. Ett skäl till att strategin lätt kan slå fel är att de människor som kan anses hysa ett allmänt misstroende mot människor från andra länder och kulturer bara behöver kasta en blick på våra två närmaste grannländer, Danmark och Norge, för att se att samhället inte raseras »bara« på grund av ett parti som »lyssnar till folket« äntligen nått maktens korridorer. Argumentet »om det fungerat i Danmark och Norge, borde det ju fungera i Sverige också« har blivit allt mer populärt att använda i såväl offentliga samtal som i olika debattinlägg. Risken för att svenska väljare låter sig inspireras av sina norska och danska meningsfränder får alltså inte negligeras eller underskattas.

11.3 Uppenbar fara eller ett övergående fenomen?

[Right-wing populist parties] have already existed for some time, but they were considered marginal and their strong presence in countries like Austria was explained by specific national

301 www.sverigedemokraterna.se

302 Email från Junilistans informationsansvarige 2005-10-27.

idiosyncrasies, so it was possible to dismiss them as a ghost from the past, soon to be brushed away by the advances of the process of 'modernisation'. [...] Instead of being seen as an exception, those parties are now presented as the main threat to our democratic institutions.³⁰³

Oavsett om ett högerpopulistiskt parti utvecklas och vinner representation på nationell nivå i Sverige eller inte, kvarstår ändå det faktum att högerpopulistiska partier utgör ett beständigt och påtagligt inslag på dagens europeiska politiska scen. Genom denna närvaro påverkar de högerpopulistiska partierna den politiska dagordningen också i Sverige, direkt eller indirekt. Sverige är en del av Europa, varför den europeiska debatten på olika sätt kan antas få återverkningar på det svenska politiska klimatet – som medlem i EU tvingas Sverige förhålla sig till frågor som diskuteras och till debatter som förs inom ramen för det europeiska samarbetet. Utgör då de högerpopulistiska partiernas närvaro på den europeiska politiska scenen en uppenbar fara för de västeuropeiska demokratierna, eller är deras närvaro inget annat än ett övergående fenomen? Det finns forskare som menar att dessa partier i sig inte utgör något reellt hot mot demokratin (i jämförelse med de nationalsocialistiska och fascistiska partier som etablerade sig på 1920-talet och decennierna därefter). Dock innebär de högerpopulistiska partiernas närvaro på den politiska scenen att många av de västeuropeiska demokratierna står inför en stor utmaning. Det finns en tydlig trend som visar att partier med högerpopulistisk profil vuxit sig allt starkare i Europa sedan slutet av 1990-talet. Åren 1999–2000 kan ses som en brytpunkt när det gäller dessa partiers deltagande på den politiska scenen. Det var under dessa år som Front National gick starkt framåt i Frankrike och Jean-Marie Le Pen kom att utmana Chirac om presidentposten. Under samma period växte sig FPÖ allt starkare i Österrike och hamnade i regeringsställning. Det var även under dessa år som Dansk Folkeparti i

Danmark ryckte fram och fick en avgörande politisk roll i det danska folketinget. År 1999 lyckades även många av de högerpopulistiska partierna i Europa ta sig in i Europaparlamentet, och det finns inga tecken på att dessa framgångar skulle vara på väg att mattas av. Under den innevarande valperioden (2004–2009) lyckades de högerpopulistiska partierna utöka sin representation i Europaparlamentet, trots att den generella trenden var att alla partier tappade mandat till följd av EU:s utvidgning. Över lag ser det ut som om denna trend håller i sig även i de nationella parlamenten. I det senaste valet till det danska folketinget 2005, utökade Dansk Folkeparti sitt väljarstöd ytterligare.³⁰⁴ Samma mönster syntes även i årets norska stortingsval, där Fremskrittspartiet gjorde ett bra val och fick en nyckelposition i det nya stortinget.³⁰⁵

Vi anser att vi med råge har passerat den tidpunkt då man skulle kunna betrakta de högerpopulistiska partiernas framgångar som ett övergående fenomen. Det råder inget tvivel om att denna partifamilj är här för att stanna. Med detta konstaterande följer att det är viktigt att noga betänka hur dessa partier bemöts inom det demokratiska systemet: »Although the extreme right may not threaten democracy *tout court*, the failure of more-established parties to respond adequately to this challenge may function to undermine the *quality* of liberal democracy.«³⁰⁶

Frågan är dock hur de västerländska demokratierna bör reagera och agera när högerpopulistiska partier dyker upp och i förlängningen etablerar sig på den politiska scenen. Ska dessa partier bjudas in till aktivt deltagande i det demokratiska systemet, så att deras argument därigenom kan bemötas och utmanas? Eller är den bästa lösningen att marginalisera och isolera dem och på så sätt utesluta dem från deltagande i den demokratiska processen? Naturligtvis är detta en problematisk fråga, för det handlar om politiska partier som

304 www.sydsvenskan.se 2005-02-08.

305 www.sydsvenskan.se 2005-09-10.

306 Hossay & Zolberg i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:305 (originalets kursivering).

303 Mouffe i Panizza (red) 2005:50.

på demokratisk väg valts in av en väljarkår som utnyttjat sina medborgerliga rättigheter att delta och rösta i fria val. Det moraliska dilemmat ligger i att det handlar om partier som använder demokratins grundfundament, det fria valet, till att föra fram en politik som syftar till att exkludera vissa samhällsgrupper från rätten till ett fullständigt deltagande i det samhälle som de bor och lever i. Det görs försök att utestänga dessa partier från deltagande, men samtidigt som de högerpopulistiska partierna till viss del har marginaliserats, har de traditionellt etablerade partierna valt att plocka upp delar av de högerpopulistiska partiernas retorik och anammat en del av de frågor som dessa partier fört fram. Med andra ord har man lyckats isolera själva partiet, men inte dess retorik och politik. Detta förfarande blir problematiskt eftersom det implicit legitimerar de perspektiv och politiska ståndpunkter som de högerpopulistiska partierna fört fram och på grund av vilka de nu blir exkluderade från aktivt deltagande. I förlängningen kan detta förfarande komma att negativt påverka graden av tolerans (gentemot till exempel invandrare eller andra individer som inte »passar in« i den nationella och kulturella mallen och normerna) inom de västeuropeiska demokratierna, vilket i sin tur kan leda till att de liberala inslagen i de västeuropeiska demokratierna påverkas negativt till förmån för mer konservativa och exkluderande perspektiv.³⁰⁷

I Europaparlamentet har de högerpopulistiska partierna ett 20-tal politiska mandat och det förefaller som om strategierna för att bemöta dessa partiers närvaro varierar beroende på vilken parlamentariker som konsulteras. En del parlamentariker vi samtalat med föredrar att ta debatten direkt med de högerpopulistiska partierna, dels för att kunna bemöta och avvärja deras argument, dels för att kunna förebygga eventuella argument om att dessa partier inte får komma till tals i det

307 Hossay & Zolberg i Schain, Zolberg & Hossay (red) 2002:309ff; Samtal med Jan Olsson, ledamot i ECOSOC (Ekonomiska och sociala kommittén), Bryssel, 2005-04-18.

politiska rummet.³⁰⁸ Vissa svenska parlamentariker väljer att marginalisera de högerpopulistiska partierna så mycket som möjligt och vill över huvud taget inte ta någon debatt med partier av detta slag.³⁰⁹ Andra väljer hur de ska agera utifrån kontext och situation i det enskilda fallet. I praktiken innebär det att dessa parlamentariker vid vissa tillfällen väljer att marginalisera de högerpopulistiska partierna och vid andra tillfällen väljer att ta en debatt och argumentera mot dem.³¹⁰ Det finns ytterligare en strategi som de svenska parlamentariker vi varit i kontakt med använder sig av när det gäller att bemöta de högerpopulistiska partiernas närvaro i Europaparlamentet. Denna strategi handlar om att ta debatten med dessa partiers företrädare när den uppkommer, men att inte aktivt bjuda in dem till debatt i onödan. De parlamentariker vi talat med menar att det är viktigt att ta debatten, men att man samtidigt inte får ge dessa partier för mycket politiskt utrymme eller på olika sätt understödja deras åsikter genom att debattera med dem i fel forum.³¹¹

Den verkliga utmaningen mot de västeuropeiska demokratierna ligger således inte i de högerpopulistiska partiernas närvaro och existens, utan snarare i det sätt med vilket de västeuropeiska demokratierna *väljer att reagera på denna närvaro*. Förekomsten av högerpopulistiska partier inom de liberala demokratierna i Europa kan ses som ett tydligt tecken på att någonting inom demokratistrukturen inte fungerar som det ska. Liberalism innebär ju att alla individer tillskrivs lika rättighe-

308 Mejl från Carl Schlyter, Europaparlamentariker för miljöpartiet, 2005-11-18.

309 Samtal med Cecilia Malmström, Europaparlamentariker för folkpartiet, Bryssel, 2005-04-18; Mejl från Anna Hedh, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, 2005-12-08.

310 Samtal med Jan Andersson, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, Bryssel, 2005-04-19.

311 Mejl från Eva Hedkvist Petersen, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, 2005-11-07; Mejl från Hélène Goudin, Europaparlamentariker för Junilistan, 2005-11-08; Mejl från Åsa Westlund, Europa parlamentariker för socialdemokraterna, 2005-11-08.

ter och möjligheter, och att graden av tolerans för oliktankande är hög. Vad som händer när högerpopulistiska partier träder in på den politiska banan är att de ifrågasätter de liberala perspektiven och kräver att graden av tolerans sänks genom skapandet av ett samhälle som enbart inkluderar de individer som »verkligen hör till« och exkluderar dem som inte anses tillhöra den nationella, etniska eller kulturella gemenskapen.

Men skulle inte de högerpopulistiska partiernas inträde på den politiska banan kunna ses just som ett uttryck för graden av liberalism inom de västeuropeiska demokratierna? Implicit i liberalismens grundtanke ligger just toleransen för oliktankande. Detta synsätt är dock problematiskt när ett visst oliktankande inriktar sig på att försöka begränsa individers rättigheter och när det står för en människosyn där inte alla individer anses vara lika värda. Det finns ju även forskare (Margaret Canovan till exempel) som menar att populism (därigenom även högerpopulism) i olika former är en oundviklig effekt av det liberala demokratiska systemet, och således något som alltid kommer att uppkomma. Utifrån detta perspektiv skulle således populism, och högerpopulism som en del av denna, vara en naturlig del av det demokratiska systemet. Men även detta synsätt, menar vi, ställer krav på att det demokratiska systemet ska agera när det gäller partier som vill exkludera individer från deltagande i samhället eller begränsa vissa samhällsgrupperings medborgerliga rättigheter. Det gäller att de demokratiska institutionerna på ett tydligt sätt visar vad som kan accepteras och tolereras när det gäller politiska perspektiv, men framför allt att man tydligt visar vad som *inte* accepteras.

De populistiska partierna är här för att stanna! I mer än fyra decennier har dessa partier varit framträdande på den europeiska politiska scenen. Det går därmed inte att avfärda den populistiska partifamiljen som ett fenomen av övergående karaktär. Dagens situation visar att många av de europeiska högerpopulistiska partierna under det senaste decenniet genomgått en lyckad konsolideringsfas och dessutom kommit att utöka sitt infly-

tande över den politiska agendan. Trots att Sverige i dagsläget saknar ett framgångsrikt högerpopulistiskt parti som lyckats bryta igenom den elektorala spärren, kan vi inte avfärda den populistiska partifamiljen och det inflytande som denna typ av partier ändå får över den europeiska politiska agendan. Sverige är en del av Europa – ett Europa där högerpopulistiska partier numera är ett vanligt förekommande inslag i de politiska systemen. För Sveriges del är det mot denna bakgrund viktigt att skapa ett sätt att förhålla sig till skeendena på den europeiska arenan. Ett led i att skapa detta förhållningssätt är att initiera och underhålla en aktiv, kritisk och offentlig debatt runt om i det svenska samhället om hur de högerpopulistiska partiernas närvaro bäst bör bemötas.

Som föreliggande studie visar är detta ingen enkel debatt – mycket beroende på att det handlar om partier vars politik och ideologi bygger på erkännandet (och bruket) av exkluderande mekanismer gentemot vissa befolkningsgrupper. Under decennier har den förhärskande strategin från det politiska etablissemangent runt om i Europa varit att försöka marginalisera dessa partier från samhällsdebatten. Men denna marginaliseringsstrategi har snarast visat sig vara kontraproduktiv och föga effektiv och framgångsrik – de populistiska partierna har under åren i stället skjutit fram sina positioner ytterligare. Det politiska etablissemangets strategi har dessutom i flera fall fått allt annat än önskvärda effekter – högerpopulistiska partier har ibland på ett retoriskt skickligt sätt lyckats utnyttja denna strategi i sina populistiska appeller till folket, genom att anklaga etablissemangent för att vara odemokratiskt och för att bortse från det väljarstöd som partierna de facto erhållit i fria val. Eftersom marginaliseringsstrategin inte fungerat fullt ut vore det kanske konstruktivt att ta debatten med de högerpopulistiska partierna för att på så sätt kunna bemöta deras argument?

Ett sådant förfarande medför naturligtvis konsekvenser som det politiska etablissemangent och samhället i stort bör förhålla sig till, nämligen att högerpopulistiska partier ges utrymme att ventiler sina åsikter i den samhälleliga debatten och

att de kan utnyttja den mediala uppmärksamhet som följer för att ge ytterligare spridning åt den högerpopulistiska retoriken, politiken och ideologin. Precis i denna skärningspunkt uppträder ett moraliskt dilemma där både vi som forskare och de politiker som väljer att bemöta dessa partier riskerar att oavsiktligt legitimera budskapet i partiernas ideologi och retorik. Just häri ligger den svåra balansgången mellan att som forskare skapa förståelse för och sprida kunskap om ett politiskt fenomen som vi menar är här för att stanna inom överskådlig tid, och att tåga ihjäl fenomen som vi anser är förkastliga och som vi inte kan sympatisera med. Andra forskare har formulerat detta dilemma i termer av »kollaborationens problem – hur långt kan man gå i förståelse för avskyvärda reaktioner?«. ³¹² Frågor som kan kopplas till flyktingar, invandrare och deras position i det svenska samhället laddas med starka känslor och väcker ofta reaktioner hos gemene man på ett sätt som skapar dikotomier i svart och vitt i form av »onda« och »goda« debattörer. Men »utmaningen blir [...] att hitta explicita kriterier för att uppnå den optimala balansen mellan den opersonliga analysens skärpa och rationalitet och hanteringen av de

emotionella element och den etiska dimension som kringgärdar flyktingfrågan». ³¹³ Denna typ av dilemma beskrivs som »samhällsvetenskapens genteknik« – frågor som hanterar den svåra balansgången mellan en oetisk tystnad och ett etiskt ställningstagande. Kontentan av detta resonemang är att vi inte kan underlåta att bedriva forskning kring frågor som kretsar kring den samhällsvetenskapliga gentekniken, av rädsla för att legitimera uttryck som vi i själva verket vill ta ställning *emot*. Lika lite kan vi alla underlåta att föra ett öppet offentligt samtal i samhället kring närvaron, och framför allt konsekvenserna, av högerpopulistiska yttringar innanför och utanför de svenska gränserna.

Här intar det svenska samhället och dess institutioner en central roll. Det gäller nu att våga bemöta den högerpopulistiska partifamiljens argumentation inom ramen för det demokratiska systemet, och att lära sig hitta den känsliga balansen mellan att sakligt bemöta dessa argument och att ge politisk legitimitet till partier som kan vara beredda att sätta grundläggande likabehandlingsprinciper ur spel för att återskapa ett samhälle såsom det en gång kan ha sett ut.

312 Fryklund & Peterson i Andersson (red) 1996:77.

313 Fryklund & Peterson i Andersson (red) 1996:82.

Epilog från författarna

Paris, november 2005

I november 2005 dödas två unga pojkar i en transformatorstation i Parisförorten Saint Denis när de försöker undkomma en polispatrull. Detta blir gnistan som sätter Paris förorter i brand. Varje natt brinner tusentals bilar runt om i landets förorter. Skadorna på fastigheter och annan egendom uppgår till stora belopp. Människor i förorterna blir som fångar i sina kvarter av rädsla för att drabbas av våldsamheterna. Undantagstillstånd utfärdas. Inrikesministern Nicolas Sarkozy likställer förorternas ungdomar med slödder som ska rensas ut ur förorterna med en högtrycksspruta. Högtryckssprutan antar formen av hårdförkravallpolis som intar förorterna för att återställa lugnet. Debatten blossar upp. Vad är det som händer i det franska samhället? Vad har gått fel? Hur kan situationen bäst lösas? Jean-Marie Le Pen – ledare för det högerpopulistiska partiet Front National – vädrar morgonluft och proklamerar segervisst att kravallerna är ett uttryck för det mångkulturella samhällets misslyckande. Den franska regeringen anammar delar av den högerpopulistiska retoriken och för fram förslag till lagändringar som ska göra det möjligt att återta franska medborgarskap och utvisa oönskade medborgare ur den franska gemenskapen.

Under två veckor i november nåddes vi av dagliga rapporter om protesterna från människor – företrädesvis ungdomar – bosatta i de ghettoliknande förorterna runt om i Frankrike. Kravallerna utgjorde en dramatisk och våldsam protest mot den franska statens misslyckade integrationspolitik. Att *Sverige finns i Europa* blev märkbart påtag-

ligt i kölvattnet av kravallerna. Politiker, forskare och andra debattörer diskuterade händelseutvecklingen i Frankrike i ljuset av den svenska flykting-, invandrings- och integrationspolitiken. Kan samma sak hända i Rosengård, Botkyrka och Bergsjön? Någon konsensus gick inte att spåra i debatterna, men en sak går att konstatera, och det är att händelserna i Frankrike aktualiserar denna typ av samhällsfrågor och ger dem en framskjuten plats på den politiska dagordningen även i Sverige. Med andra ord tvingas vi, som en del av Europa, att agera och förhålla oss till händelser som sker utanför våra egna territoriella gränser. Europa är inte »där ute« utan påtagligt närvarande bland oss i Sverige.

I likhet med Front National ville även Sverigedemokraterna ta chansen att vinna politiska poänger på händelserna i Frankrike. Partiet applåderade den franska statens hårdföra linje och menade att det finns en uppenbar risk för en likartad händelseutveckling i Sverige. I ett pressmeddelande från partiledaren Jimmie Åkesson formuleras partiets syn på kravallerna i Frankrike och risken för en likartad händelseutveckling i Sverige:

Det är uppenbart att risken för svårhanterliga konflikter har ökat avsevärt på senare år. [...] Om det inte genast sker en radikal omläggning av den svenska integrations- och invandringspolitiken, så är det dessutom bara en tidsfråga innan Sverige står inför det krigsliknande tillstånd som nu råder i Frankrike.³¹⁴

314 www.sverigedemokraterna.se

Sverigedemokraterna var inte ensamma om att framföra denna uppfattning; flera av de svenska etablerade partierna, exempelvis folkpartiet och den etablerade vänstern, ringde också i alarmklockan.

Studien *Populism och främlingsmisstro – Sverige i Europa* tar sin utgångspunkt i ett brutalt mord i Amsterdam i november 2004, och den slutar med Paris brinnande förorter i november 2005. Dessa båda situationer utgör två uppmärksammade och

tragiska exempel på händelser som på olika sätt utnyttjats av högerpopulistiska partier runt om i Europa med syftet att motarbeta framväxten av ett mångkulturellt samhälle – ett mångkulturellt Europa. Högerpopulistiska partier är här för att stanna – de försvinner inte om vi vänder bort blicken. Det är hög tid att vi, det vill säga alla vi som vill se en demokratisk och civilisatorisk samhällsutveckling, på allvar börjar diskutera hur dessa partier bäst ska bemötas.

Litteraturlista

- Balibar, E. (1997/2002) »Finns det en 'nyrasism'?« i Balibar, E. & Wallerstein, E. (red) *Ras, nation, klass. Mångtydiga identiteter*. Uddevalla: Daidalos.
- Betz, H-G. (1994) *Radical Right-wing Populism in Western Europe*. London: MacMillian Press LTD.
- Betz, H-G. (1998) »Introduction« i Betz, H-G. & Immerfall, S. (red) *The New Politics of the Right: Neopopulist parties and movements in established democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Betz, H-G. (2002) »Conditions Favouring the Success and Failure of Radical Right-Wing Populist Parties in Contemporary Democracies« i Mény, Y. & Surel, Y. (red) *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Boglund, A., Eliaeson, S. & Månson, P. (1995) *Kapital, rationalitet och social sammanhållning*. Smedjebacken: Rabén Prisma.
- Canovan, M. (1981) *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, M. (2002) »Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy« i Mény, Y. & Surel, Y. (red) *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Clinell, B. (2003) *De hunsades revansch. En resa i fascisternas Frankrike*. Stockholm: Ordfront.
- Demker, M. (2001) »Minskat flyktingmotstånd – svår marknad för främlingsfientlig politik« i Holmberg, S. & Weibull, L. (red) *Land du välsignade. SOM-undersökningen 2000*. Göteborg: SOM-institutet.
- Demker, M. (2004) »Vänster och höger i flyktingopinionen« i Holmberg, S. & Weibull, L. (red) *Ju mer vi är tillsammans. Tjugosju kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2003*. Göteborg: SOM-institutet.
- Demker, M. (2005) »Både tolerans och kritik i attityderna till invandrare« i Holmberg, S. & Weibull, L. (red) *Lyckan kommer, lyckan går. Trettio kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2004*. Göteborg: SOM-institutet.
- Edgerton, D. & Fryklund, B. & Peterson, T. (1994) »Systemvalet« i Bjurulf, B. & Fryklund, B. (red) *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991*, Lund: Lund University Press.
- Ekman, M. & Larsson, S. (2001) *Sverigedemokraterna – Den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront Förlag.
- Friedman, J. (1999) »The hybridization of Roots and the Abhorrence of the Bush« i Featherstone, M. & Lash, S. (red) *Spaces of Culture: City – Nation – World*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage.
- Fryklund, B. & Peterson, T. (1981) *Populism och missnöjespartier i Norden. Studier av småborgerlig klassaktivitet*. Malmö: Arkiv avhandlingsserie.
- Fryklund, B. & Peterson, T. (1989) »Vi mot dom' Det dubbla främlingskapet i Sjöbo. Lund: Lund University Press.
- Fryklund, B. & Peterson, T. (1992) »The Refugee Question – The Touchstone of the Swedish System?« i Rystad, G. (red) *Encounter with Strangers – Refugees and Cultural Confrontation in Sweden*. Lund: Lund University Press.
- Fryklund, B. & Peterson, T. (1996) »Solskenskollaboratorerna – om samhällsvetenskapens genteknik« i Andersson, G. (red) *Egensinne och mångfald. Från 19 sociologer till Bengt Gesser*. Ystad: Arkiv.
- Goul Andersen, J. (2004) »Danmark: Fremskridtspartiet och Dansk Folkeparti« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.

- Hagelund, A. (2004) »En fråga om anständighet? Fremskrittspartiet och den norska invandringspolitiken« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Hainsworth, P. (2000) »Introduction: the extreme right« i Hainsworth, P. (red) *The Politics of the Extreme right – From the margins to the mainstream*. London & New York: Pinter.
- Hervik, P. (under utgivning) »The Emergence of Neoliberalism in Denmark 1992–2001« i Banks, M. & Ginrich, A. (red) *Neo-nationalism in Western Europe and Beyond: Perspectives from Anthropology*. Förlagsort och förlag saknas.
- Holmberg, S. & Weibull, L. (2005) »Rimligt förtroende?« i Holmberg, S. & Weibull, L. (red) *Lyckan kommer, lyckan går. Trettio kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2004*. Göteborg: SOM-institutet.
- Hossay, P. & Zolberg, A. (2002) »Democracy in Peril?« i Schain, M. & Zolberg, A. & Hossay, P. (red) *Shadows over Europe: The development and Impact of the Extreme right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillian.
- Husbands, C. T. (2002) »How to Tame the Dragon, or What goes Around Comes Around: A Critical Review of Some Major Contemporary Attempts to Account for Extreme-Right Racist Politics in Western Europe« i Schain, M. & Zolberg, A. & Hossay, P. (red) *Shadows over Europe: The development and Impact of the Extreme right in Western Europe*, New York: Palgrave Macmillian.
- Håkansson, A. (1994) »Det socialdemokratiska valnederlaget och utvecklingen mot 'dealignment' i Sverige« i Bjurulf, B. & Fryklund, B. (red) *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991*, Lund: Lund University Press.
- Ignazi, P. (2002) »The Extreme Right: Defining the Object and Assessing the Causes« i Schain, M. & Zolberg, A. & Hossay, P. (red) *Shadows over Europe: The development and Impact of the Extreme right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillian.
- Ignazi, P. (2003) *Extreme Right Parties in Western Europe*. New York: Oxford University Press.
- Immerfall, S. (1998) »Conclusion: The Neo-Populist Agenda« i Betz, H-G. & Immerfall, S. (red) *The New Politics of the Right: Neopopulist Parties and Movements in Established Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Kitschelt, H. (1997) *The Radical Right in Western Europe – A comparative Analysis*. Förlagsort saknas: The University of Michigan Press.
- Larsson, S. & Lagerlöf, D. & Johansen, S. & Zachrisson, K. (1999) *EURO-NAT. Sverigedemokraternas internationella nätverk*. Stockholm: EXPO.
- Lindahl, R. (2005) »Svensk opinion om EU-medlemskapet« i Holmberg, S. & Weibull, L. (red) *Lyckan kommer, lyckan går. Trettio kapitel om politik, medier och samhälle. SOM-undersökningen 2004*. Göteborg: SOM-institutet.
- Lipponen, S. (2004) *Nationens sista försvarare: en religionsvetenskaplig studie av neonationalistisk samhällssyn och livstolkning i Sverige*. Åbo: Åbo Akademi förlag.
- Lodenius, A-L. & Wikström, P. (1997) *Vit makt och blågula drömmar – Rasism och Nazism i dagens Sverige*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Malnes, R. & Midgaard K. (1994) *De politiska idéernas historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Mény, Y. & Surel, Y. (2002) »The Constitutive Ambiguity of Populism« i Mény, Y. & Surel, Y. (red) *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Mouffe, C. (2005) »The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism« i Panizza, F. (red) *Populism and the Mirror of Democracy*. London, New York: Verso.
- Mudde, C. (2000) *The ideology of the extreme right*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Papadopoulos, Y. (2002) »Populism, the democratic Question, and Contemporary Governance« i Mény, Y. & Surel, Y. (red) *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Peterson, T. & Stigendal, M. & Fryklund, B. (1988) *Skånepartiet – om folkligt missnöje i Malmö*. Lund: Arkiv.
- Riedlsperger, M. (2004) »Jörg Haider och det österrikiska 'frihetspartiet': Uppgång och fall?« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.

- Ritzer, G. (1996) *Sociological Theory*. New York: The MacGraw-Hill Companies INC.
- Ruzza, C. (2004) »Lega Nord i italiensk politik: Vunna argument men förlorat inflytande« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Rydgren, J. (2002a) *Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization – The Case of the French Front National*. Stockholm: Department of Sociology Stockholm University.
- Rydgren, J. (2002b) *Radical right populism in Sweden: still a failure, but for how long?* Stockholm: Sociologiska Institutionen Stockholms Universitet.
- Rydgren, J. (2002c) *Varför inte i Sverige? Den radikala högerpopulismens relativa misslyckande*. Lund: Arkiv.
- Rydgren, J. (a) (2004) »Vad är radikal högerpopulism?« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Rydgren, J. (b) (2004) »Nationella fronten: Etnisk nationalism och politiskt missnöje i Frankrike« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Rydgren, J. (c) (2004) »Från skattemissnöje till etnisk nationalism: 15 år med den radikala högerpopulismen i Sverige« i Rydgren, J. & Widfeldt, A. (red) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber.
- Rydgren, J. (2005) *Från skattemissnöje till etnisk nationalism. Högerpopulism och parlamentarisk högerextremism i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Schain, M. & Zolberg, A. & Hossay, P. (2002) »The Development of Radical Right Parties in Western Europe« i Schain, M. & Zolberg, A. & Hossay, P. (red) *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillian.
- Slätt, R. (2004) (red) *Sverigedemokraterna från insidan: Berättelsen om Sveriges största parti utanför riksdagen*. Expo, Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag AB.
- Taggart, P. (1996) *The New Populism and the New Politics. New Protest Parties in Sweden in a Comparative Perspective*. London: MacMillian Press LTD.
- Taggart, P. (2000) *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taggart, P. (2002) »Populism and the Pathology of Representative Politics« i Mény, Y. & Surel, Y. (red) *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- Uddman, P. (1992) »Democracy and Refugee Policy« i Rystad, G. (red) *Encounter with Strangers – Refugees and Cultural Confrontation in Sweden*. Lund: Lund University Press.
- Westlind, D. (1994) »Politiskt missnöje och uppkomsten av nya partier« i Bjurulf, B. & Fryklund, B. (red) *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991*, Lund: Lund University Press.
- Wigerfelt, B. & Wigerfelt, A. (2001) *Rasismens yttringar – Exemplet Klippan*, Lund: Studentlitteratur.

Konferens-paper

- Björklund, T. & Saglie, J. (2004) The Norwegian Progress Party: Building Bridges across Old Cleavages, paper presenterat vid 12th Nasjonal fagkonferanse i statsvitenskap, Tromsø 7–9 januari 2004.

Artiklar i tidskrifter

- Berlin, I. & Hofstadter & MacRae (1968) »To define populism« i *Governmental Opposition: A journal of Comparative Politics*, London School of Economics and Politics, s. 137–179.
- Canovan, M. (1999) »Trust the people! Populism and the Two Faces of Democracy« i *Political Studies*, Oxford: Blackwell Publishers, s. 2–16.
- Gullestad, M. (2004) »Blind Slaves of our Prejudices: Debating 'Culture' and 'Race' in Norway« i *Ethnos*, vol 69, no.2, s. 177–203.
- Hervik, P. (2004) »The Danish Cultural World of Unbridgeable Differences« i *Ethnos*, vol. 69, no.2, s. 247–267.

E-post

- Goudin Héléne, Europaparlamentariker för Junilistan, 2005-11-08.
- Hedh Anna, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, 2005-12-08.

Hedkvist Petersen Eva, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, 2005-11-07.

Johansson Jan-Åke, politisk utredare för Juni-listan, 2005-05-13.

Junilistans informationsansvarige, 2005-10-27.

Schlyter Carl, Europaparlamentariker för miljöpartiet, 2005-11-18.

Westlund Åsa, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, 2005-11-08.

Internetkällor

Dagens Nyheters nätupplaga 2002-09-16.
www.dansksolkeparti.dk

Expressens nätupplaga 2004-11-17.
www2.europarl.eu.int/omk
www.sd-kuriren.se
www.stortinget.no
www.sverigedemokraterna.se
www.svt.se
<http://w1.sydsvenskan.se/Articlejsp?article=10109127>

Sydsvenskans nätbilaga 2003-04-22, 2004-03-21, 2005-02-08, 2005-04-17, 2005-04-21, 2005-04-22, 2005-09-10, 2005-09-19.

Samtal

Andersson Jan, Europaparlamentariker för socialdemokraterna, Bryssel 2005-04-19.

Johansson Jan-Åke, politisk utredare för Junilistan, Bryssel 2005-04-19.

Malmström Cecilia, Europaparlamentariker för folkpartiet, Bryssel 2005-04-18.

Olsson Jan, Ledamot ECOSOC (Ekonomiska och sociala kommittén), Bryssel 2005-04-18.

Sannerstedt Alexandra, politisk sekreterare för svenska socialdemokraterna, Bryssel 2005-05-11.

Övriga källor

Andersson, J. (2003) *Globala och lokala faktorer som berett väg för Sverigedemokraternas valframgång i Landskrona 2002*, C-uppsats, IMER, Malmö högskola.

Björklund, T. & Goul Andersen, J. (1999:4) *Anti-immigration Parties in Denmark and Norway: The Progress Parties and the Danish People's Party*. Arbetspapper från Institutet för Ekonomi, Politik och Förvaltning, Ålborg Universitet.

Dansk Folkepartis Arbetsprogram.

Dansk Folkepartis Principprogram.

European Race Bulletin, Institute of Race Relations, Bulletin no. 50 Winter 2005.

Forskarseminarium med Jens Rydgren, IMER, Malmö högskola, 2005-06-01.

Nationalencyklopedin, 2000, cd-rom.

Sverigedemokraternas Principprogram 2003 (med ändringar gjorda i samband med årsmötet 8 maj 2005).

Bilaga 1

Diskussion kring högerpopulistiska partier i Europaparlamentet

- Vad associerar du till begreppet populism/högerpopulism?
- Vilka är dina reflexioner och erfarenheter kring dessa partiers agerande och framträdande i Europaparlamentet? Vilka frågor tar de upp? Vilken framträdelseform använder de sig av?
- Vilka politiska strömningar i Europa menar du att dessa partier representerar? Är de enbart tillfälliga dagsländor eller kommer de att vara bestående inslag i den europeiska politiken?

